

**Teoksen *Istorija Rossii XX vek* Venäjällä herättämä keskustelu toisesta
maailmansodasta ja Neuvostoliitosta**

Pro gradu -tutkielma

Tuula Stöckell

Politiikan tutkimuksen laitos

Poliittinen historia

Syyskuu 2014

TURUN YLIOPISTO

Politiikan tutkimuksen laitos
Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

STÖCKELL TUULA Teoksen *Istorija Rossii XX vek* Venäjällä herättämä keskustelu toisesta maailmansodasta ja Neuvostoliitosta

Pro gradu -tutkielma, 69 s.
Poliittinen historia
Syyskuu 2014

Tutkimus käsittelee Venäjällä käytävää historiakeskustelua toisesta maailmansodasta eli venäläisittäin Suuresta isänmaallisesta sodasta sekä Neuvostoliitosta. Tutkimuksen aineistona on Andrei Zubovin toimittamasta teoksesta *Istorija Rossii XX vek* lehdistössä ja internetjulkaisuissa Venäjällä käyty keskustelu. Vuonna 2009 ilmestynyt *Istorija Rossii XX vek* on laaja, Venäjän 1900-lukua käsittelevä historian kokonaisuus, joka on herättänyt Venäjällä paljon keskustelua useilla poleemisilla tulkinnoillaan. Tutkimuksessa selvitetään, millaista keskustelua teos on herättänyt Suuresta isänmaallisesta sodasta sekä Neuvostoliitosta kokonaisuutena. Laajempaa tutkimuskysymyksenä on pohtia, mitä kirjasta käyty keskustelu kertoo toisesta maailmansodasta ja Neuvostoliitosta käytävästä venäläisestä historiakeskustelusta. Onko Suuresta isänmaallisesta sodasta mahdollista esittää vakiintuneesta tulkintatavasta poikkeavia näkemyksiä? Millaista keskustelua neuvostoajasta ja erityisesti sen rikoksista Venäjällä käydään 20 vuotta kommunistihallinnon romahtamisen jälkeen?

Teoksen *Istorija Rossii XX vek* pyrkimys murtaa Suuren isänmaallisen sodan sankaritarinaa esimerkiksi luopumalla sodan nimityksestä on herättänyt kirjasta käydyssä keskustelussa enimmäkseen kiivasta vastustusta. Kirja korostaa puna-armeijan tekemiä rikoksia ja puolustaa jopa Saksan puolelle loikannutta kenraalia Andrei Vlasovia. Keskustelussa on esitetty, että teos yrittää viedä sodan voiton Venäjältä. Kirjasta käyty keskustelu osoittaa, että Neuvostoliiton voitto natsi-Saksasta on yhä yksi venäläistä yhteiskuntaa eniten yhdistävä tekijä. *Istorija Rossii XX vek* ja sitä tukevat keskustelijat kertovat kuitenkin, että Suuresta isänmaallisesta sodasta on myös mahdollista esittää Venäjällä vakiintuneesta tulkinnasta poikkeavia näkemyksiä.

Teoksen *Istorija Rossii XX vek* suhtautuminen Neuvostoliittoon lähinnä äärimmäisen traagisena katastrofina antaa useiden keskustelijoiden mielestä yksipuolisen ja puolueellisen kuvan neuvostoajasta. Teoksen jyrkkä neuvostovastaisuus ja vahvoja moraalisia kannanottoja sisältävä tyyli on saanut paljon kritiikkiä. Toisaalta teoksen on puutteistaan huolimatta nähty mahdollistavan keskustelun Neuvostoliitosta ja ilmaisevan tarvittavaa katumusta ja osasyllisyyttä neuvostoajan rikoksiin. Kirjasta käyty keskustelu osoittaa, että Venäjällä on yhä olemassa tahoja, jotka haluavat pitää esillä katumuksen ja syyllisyyden kysymyksiä. Toisaalta keskustelusta löytyy Neuvostoliiton suurvaltamenneisyyttä ihannoivia näkemyksiä. *Istorija Rossii XX vek* osui tulkinnoillaan myös valtiolle tärkeisiin kysymyksiin. Venäjä pyrkii presidentti Vladimir Putinin johdolla palauttamaan suurvalta-asemansa ja käyttäen tässä apunaan historiantulkintoja. Tulkinnat Neuvostoliitosta ovat merkittävässä asemassa siinä, millaiseksi Venäjän tulevaisuus rakentuu.

ASIASANAT: Venäjä, Suuri isänmaallinen sota, Neuvostoliitto, Andrei Zubov, Andrei Vlasov

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO.....	1
1.1. Kysymyksenasettelu.....	1
1.2. Aineisto.....	3
1.3. Venäläisen historiakeskustelun tutkiminen.....	5
2. MITÄ SUURESTA ISÄNMAALLISESTA SODASTA SAA SANOAA?.....	9
2.1. Kiista sodan nimityksestä.....	13
2.2. Sankaruuden ja rikosten välinen suhde.....	19
2.3. Saako kenraali Vlasovia ja kollaborationismia puolustaa?.....	25
2.4. Voitto halutaan varastaa Venäjältä vääristelemällä historiaa.....	35
3. MITEN PUHUA NEUVOSTOLIITOSTA?.....	41
3.1. Voiko Neuvostoliiton nähdä pelkkänä katastrofina?.....	44
3.2. Historian moraalinen arvottaminen.....	50
3.3. Katumus, syyllisyys ja vastuu valinnoista.....	57
4. JOHTOPÄÄTÖKSET.....	61
LÄHTEET.....	65

1. JOHDANTO

1.1. Kysymyksenasettelu

Venäläisten käsitykset omasta ja muiden historiasta on aihe, joka kiinnostaa jatkuvasti läntisiä historiantutkijoita ja laajempaakin yleisöä. On puhuttu paljon siitä, ettei Venäjä ole käsitelty riittävästi neuvostomenneisyyttään ja erityisesti Stalinin ajan rikoksia. Venäjää verrataan usein Saksaan ja siihen, miten se on käsitelty natsimenneisyyttään. Venäjää toisaalta syytetään moralisoivasta historiantutkimuksesta ja toisaalta siltä vaaditaan menneisyyden rikosten ja vääryyksien perusteellisempaa käsittelyä.

Neuvostomenneisyyteen ja Stalinin ajan rikoksiin liittyvät eri tavoin kaksi venäläisen historiakeskustelun kestoaihetta: toinen maailmansota eli venäläisittäin Suuri isänmaallinen sota sekä kysymys Neuvostoliitosta ja sen perinnöstä. Venäjän presidentti Vladimir Putin kohautti vuonna 2005 arviollaan, jonka mukaan Neuvostoliiton hajoaminen oli yksi 1900-luvun suurimmista geopoliittisista katastrofeista¹. Toukokuussa 2009 Venäjän silloinen presidentti Dmitri Medvedev taas asetti komission, jonka tehtävänä oli taistella Venäjän etujen vastaista historian vääristelyä vastaan. Vääristelyn kohteina pidettiin esimerkiksi juuri tulkintoja neuvostoajasta ja toisesta maailmansodasta. Useat venäläiset historiantutkijat arvostelivat komission perustamista, varsinkin kun siinä oli mukana vain muutama historia-alan koulutuksen saanut. Komissio lakkautettiin alkuvuodesta 2012 ja sen toiminta jäi vähäiseksi, mutta komission perustaminen, samoihin aikoihin tehdyt historiantulkintoja koskevat lakiehdotukset sekä hanke yhtenäisestä historianoppikirjasta kertovat siitä menneisyydenhallinnallisesta ilmapiiristä, jossa Venäjällä on viime vuodet eletty ja yhä eletään.²

Oman poleemisen puheenvuoronsa Venäjän 1900-luvun historiasta käytävään keskusteluun toi vuonna 2009 ilmestynyt, Moskovan kansainvälisen instituutin

---

1 Poslanie Federalnomy Sbraniju Rossijskoi Federatsii 25.4.2005.
http://archive.kremlin.ru/appears/2005/04/25/1223_type63372type63374type82634_87049.shtml
(luettu 8.4.2014)

2 Mäkinen Sirke, Viekö historiakomissio Venäjän taas neuvostoajan käytäntöihin? HS 30.6.2009; Lassila 2012, 15.

professorin Andrei Zubovin toimittama laaja historiateos *Istorija Rossii XX vek*³. Teos kuuluu Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen ilmestyneisiin liberaaleihin historiantutkimuksiin, jotka pyrkivät ehdottomasti irrottautumaan neuvostoajan historiatulkintoista. Sen lisäksi, että *Istorija Rossii XX vek* on oma historiografinen puheenvuoronsa, se on saanut aikaan myös laajaa ja kiivasta keskustelua, mikä on ollut yksi teoksen ilmeisistä tarkoituksista.

Pro gradu -työni käsittelee keskustelua, jota *Istorija Rossii XX vek* on herättänyt Venäjällä koskien toista maailmansotaa ja suhtautumista Neuvostoliittoon. Tutkin kirjasta käytyä keskustelua esimerkkinä venäläisestä historiakeskustelusta, jota käydään sähköisessä ja paperisessa mediassa sekä akateemisissa julkaisuissa. Pyrin tekemään aineistoni pohjalta havaintoja Venäjällä käytävästä, maan 1900-luvun historian ristiriitaisia vaiheita koskevasta, keskustelusta.

Tarkoitukseni on tutkia, mihin teoksen *Istorija Rossii XX vek* toista maailmansotaa koskeviin näkemyksiin kirjasta käydyssä keskustelussa on tartuttu ja toisaalta mikä tähän on syynä. Toiseksi tutkin, millaisia Neuvostoliitosta puhumisen tapoja teoksesta ja siitä käydyssä keskustelusta on löydettävissä. Laajempi tutkimuskysymykseni on selvittää, mitä kirjasta käyty keskustelu kertoo toisesta maailmansodasta ja Neuvostoliitosta käytävästä venäläisestä historiakeskustelusta. Onko Suuresta isänmaallisesta sodasta mahdollista esittää vakiintuneesta tulkintatavasta poikkeavia näkemyksiä? Millaista keskustelua neuvostoajasta ja erityisesti sen rikoksista Venäjällä käydään 20 vuotta kommunistihallinnon romahtamisen jälkeen?

Valitsin teemoiksi toisen maailmansodan ja Neuvostoliittoon suhtautumisen paitsi niiden yleisen merkittävyyden vuoksi myös siksi, että niihin tartuttiin laajasti kirjasta käydyssä keskustelussa. Koska *Istorija Rossii XX vek* on mitä suurimmassa määrin Andrei Zubovin projekti ja hän osallistuu runsaasti siitä käytävään julkiseen keskusteluun, käsittelee tutkimukseni myös hänen näkemyksiään ja ajattelutapojaan.

Olen jakanut tutkimukseni kahteen päälukuun. Ensimmäisessä käsittelen tulkintoja Suuren isänmaallisen sodan luonteesta sekä voitosta. Lisäksi käsittelen sankaruuden ja

---

3 Zubov Andrei (toim.), *Istorija Rossii XX vek. 1894-1939 1023 s. (2009a); 1939-2007 847 s. (2009b).* AST-Astrel. Moskova 2009.

rikosten välistä suhdetta. Yksi teoksen *Istorija Rossii XX vek* keskustelua herättäneistä näkemyksistä koskee suhtautumista kollaborationismiin ja erityisesti Andrei Vlasoviin ja hänen perustamaansa Venäjän vapautusarmeijaan. Toisessa pääluvussa käsittelem Neuvostoliitosta puhumisen tapoja. Keskiöön nousevat kysymykset suhtautumisesta Neuvostoliittoon kokonaisuutena, historian moraalinen arvottaminen ja kysymykset katumuksesta ja syyllisyydestä koskien neuvostoajan rikoksia.

1.2. Aineisto

Tutkimukseni aineisto koostuu teoksesta *Istorija Rossii XX vek* sekä siitä kirjoitetuista arvosteluista ja muista kirjoituksista. *Istorija Rossii XX vek* on laaja, kaksiosainen teos, jolla on yhteensä 43 kirjoittajaa. Kirjoittajista löytyy historioitsijoiden lisäksi myös muutama muun alan edustaja, mukana on muun muassa maantieteilijöitä ja ortodoksisen kirkon pappeja. Kaikki kirjoittajat ovat kieleltään ja kulttuuriltaan venäläisiä ja useimmat syntyneet ja kasvaneet Neuvostoliiton aikaan⁴. Kirjoittajat ovat opettajina ja tutkijoina Venäjällä tai ulkomailla ja työskentelevät yliopistoissa, valtion instituutioissa tai erilaisissa ajatushautomoissa.

Teoksen *Istorija Rossiin XX vek* toimittanut Andrei Zubov on vaikuttanut huomattavasti teoksen yleisilmeeseen, koska hän muokkasi tekstistä yhtenäisen; kirjassa ei ilmoiteta erikseen eri lukujen kirjoittajia. Kirjan muut kirjoittajat menettivät oikeutensa teksteihinsä jo lähettäessään ne Zuboville. Zubovin mukaan tästä käytännöstä ei tullut kiistoja.⁵ Zubov on myös kirjoittanut teoksen esipuheen sekä loppusanat ja lisäkommentteja eri aiheisiin. Zubov opettaa uskonnollisten aatteitten historiaa Moskovan kansainvälisessä instituutissa, joka on Venäjän ulkoministeriön diplomaattiyliopisto. Zubov on Venäjällä aktiivinen keskustelija, joka ottaa osaa televisiossa, radiossa ja lehdistössä käytävään historiakeskusteluun.

Istorija Rossii XX vek sai alkusysäyksen Neuvostoliiton tunnetun toisinajattelijan, Nobel-palkitun kirjailija Aleksandr Solženitsynin ideasta kirjoittaa uusi oppikirja Venäjän historiasta. Hän esitti idean Andrei Zuboville, joka kokosi kirjan muut

⁴ Karaganov Sergei, Drugaja naša istorija (Toisenlainen historiamme). Rossijskaja gazeta 19.3.2010.

⁵ ”Naša kniga – eto istorija ne gosudarstva, a obštšestva”. Andrei Zubovin haastattelu. Polit.ru 17.9.2009. <http://polit.ru/article/2009/09/17/history/> (luettu 4.4.2014)

kirjoittajat. Solženitsyn kuitenkin vetäytyi myöhemmin hankkeesta, jonka alkuperäinen tarkoitus oli hänen mukaansa muuttunut Zubovin johtaessa sitä. Hän ei hyväksynyt projektin laajenemista; aiotusta oppikirjasta tuli ennemminkin laaja yleisteos.⁶ Kirjaan itsekin osallistunut historioitsija Sergei Volkov taas kirjoittaa blogitekstissään, että kirjan alkuperäinen idea tuli presidentin hallinnon ”pääideologilta” Vladislav Surkovilta. Tarkoituksena oli luoda vaihtoehto laajaa kritiikkiä herättäneelle, valtion tukemalle A.V. Filippovin käsikirjaan pohjautuvalle oppikirjalle; eräänlainen ”solženitsyniläinen oppikirja”.⁷ Kun Solženitsyn jättäytyi hankkeesta, koska ei ollut valmis tukemaan sen kaikkea neuvostovastaisuutta, myös Surkov menetti kiinnostuksensa kirjaan.⁸

Istorija Rossii XX vek on ensimmäinen monografia Venäjän 1900-luvusta. Teos on selkeästi antikommunistinen näkökulma asiaan: kaikkea antikommunistista vastarintaa käsitellään runsaasti. *Istorija Rossii XX vek* pyrkii myös olemaan jonkinlaista sosiaalishistoriaa, koska siinä korostetaan yhteiskuntaa ja tavallisia ihmisiä valtion tai kasvottomien historiallisten prosessien sijaan. Lisäksi teoksessa kuvataan laajasti emigranttien muodostamaa ulko-Venäjää sekä ortodoksisen kirkon historiaa. Jo esipuheessa nousee esille ajatus historian moraalisesta ymmärtämisestä. Kirjan eräänlaisena kehysideologiana on solidaarisuus; yhteiskunta menestyy silloin kun sen eri kerrosten välillä vallitsee solidaarisuus. Zubov tähdentää, ettei kirja ole uusi tieteellinen tutkimus vaan yhteenveto. Hänen mukaansa kirjoittajien tarkoituksena ei ollut tehdä uusia avauksia vaan pyrkiä yksinkertaisesti ”kertomaan siitä, mitä oli”.⁹ Kyseessä on siis eräänlainen kokoomateos. Joka tapauksessa on selvää, että varsinkin tällaisessa yhtenäisyyteen pyrkivässä monografiassa kirjoittajien ja käytettävien tutkimusten valinta luo teoksesta oman tulkintansa kyseisestä ajanjaksosta. Teoksessa on myös huomattavan paljon elämänekerrallisia muisteluja.

Olen koonnut teoksesta *Istorija Rossii XX vek* käydyin keskustelun erilaisista internet-

6 Samuelsson 2010; Solženitsynin kirje Zuboville 17.5.2008.

http://ic.pics.livejournal.com/russia_xx/21294588/1343/1343_original.jpg (luettu 8.4.2014)

7 Ns. Filippovin oppikirjasta lisää seuraavassa luvussa, ks. s. 8-9.

8 Volkov Sergei, *Ne otšen svojevremennaja kniga* (Ei erityisen ajankohtainen kirja). Blogimerkintä 11.12.2009. <http://sallery.livejournal.com/36957.html> (luettu 10.6.2014)

9 Raportti Politija-seminaarista. Polititšeskaja istorija i ”istoritšeskaja politika”: k voprosu o falsifikatsijah i pravde (24 sentjabrja 2009) (Poliittinen historia ja ”historiapoliitiikka”: kysymys vääristelyistä ja totuudesta [24.9.2009]). http://www.politeia.ru/politeia_seminar/10/10 (luettu 4.4.2014)

lähteistä, osa teksteistä on julkaistu myös painettuna versiona. Tutkimistani kirjoituksista osan olen löytänyt teoksen omien internet-sivujen kautta¹⁰. Sivustolla on tietoa teoksesta, sen taustasta ja kirjoittajista, ja sinne on koottu myös teoksesta kirjoitettuja arvosteluita. Sivustolla olevassa blogissa on julkaistu myös erilaisia kannanottoja ajankohtaisiin kysymyksiin niin historiaan kuin muihinkin teemoihin liittyen. Osan materiaalista olen löytänyt Venäjän suurimmasta sähköisestä tietokannasta, Integrumista. Integrumiin on koottu valtava määrä muun muassa lehtiä, lakitekstejä ja kaunokirjallisuutta. Lisäksi olen hakenut tietoa tavallisimpien hakukoneiden, kuten googlen ja yandexin kautta. Aineistoni tekstit on siis julkaistu erilaisilla internet-sivustoilla. Osa sivustoista on kirkollisia, osalla on yhteys valtioon tai tiettyyn ideologiaan. Esittelen lähteet pääluvuissa käsittelyn yhteydessä.

Luettavuuden helpottamiseksi käytän jatkossa teoksesta *Istorija Rossii. XX vek* nimitystä *Istorija Rossii*. Venäjänkielisten nimien ja termien translitteroinneissa noudatan kansallisen translitteroinnin ohjeita sellaisina, kuin ne on määritelty Ahti Nikunlassin teoksessa ”Johdatus venäjän kieleen ja sen tutkimukseen”.¹¹

1.3. Venäläisen historiakeskustelun tutkiminen

Tutkimukseni viitekehyksenä on venäläinen historiakeskustelu, jota käydään sähköisessä ja paperisessa mediassa sekä akateemisissa julkaisuissa. Toisaalta tutkimukseni taustana on myös venäläinen historiografinen keskustelu eli historian tutkijoiden käymä keskustelu, jossa puheenvuoroina ovat sekä historioitsijoiden tutkimukset että muut julkitulleet kannanotot. Aineiston analyysin pohjaksi on tarpeen tarkastella, miten Neuvostoliiton hajoaminen ja 1990-luvun poliittinen ja taloudellinen tilanne vaikuttivat Venäjällä käytävään historiakeskusteluun ja miten Vladimir Putinin valtaantulo muutti tilannetta.

Neuvostoliiton hajoaminen ja kylmän sodan päättyminen johtivat historian uudelleenarviointiin niin Venäjällä kuin lännessäkin. Neuvostoliiton viimeisen johtajan Mihail Gorbatšovin vuonna 1986 aloittaman uudistuspolitiikan tunnuksiksi nousivat

¹⁰ Teoksen *Istorija Rossii XX vek* internet-sivut ja blogi, viimeisimmät päivitykset ovat keväältä 2012.
<http://russia-xx.livejournal.com/> (luettu 17.4.2014)

¹¹ Nikunlassi 2002.

käsitteet perestroika, ”uudelleenrakennus” ja glasnost, ”avoimuus”. Glasnost laitto alulle muutoksen myös historian tutkimuksessa ja historiasta käytävässä keskustelussa. Neuvostoliiton hajottua ennen kaikkea neuvostohistorialle tyypilliset menetelmät ja teleologinen tutkimusote kyseenalaistettiin. Bolševikkivallankumousta edeltävän ajan historioitsijoita arvioitiin uudelleen ja neuvostoajan rikoksia alettiin käsitellä entistä vapaammin. Myös ulkomaista tutkimusta alettiin seurata tiiviimmin. Vanhat ja uudet käsitykset eivät aina korvanneet toisiaan, vaan ilmenivät joskus yhtä aikaa. Niinpä Venäjällä nousi esiin sekä Neuvostoliiton suurvaltamenneisyyttä nostalgisoivia että lähimenneisyyteen ehdottoman negatiivisesti suhtautuvia näkemyksiä.¹²

Neuvostoliiton hajoamista seurasi ideologinen tyhjiö, jossa Venäjä alkoi etsiä uutta identiteettiään. Myös historian oppikirjoilla pyrittiin luomaan Venäjälle uutta kansallista identiteettiä. Oppikirjoissa pidettiin tärkeänä tuoda esille erilaisia näkökulmia maan historian ristiriitaisista tapahtumista, kuten toisesta maailmansodasta. Erityisesti neuvostoaikaa edeltävästä ajasta etsittiin uusvanhoja sankareita, joilla haluttiin tuoda esille historian jatkuvuutta. Tämä tarkoitti muun muassa Romanovien hallitsijasuvun ja Pietari Suuren esille nostamista. Venäjälle luotiin uutta hallitsevaa diskurssia, johon sisältyi jo 1990-luvulla patriotismi, nationalismi ja keisarillisen Venäjän suuruuden korostaminen. Tuolloin diskurssiin kuului kuitenkin yleensä kriittinen suhtautuminen neuvostomenneisyyteen ja erityisesti Staliniin.¹³

Tultuaan valituksi presidentiksi vuonna 2000 Vladimir Putin ryhtyi rakentamaan itsestään julkista kuvaa, joka erotti hänet kaikin tavoin Venäjän 1990-luvun yhteiskunnallisesta kaaoksesta. Hän halusi esiintyä johtajana, joka vakautti maan, teki lopun oligarkkien vallasta ja nosti Venäjän rapautuneen talouden uuteen nousuun. Vakauttamisen kohteeksi päätyi myös maan monivaiheinen ja ristiriitainen historia. Venäjälle oli luotava jälleen yhtenäinen visio ja suunta maana ja kansallisvaltiona, venäläisille täytyi antaa mahdollisuus tuntee ylpeyttä historiastaan. Putin alkoi kasvattaa venäläisten kansallista ylpeyttä luomalla diskurssia, joka sisälsi nationalismia, patriotismia, imperialismia, johtajien kunnioittamista sekä ajatuksen Venäjän historiallisen kehityksen pitkästä linjasta. Kansallisia symboleita on uudistettu, josta esimerkkinä Neuvostoliiton kansallislaulun käyttöön otto uusituilla sanoilla. Putinin

¹² Confino 2009, 7,20–21.

¹³ Vázquez Liñán 2010, 171–172.

hallinnon aikana harjoitettu historiapolitiikka on Sevillan yliopistossa journalismia opettavan Miguel Vázquez Liñánin mukaan tähdännyt Venäjän kansallisen identiteetin rakentamiseen ja Putinin toiminnan historialliseen oikeuttamiseen. Informaatiotieteistä väitellyt Vázquez Liñán on tutkinut muun muassa Neuvostoliiton propagandasysteemiä ja Venäjän mediaa.¹⁴

Myös media haluttiin saada välineeksi uuden vallan diskurssin levittämiseen, mikä tarkoitti massamedian rakenteiden uudistamista. Median omistajuussuhteita on muutettu, sen toimintaan on puututtu lainsäädännöllä ja itsenäisten journalistien työtä on vaikeutettu. Venäjän mediaa on kuvattu neo-autoritääriseksi, mikä tarkoittaa erilaisten mielipiteiden olevan tietyllä tasolla sallittuja, kun taas hallinnolle elintärkeistä teemoista puhuminen on hyvin rajoitettua. Tällaisia teemoja ovat esimerkiksi kansallinen turvallisuus ja vaalit.¹⁵

Putinin kaudella valtio on puuttunut myös historian oppikirjojen sisältöön. Historian oppikirjoilla on ollut venäläisessä ja neuvostoliittolaisessa yhteiskunnassa usein merkittävä poliittinen tehtävä. Vuonna 2002 ilmestyi uusi painos Igor Dolutskin Venäjän 1900-luvun historiaa käsittelevästä oppikirjasta. ”Kansallinen historia” ilmestyi ensimmäisen kerran vuonna 1994, jolloin Venäjän opetusministeriö suositteli sen käyttöä.¹⁶ Vuoden 2002 painoksessa oli tehtävä, jossa kehoitettiin arvioimaan, onko Putin autoritaarinen johtaja. Kirjassa myös arvosteltiin Stalinin sodanjohtamista. Putin kritisoi kirjaa jyrkästi ja sen käyttäminen kiellettiin lopulta vuonna 2004.¹⁷

Keskustelu historianopetuksen poliittisesta käytöstä ryöpsähti uudelleen valloilleen vuonna 2007, kun Venäjällä julkaistiin A. V. Filippovin toimittama käsikirja *Venäjän moderni historia: 1945–2006: käsikirja historian opettajille*. Käsikirjan pohjalta tehty 11. luokan historianoppikirja ilmestyi vuotta myöhemmin.¹⁸ Filippovin käsikirja nousi keskustelun aiheeksi ensinnäkin sen vuoksi, että Putin suositteli sen käyttöä historian opettajille järjestämässään konferenssissa lokakuussa 2007. Filippov vahvisti itse

¹⁴ ibidem 167–169.

¹⁵ ibidem 168.

¹⁶ Dolutskin Igor, *Otetšesvennaja istorija XX veka*, Mnemozina 1994.

¹⁷ Parkkonen Mika, Venäjän kouluissa sotaa ei arvostella. Helsingin Sanomat 7.5.2005.

¹⁸ Filippov A.V. (toim.), *Noveišaja istorija Rossii 1945-2006: Kniga dlja učitelja*. Prosveštšeniye. Moskova 2007; Danilov A.A., Utkin A.I., Filippov A.V. ym., *Istorija Rossii. 1900–1945: 11 klass*. Utšebnik dlja utšaštšihsja obštšeobrazovatelnyh utšreždeni. Prosveštšeniye. Moskova 2008.

myöhemmin, että pyyntö käsikirjan kirjoittamisesta tuli suoraan Kremliltä.¹⁹

Filippovista käydyin keskustelun aiheena on ollut erityisesti se, miten kirjoissa käsitellään Stalinia. Stalin kuvataan käsikirjassa poliittisena visionäärinä, joka pyrki palauttamaan Venäjän imperiumiaseman. Neuvostoliiton saamat maa-alueet, maan muuttaminen teolliseksi supervallaksi sekä voittoisa sota ovat esimerkkejä Stalinin onnistuneesta johtajuudesta. Käsikirjaa onkin venäläisessä mediassa arvosteltu muun muassa Stalinin vainojen vähättelystä. Toinen esiin noussut seikka ja ehkä syy koko keskusteluun on juuri käsikirjan poliittinen luonne. Käsikirjan viimeinen luku käsittelee ”suvereenia demokratiaa” ja Putinin hallintoa. Luvussa keuhataan peittelemättä Putinia ja hänen aikaansaamiaan uudistuksia. Filippovin käsikirjasta ja oppikirjoista käydyssä keskustelussa onkin kysytty, ohjaileeko valtio taas sitä, mitä historiasta saa opettaa ja sanoa. Käsikirjaa on verrattu vuonna 1938 ilmestyneeseen oppikirjaan Neuvostoliiton kommunistisen puoleen historiasta.²⁰ Filippovista käyty keskustelu on osa tutkimukseni viitekehystä myös siksi, että *Istorija Rossii XX vek* on useiden arvioiden mukaan tarkoitettu jonkinlaiseksi vastateokseksi käsikirjalle ja sen pohjalta kirjoitetulle historianoppikirjalle.

---

19 Torsti 2008; Vázquez Liñán 2010, 172.

20 Brandenberger 2009, 825–827.

2. MITÄ SUURESTA ISÄNMAALLISESTA SODASTA SAA SANOA?

Lähes kaikissa tutkimissani *Istorija Rossiita* käsittelevissä arvioissa, kommenteissa ja muissa kirjoituksissa käsitellään toista maailmansotaa eli venäläisittäin Suurta isänmaallista sotaa. Osassa käsitellään pelkästään Suurta isänmaallista sotaa. Tämä oli odotettavissa, koska sota hallitsee Venäjällä käytävää historiakeskustelua. Voidaan kuitenkin kysyä, olisiko aiheeseen tartuttu näin paljoa, jos *Istorija Rossiin* näkemykset sodasta noudattaisivat venäläiselle historiantutkimukselle perinteisempää linjaa. *Istorija Rossiin* toisen osan kaksi ensimmäistä lukua on omistettu sodalle ja sitä edeltävälle ajalle, joita käsitellään yhteensä 187 sivua. Tämä tarkoittaa kymmenesosaa koko teoksesta.

OpenSpace.ru-sivuston Kirja sitaateissa -katsauksessa keskitytään pelkästään vuosien 1939-1945 välisen ajan käsittelyyn *Istorija Rossiissa*. Tälle annettu perustelu selittää lyhyesti koko aiheesta käytyä keskustelua:

Nimenomaan tuo aika Venäjän historiassa on nähtävästi eri syistä avainasemassa kansan itsetuntemuksen rakentamisprosessissa, jopa siinä määrin, että kaikki yritykset tulkita sitä toisin kuin Neuvostoliiton viimeisten vuosikymmenien aikana kypsyneen mytologian mukaan saavat aikaan yhteiskunnassa intensiivisiä, syvästi neuroottisia reaktioita.²¹

Toinen maailmansota tunnetaan Venäjällä nimellä Suuri isänmaallinen sota. Nimityksellä tarkoitetaan Saksan ja Neuvostoliiton välistä sotaa eli toisen maailmansodan itärintamaa, mutta käytännössä sitä käytetään kuitenkin Venäjällä usein synonyymina toiselle maailmansodalle. Suuri isänmaallinen sota alkaa Saksan hyökkäyksestä 22.6.1941, jolloin talvisota ja Puolan jako eivät kuulu siihen. Useimmille venäläisille toinen maailmansota tarkoittaa siis muuta kuin suurimmalle osalle eurooppalaisista; vuonna 2010 tehdyssä kyselytutkimuksessa vain 22% vastanneista tiesi sodan alkaneen jo vuonna 1939.²² Suuren isänmaallisen sodan nimityksen ottivat sodan aikana käyttöön Stalin ja hänen hallintonsa haluten näin viitata ”vuoden 1812 isänmaalliseen sotaan” Napoleonin vastaan. Nimitys esiintyi ensimmäisen kerran kommunistisen puolueen lehdessä Pravdassa kaksi päivää Saksan hyökkäyksen jälkeen,

²¹ OpenSpace.ru, Kniga v tsitatih (Kirja sitaateina), Istorija Rossii. XX vek (Venäjän 1900-luvun historia). 7.10.2009. <http://www.openspace.ru/literature/projects/119/details/12791/> (luettu 13.5.2011)

²² Kangaspuro 2011, 301–302.

kesäkuun 23. päivänä 1941.²³

Neuvostoliiton voittoa natsi-Saksasta juhlitaan Venäjällä voittonpäivänä 9.toukokuuta. Neuvostoliiton menetykset toisessa maailmansodassa olivat valtavat, lähes 30 miljoonaa henkeä. Sodan muistamisessa ovatkin aina olleet vastakkain sodan uhrit ja sankarit. Stalin piti hallintonsa säilymisen vuoksi välttämättömänä sotakokemuksen jättämistä nopeasti taka-alalle, eikä voittonpäivää juhlittu erityisen näyttävästi; vuonna 1947 hän teki voittonpäivästä normaalin työpäivän, jota se oli vuoteen 1965 saakka. Stalin piti sotamuistojen julkaisemista harkitsemattomana, niinpä julkinen muisteleminen käytännössä kiellettiin kymmeneksi vuodeksi. Sen jälkeen muistot olivat jo ehtineet muuttua ja sensuroitua ja sodan muistosta oli tullut hallinnon omaisuutta. Vielä 1950-luvun loppupuolelle saakka ihmisten omat köyhyyden, nälän ja kuoleman täyttämät muistot eivät kuitenkaan yhdistyneet sodan ihannoituun viralliseen kuvaan.²⁴

Nikita Hruštšovin valtakaudella Suuresta isänmaallisesta sodasta alkoi yhä enemmän muovautua tarina sankarillisesta voitosta ja kommunismin ylivoimaisuudesta kapitalismiin nähden. Leonid Brežnevin aikakaudella kommunistinen puolue loi vähitellen sodasta kultin, johon kuuluivat pyhimykset ja pyhäinjäänteet; sodan sankarit ja heidän lukuisat muistomerkkinsä. Hyväksytty tarina sodasta kulki tähän tapaan: kollektivisointi ja nopea teollistuminen olivat valmistaneet maata sotaan, joka voitettiin fasistien yllätyshyökkäyksestä ja sodan aikana tekemistä julmuuksista huolimatta. Vaikka sota vaati 20 miljoonaa urhoollista marttyyria, karkotti Neuvostoliitto Stalinin johdolla vihollisen alueeltaan ja Itä-Euroopasta pelastaen näin Euroopan ja koko maailman fasistiselta orjuudelta. Uhriluku määriteltiin siis 20 miljoonaan.²⁵

Neuvostoyhteiskunnan symbolisen elämän painopiste siirtyi sosialismin voiton odotuksesta todellisen voiton muisteluun; tulevaisuudesta menneisyyteen. Täydellistä yhteiskuntaa ei ollut saavutettu, mutta Neuvostoliitto oli joka tapauksessa välttänyt tuhoutumisen voittamalla natsit ja pelastanut samalla Euroopan. Suuren isänmaallisen sodan voiton muistelu tarjosi myös jonkinlaista lohtua Neuvostoliiton taloudelliseen ja poliittiseen pysähtyneisyyteen.²⁶

²³ Tumarkin 1994, 61 – 62.

²⁴ Tumarkin 2003, 595 – 596; Hosking 2002, 186 – 187; Lehti, Jutila & Jokisipilä 2008, 403.

²⁵ Tumarkin 2003, 595–596, 601.

²⁶ Hosking 2002, 187; Merridale 2003, 17.

1990-luvulle tultaessa Suuren isänmaallisen sodan kultti oli muuttunut sekoitukseksi voimakasta tunnetta, katumusta, kiihkoa, nostalgiaa ja muistoja. Kun kommunismi romahti Itä-Euroopassa ja Venäjä menetti sodan seurauksena saamansa maa-alueet, osa venäläisistä tunsu, että voitto vietiin heiltä. Venäläisten omat sodassa kokemat uhraukset eivät antaneet helposti mahdollisuutta nähdä Itä-Euroopan valtaamista miehittämisenä. Toisaalta sodan voiton katkeruutta alettiin myös tuoda esille ja kertoa muun muassa sodanjohdon virheistä ja niiden aiheuttamista uhreista sekä omien ampumisista, niin sanotuista rangaistuspataljoonista.²⁷

Vuoden 1990 voitonpäivän puheessaan Mihail Gorbatšov nosti Neuvostoliiton menetykset 27 miljoonaan. Sodan uhrien määrästä tuli myös poliittisen pelin väline. Mahdollisimman korkealla uhriluvulla osoitettiin antistalinismia ja neuvostovastaisuutta; menetykset kertoivat järjestelmän kykenemättömyydestä sotaan ja Stalinin syyllisyydestä miljoonien kuolemaan. Kärsimysten määrää ei voi mitata, mutta uhriluvuilla on merkityksensä. Mikäli merkittävä määrä Neuvostoliiton menetyksistä ei olekaan Saksan syytä, voidaan sanoa, että ”20 miljoonan marttyyrin” muistamisella peiteltiin Stalinin ja järjestelmän virheitä. Sodan uudelleen tulkinnan provokatiivisimman näkemyksen esitti Viktor Suvorov teoksessaan ”Jäänmurtaja: Kuka aloitti toisen maailmansodan?” Suvorov esitti, että Stalin oli syyllinen sotaan ja käytti Hitleriä ”jäänmurtajana” voidakseen levittää sosialistisen vallankumouksen Saksan heikentämään Eurooppaan. Suvorov myös väitti Stalinin suunnitelleen hyökkäystä Eurooppaan ja olleen valmis mihin tahansa uhrauksiin vallankumouksen vuoksi.²⁸

Kun Neuvostoliitto hajosi, useat neuvostosymbolit saivat väistyä, katujen nimiä vaihdettiin ja patsaita poistettiin. Suuren isänmaallisen sodan muistomerkit säilyivät paikoillaan; viimeinen mahtipontinen hanke, Moskovan Voitonpuisto (*Park Pobedy*), valmistui vasta Neuvostoliiton hajottua. Voidaan sanoa, että Suuri isänmaallinen sota on säilynyt venäläisen patriotismin kulmakivenä, johon nationalistit voivat oikeutetusti vedota.²⁹

Vladimir Putinin valtakaudella sodan muistosta on jälleen tehty korostetusti Venäjän

27 Tumarkin 2003, 601–603.

28 ibidem 603 – 606.

29 Merridale 2003, 17–18.

kansallisen ylpeyden ja identiteetin avaintekijä. Putin on käyttänyt sodan muistoa silmiinpistäväällä tavalla kansan patriottisuuden kasvattamiseen. Voitonpäivän militaristisissa ja patriottisissa juhlallisuuksissa ei ole tilaa sodan uhreille tai ajatukselle sodasta ihmiskunnan yhteisenä tragediana. Neuvostoliiton omat sodassa kokemat tappiot, kärsimys ja miljoonat uhrin hyvittävät myös mahdolliset Stalinin virheet ennen sotaa sekä sodanjälkeiset toimet. Neuvostoliiton voiton seuraukset Euroopassa tulisi siis ”unohtaa”, koska voitto pelasti Euroopan fasistiselta tulevaisuudelta.³⁰

Vuoden 2010 voitonpäivän aikaan Venäjällä nähtiin kuitenkin myös merkkejä Stalinin roolin vähentämisestä; Dmitri Medvedev korosti, että vaikka Stalin myös onnistui sodan johtamisessa, hänen muut tekonsa kansaa vastaan eivät ole anteeksiannettavissa. Medvedev jopa esitti, että sota oli ennen muuta kansan voitto, ei Stalinin ja hänen hallintonsa. Ulkoministeri Sergei Lavrov taas korosti Venäjän tuominneen virallisesti stalinismin. Nämä aloitteet eivät kuitenkaan Markku Kangaspuron mukaan näytä heikentäneen Stalinin roolia historian onnistuneimpana johtajana ja sotasankarina Venäjän populaarihistoriassa.³¹

Kuten Lehti, Jutila ja Jokisipilä kirjoittavat, olisi kuitenkin väärin kutistaa Suuren isänmaallisen sodan tarina vain valtion ylhäältä päin rakentamaksi menneisyyden kansalliseksi tulkinnaksi. Sodan tarina on jo elänyt pitempään kuin Neuvostoliitto ja sillä on kansan keskuudessa vahva tuki. Yksittäiselle venäläiselle on mahdollista pitää sotaa yhtä aikaa esimerkkinä Stalinin hallinnon julmuudesta ja kansallisen ylpeyden ja patriotismin lähteenä.³²

2.1. Kiista sodan nimityksestä

Istorija Rossii poikkeaa radikaalisti vakiintuneesta venäläisestä historiantulkinnasta luopumalla Suuren isänmaallisen sodan nimityksestä ja kutsumalla sotaa sen sijaan nimityksellä ”Neuvostoliiton ja natsi-Saksan sota vuosina 1941 – 1945” (*sovetsko-natsistskaja voina*). Sotaa käsittelevän luvun otsikossa nimen perään on lisätty vielä ”ja

30 Tumarkin 2003, 610; Lehti, Jutila & Jokisipilä 2008, 404; Lassila 2012, 16–17.

31 Kangaspuro 2011, 299, 304.

32 Lehti, Jutila & Jokisipilä 2008, 404.

Venäjä”. *Istorija Rossiissa* Isänmaallisen sodan nimen käyttöön ottaminen kuvataan seuraavasti:

Jäljitellen Keisari Aleksanteri I:ä, jonka 25 vuoden hallituskauden aikaan Venäjällä ei teloitettu yhtäkään ihmistä, verinen tyranni julisti alkaneen sodan ”Isänmaalliseksi”, toivoen jälleen, kuten vuoden 1936 laissa, yhdistävänsä rikollisen hallintonsa isänmaahan, jonka hän oli häpäissyt.³³

Istorija Rossiin poikkeavat näkemykset ja tyyli käyvät paljaasti ilmi edellisestä lainauksesta: Stalinin hallinto oli rikollinen ja Stalin itse verinen tyranni, joka oli häpäissyt isänmaan eli Venäjän. Koska kaikki tämä liittyy nimitykseen Suuri isänmaallinen sota, on nimityksestä luovuttava.

Nimityksestä luopumalla ratkaistaan Andrei Zubovin mukaan ”Suuren Isänmaallisen sodan ongelma”. Polit.ru- sivustolle antamassaan haastattelussa Zubov esittää ongelman olevan se, että Stalinin käyttöön ottama nimitys on ideologinen termi, jolla on myönteinen sävy. Nimitys assosioituu vuoden 1812 Isänmaalliseen sotaan ja ”isänmaan pyhiin asioihin” mutta liittyy Zubovin mukaan oikeasti isänmaan petokseen.³⁴ Tässä tulee ilmi Zubovin näkemys siitä, että koko bolševikkihallinto oli alun alkuaan laiton.³⁵ Myös Stalinin hallinto oli siis laiton ja petti isänmaata eli Venäjää. Zubov erottaa selkeästi toisistaan Neuvostoliiton ja Venäjän: Neuvostoliitto tai edes Neuvosto-Venäjä ei ollut Venäjä eikä isänmaa. Bolševikkihallinto oli rikollinen ja Venäjä joutui kärsimään sen vuoksi monin tavoin; niinpä voidaan puhua isänmaan eli Venäjän pettämisestä. Zubovin mukaan kaikki toisessa maailmansodassa Stalinin puolesta taistelleet tavallaan pettivät Venäjän, koska mahdollistivat sodan voitolla kommunistihallinnon jatkuvuuden.

Niinpä Zubov joukkoineen sanoo valinneensa neutraalin nimityksen ”Neuvostoliiton ja natsi-Saksan sota”. Polit.ru-sivuston haastattelija Boris Dolgin kuitenkin huomauttaa, ettei kyse ollut suinkaan pelkästään Neuvostoliiton ja Saksan välisestä sodasta. Zubov vastaa sotaa käsittelevän luvun nimen olevankin ”Venäjä toisessa maailmansodassa”. Tällä hän tarkoittaa sitä, että Venäjä ei ole valtio vaan yhteisö, jota oli molemmilla puolilla sotaa. Tästä esimerkiksi hän ottaa Vlasovin armeijan, Ranskan vastarintaliikkeeseen kuuluneet, Neuvostoliiton puolella taistelleet sekä ne, jotka eivät

³³ Zubov (toim.) 2009b, 43.

³⁴ Zubovin haastattelu Polit.ru 17.9.2009.

³⁵ Zubov (toim.) 2009b, 14.

suostuneet sotimaan Stalinin puolesta.³⁶

Zubovin käsitys isänmaasta ja Neuvostoliitosta sen sortajana tulee näkyviin myös puhuttaessa toisessa maailmansodassa ilmenneestä petturuudesta. Dolgin kysyy, eikö termistä ”Isänmaallinen sota” luopuminen tarkoita sen faktan kieltämistä, että oli kyse myös maan eikä pelkästään valtion eloonjäämisestä. Zubov ei kiellä tätä, mutta vastaa sanomalla, että termi ”isänmaallinen” antaa ymmärtää, että kaikki jotka eivät taistelleet Stalinin puolella, taistelivat isänmaata vastaan. Näin ei oteta huomioon toisella puolella taistelleiden ihmisten sisäisiä vakaumuksia. Zubovin mielestä on annettava selitys siihen, miksi sodassa oli niin paljon pettureita eli vihollisen puolelle menneitä. Juuri petturuuden määrä on syy siihen, miksi sotaa ei voida kutsua ”isänmaalliseksi”. Hän itse esittää, että koska venäläisillä oli jo pelottava kokemus kommunistisesta hallinnosta, he eivät tunteneet sotaa omakseen, jättäytyivät vangiksi ja loikkasivat vihollisen puolelle.³⁷ Petturuus kertoo näin ollen kommunistihallinnon kauheudesta. Vihollisen puolelle loikanneet taistelivat myös isänmaansa puolesta, mutta isänmaa oli heille muuta kuin Neuvostoliitto.

Istorija Rossiista käydyssä keskustelussa muun muassa historiantutkija Juri Jepantšin on samoilla linjoilla Zubovin kanssa. Kansallisliberaaliksi lehdeksi itsensä määrittelevän Bogatein julkaisemassa arvostelussa *Istorija Rossiista* Jepantšin esittää, että jo tilastollinen materiaali asettaa sodan ”yleiskansallisen” luonteen epäilyksenalaiseksi. Tilastollisena materiaalina hän mainitsee lukuja vangiksi jättäytyneiden ja Saksan joukoissa taistelleiden neuvostoliittolaisten suuresta määrästä. Neuvostoliiton väestön nöyrytyminen Stalinin hallinnon puolustamiseen johtui Jepantšinin mukaan natsien osoittamasta julmuudesta ja avoimesta halveksunnasta venäläisiä kohtaan miehityillä alueilla. Stalin osasi myös vedota patrioottisiin tunteisiin, nosti esiin sankarillisia esimerkkejä Venäjän historiasta ja palautti osittain ortodoksisen uskon.³⁸

Zubov esittääkin, että pikkuhiljaa ja erityisesti Stalingradin voiton jälkeen Neuvostoliiton puolella sotineet alkoivat kuitenkin tuntea taistelevansa isänmaan

³⁶ Zubovin haastattelu Polit.ru 17.9.2009.

³⁷ Zubovin haastattelu Polit.ru 17.9.2009.

³⁸ Jepantšin Juri, Utšebnik nraavstvennoi arifmetiki (Oppikirja moraalisuuden aritmetiikalla). Bogatei 27.1.2011.

http://www.bogatej.ru/chamber=maix&art_id=17&article=26012011234036&oldnumber=561 (luettu 25.9.2013)

puolesta. Maasta ja kansasta alettiin tuntea ylpeyttä, joka joillakin yhdistyi Staliniin ja joillakin pelkkään maahan. Tunne osallisuudesta alkaa nimenomaan voitosta. Vuoteen 1941 saakka stalinistinen hallinto ei ollut ”ihmisten oma”; päinvastainen käsitys on Zubovin mukaan ”useimpien oppikirjojen illuusio”. Virhe on siinä, että hallinto ja kansa nähdään yhtenä kokonaisuutena huolimatta siitä, mitä hallinto teki kansalle. Natsi-Saksasta saadun voiton jälkeen useat näkivät hallinnon voittajana, ja tämä yhdistyminen tapahtui. ”Neuvostokansan” identiteetin muodostuminen tapahtui suurelta osin toisen maailmansodan jälkeen.³⁹

Myös lehtimies ja historioitsija Aleksandr Samovarov erottaa Venäjän neuvostoideologiasta. Samovarov kirjoittaa venäläisen nationalismin moraalisuutta käsittelevässä artikkelissaan laajasti myös *Istorija Rossiista*. Kirjoitus on julkaistu sivustolla, jossa julkaistaan Venäjän ja maailman politiikkaa koskevia uutisia ja analyysejä. Samovarov tarkentaa joidenkin teosta arvostelleiden huolestunutta siteerausta Suuren isänmaallisen sodan nimityksestä. Nimitystä on siteerattu ”Neuvostoliiton ja natsi-Saksan sota”, kun koko nimitys on ”Neuvostoliiton ja natsi-Saksan sota vuosina 1941 – 1945 ja Venäjä”. Jälkimmäinen, oikea nimitys korostaa Samovarovin mukaan sitä, etteivät Venäjän intressit olleet sen enempää neuvosto- kuin natsi-ideologian mukaisia. Samovarov viittaa ironisesti Filippovin käsikirjan näkemykseen Stalinista ja hämmästelee ”tehokkaan hallitsijan” epäonnistumista, joka ilmenee puna-armeijan valtavissa menetyksissä.⁴⁰

Istorija Rossiin käyttämä sodan nimitys ja sen takana olevat perusteet saavat siis jonkin verran ymmärrystä. Näkyvämpää osaa kirjasta käydyssä keskustelussa edustaa kuitenkin esimerkiksi politologi ja historioitsija Pavel Danilinin näkemys: *Istorija Rossii* on kaikkineen historian vääristelyä, mutta erityisesti sitä on Suuresta isänmaallisesta sodasta käytetty nimitys. Sotaa koskevan osion lukeminen *Istorija Rossiista* on hänestä kaikkineen ”äärimmäisen surullista”. Erityisen hämmästyttävää on se, että sodan nimitykseltä ”evätään lupa”, se ”kielletään”.⁴¹ Danilin ei tarkenna, miksi

³⁹ Zubovin haastattelu Polit.ru 17.9.2009.

⁴⁰ Samovarov Aleksandr, O Nravstvennosti Russkogo Natsionalizma (Venäläisen nationalismin moraalisuudesta). APN 2.5.2010. <http://www.apn.ru/publications/article22364.htm> (luettu 4.4.2014) Agenstvo Polititšeskiz Novostei (Poliittisten uutisten tietotoimisto) on Kansallisen strategian instituutin projekti.

⁴¹ Danilin Pavel, Izvraštšeniye rossijskoi istorii (Venäjän historian vääristelyä). Russki Obozrevatel 12.1.2010. <http://www.rus-obr.ru/opinions/5247> (luettu 4.4.2014)

sodan nimitys on vääristelyä vaan tuntuu oletttavan, että asia on lukijalle itsestään selvä. Kommentin julkaissut Russki Obozrevatel on kansallis-konservatiivinen, yhteiskunnallis-poliittinen internetjulkaisu ja jatkoa vuonna 2007 lopetetulle, valtapuolue Yhtenäisen Venäjän ”Venäläiselle projektille”. Näkyvänä Kremlin tukijana tunnettu Danilin on toiminut muun muassa Yhtenäisen Venäjän poliittisen nuorisjärjestön neuvonantajana.

Myös Venäjän Strategisen tutkimuksen instituutin (RISI) johtajan Leonid Rešetnikovin mukaan nimitys ”Neuvostoliiton ja natsi-Saksan sota” on ”ehdottomasti valheellinen”. Sota oli todella ”Suuri isänmaallinen sota”. Näin on yksinkertaisesti sen vuoksi, että jos sota ei olisi ollut ”isänmaallinen”, Neuvostoliitto ei olisi voittanut. Rešetnikov ja instituutin johtava tutkimusassistentti Vladimir Kuznetševski käsittelevät *Istorija Rossiin* näkemyksiä toisesta maailmansodasta instituutin sivuilla julkaistussa kommentissa.⁴² Venäjän Strategisen tutkimuksen instituutti on tutkimuslaitos, joka tuottaa analyysejä kansainvälisestä politiikasta ja taloudesta presidentin hallinnon käyttöön. Kommentissa esitettyjen näkemysten voi ajatella heijastavan Venäjän valtionjohdon näkemyksiä.

Kuten useat muutkin aineistoni tekstit, RISI:n kommentti on julkaistu vuonna 2010, jolloin Venäjällä juhlittiin näyttävästi toisen maailmansodan 65-vuotista voittoa. Kuznetševski on hieman yllätynyt siitä, että fasisteista saadun voiton juhlavuosi on nostanut keskusteluun myös Suuren isänmaallisen sodan luonteen ja lopputuloksen eikä pelkästään toista maailmansotaa. Hän ottaa tuotuneeseen sävyyn esille sen, miten joidenkin venäläisten mukaan sota ei ollut ”isänmaallinen” vaan hyökkäyssota ja sodan sankareita olivat sellaiset henkilöt kuin kenraali Vlasov. Vlasovia ja hänen kaltaisiaan henkilöitä Kuznetševski kutsuu yksiselitteisesti ”pettureiksi ja kavaltajiksi”.⁴³

Kuznetševskin esittämät näkemykset edustavat perinteistä venäläiskansallista käsitystä toisesta maailmansodasta. Toisesta maailmansodasta voi keskustella, mutta Suuren isänmaallisen sodan lopputuloksen ja luonteen kyseenalaistamiseen ei ole tarvetta. Lopputuloksella tarkoitetaan luonnollisesti voittoa, luonteella isänmaallisuutta;

42 V istorii Velikoi Otetšestvennoi voiny nado otdeljat zerna ot plevel (Suuren isänmaallisen sodan historiassa erotettava jyvät akanoista). RISI 25.1.2010. <http://www.riss.ru/index.php/analitika/935-v-istorii-velikoy-otechestvennoy-voyny-nado-otdelyat-zerna-ot-plevel#.UmvEfSgvzth> (luettu 5.4.2014)

43 RISI 25.1.2010.

isänmaallinen sota taas ei voi olla hyökkäyssota. Kuznetševski siis erottaa tässä Suuren isänmaallisen sodan ja toisen maailmansodan; usein niistä puhutaan Venäjällä toistensa synonyymeina.

Kuznetševski ei tarkenna, mitä väitetyllä hyökkäyssodalla tarkoitetaan mutta voidaan ajatella, että hän puhuu vain Suuresta isänmaallisesta sodasta, joka kiistatta alkoi Saksan hyökkäyksestä Neuvostoliittoa vastaan.⁴⁴ *Istorija Rossiin* mukaan Neuvostoliitosta tekee hyökkääjän vuoden 1939 invaasio Puolaan, talvisota sekä Baltian ja muiden alueiden miehitys⁴⁵. Näitä Kuznetševski ei kommentoi eivätkä ne ole muutenkaan juuri nousseet esille *Istorija Rossiista* käydyssä keskustelussa, mikä on hieman yllättävää. Venäjällä ei edelleenkään haluta yleisesti määritellä Baltian maiden liittämistä Neuvostoliittoon miehitykseksi.

Kuznetševski arvelee, että Zubov halusi kirjoittaa *Istorija Rossiin* voidakseen omalla tavallaan huomioida Neuvostoliiton 65-vuotista voittoa fasismista. Zubov ei kiellä voittoa, mutta kirjassa esitetään ikään kuin sitä ei olisi saavutettu neuvostokansan ja valtaapitävien ansiosta. Perusteluna tälle Kuznetševski luettelee *Istorija Rossiissa* esitetyt syyt sille, miksi Hitlerin joukot eivät saaneet Moskovaa vallattua vuonna 1941. *Istorija Rossiin* mukaan saksalaiset epäonnistuivat, koska sotaa käytiin niin laajalla alueella ja koska Neuvostoliitolla oli loputtomat ihmis-, tekniset ja raaka-aineresurssit. Lisäksi Neuvostoliitolla oli käytössään liittoutuneiden valtava sotateollinen potentiaali. Viimeinen syy oli natsien miehityspolitiikka, joka sai neuvostokansan nousemaan valloittajia vastaan.⁴⁶ Kuznetševskin mukaan sodan voitto on siis nimenomaan neuvostokansan ja sodan aikaisten vallanpitäjien ansiota eikä tätä tule kyseenalaistaa – ainakin *Istorija Rossii* vie liikaa kunniaa neuvostojohdolta ja -sotilailta.

Rešetnikov vastaakin *Istorija Rossiin* väitteisiin puna-armeijan vastarinnan onnistumisen syistä ottamalla puheeksi neuvostosotilaiden ”hämmästyttävän uhrautuvaisuuden” taistelussa isänmaan itsenäisyyden puolesta. Saksan salamasodan estämisestä on kiitettävä ennen kaikkea sotilaiden kestävyyttä ja urotekoja sekä neuvostojohtajia, jotka sotaa edeltäneistä virheistä huolimatta ”pitivät päänsä kylmänä noina kansalle raskaina kuukausina”. Rešetnikov kuitenkin myöntää, että alue oli suuri

44 ibidem

45 Zubov (toim.) 2009b, 14,17,21.

46 RISI 25.1.2010; Zubov (toim.) 2009b, 46.

ja Hitler otti sen huonosti huomioon. Muita Zubovin väitteitä hän pitää epärealistisina. Sodan alkuvaiheessa puna-armeijan pääjoukot kärsivät häviöitä ja yli 2,5 miljoonaa sotilasta joutui vangiksi. Sotateollisuutta alettiin vasta kehittää ja siirtää itään ja keski-Aasiaan. Lähes puolet elintarvikepohjasta jäi miehittäjille. Reserviä vasta muodostettiin. Näin ollen ”rajattomat resurssit” eivät vielä voineet olla syynä Saksan salamasodan epäonnistumiseen. Lisäksi liittoutuneilta alettiin saada todellista apua vasta vuodesta 1942, joten Moskovan taistelu käytiin ja voitettiin yksin.⁴⁷

Istorija Rossii kyseenalaistaa siis Venäjän toisen maailmansodan luonteen ”isänmaallisena” sotana. Suuren isänmaallisen sodan nimityksestä luopumisen syyksi nähdään sen liittyminen Staliniin ja hänen hallintoonsa, joka määritellään yksiselitteisesti rikolliseksi. Isänmaallisen sodan nimitys liittyy Venäjän kansan ”pyhiin asioihin” (mm vuoden 1812 sota) ja pyrkii näin tekemään myös toisesta maailmansodasta ”pyhän”. Zubovin mukaan sodassa oli kuitenkin kyse ennemmin isänmaan ja Venäjän pettämisestä; kaikki Stalinin puolella taistelleet mahdollistivat rikollisen kommunistihallinnon jatkuvuuden edesauttamalla sodan voittoa. Zubov myöntää silti, että sodan edetessä kansa alkoi tuntea taistelevansa isänmaansa puolesta eikä liittänyt uutta ”neuvostopatriotismin” tunnetta välttämättä Staliniin ja hallintoon vaan pelkästään maahan.

Sodan isänmaallisen luonteen kyseenalaistaa Zubovin mukaan myös sodassa ilmennyt petturuus. Zubovin mielestä tavallista suurempi pettureiden ja loikanneiden määrä kertoo kommunistihallinnon alla elämisen kauheudesta; jotkut näkivät parempana taistella Stalinin hallintoa vastaan vihollisen puolella.

Istorija Rossiista käydyssä keskustelussa Suuren isänmaallisen sodan nimityksestä luopumiseen on suhtauduttu enimmäkseen hyvin kielteisesti. Nimitys ”Neuvostoliiton ja natsi-Saksan sota” nähdään suorastaan vääristelynä. Nimityksen on myös esitetty kyseenalaistavan Neuvostoliiton voiton, samoin kuin väite hyökkäyssodasta. *Istorija Rossiin* on lisäksi nähty vievän kunniaa sodan voitosta neuvostovallalta ja -kansalta. Saksan salamasodan onnistuminen tulee nähdä nimenomaan puna-armeijan uhrautuvaisuuden ja neuvostojohdon taidon osoituksena. Toisaalta on esitetty myös kirjaa puoltavia näkemyksiä, joissa kirjan käyttämää nimitystä on pidetty esimerkkinä

---

47 RISI 25.1.2010.

siitä, että varsinaisen Venäjän intressit eivät olleet samat kuin kommunistihallinnon. Tällainen näkemys perustuu ajatukseen siitä, ettei neuvosto-Venäjä edustanut ”oikeaa” Venäjää ja isänmaata.

2.2. Sankaruuden ja rikosten välinen suhde

Sotahistoriaan kuuluvat olennaisena osana sankarit ja sankaritarinat. Myös Suuri isänmaallinen sota nähdään Venäjällä osoituksena Neuvostoliiton ja puna-armeijan sankarillisesta urhoollisuudesta ja onnistumisesta. Erityisesti voittajien ollessa kyseessä sotarikokset on helppo unohtaa tai ainakin vähätellä niiden merkitystä. Sankaruus ja rikokset eivät helposti mahdu samaan sodan kuvaan. *Istorija Rossiista* käydyssä keskustelussa on tartuttu myös kirjan tapaan puhua puna-armeijasta ja neuvostosotilaista. Tässä luvussa käsittelen sitä, miten keskustelussa näkyy sodan aikaisen sankaruuden ja rikosten välinen suhde.

Istorija Rossiin tapaan puhua puna-armeijasta tarttuvat muun muassa Venäjän strategisen instituutin johtaja Leonid Rešetnikov ja johtava tutkimusassistentti Dmitri Kuznetševski. He löytävät *Istorija Rossiista* asenteellisuutta, jolla pyritään jonkinlaiseen puna-armeijan väheksyntään. Kuznetševskin mukaan Zubov esimerkiksi pyrkii koko ajan pienentämään Saksan ja suurentamaan puna-armeijan menetyksiä. Stalingradin taistelusta esitettyjen lukujen mukaan voisi olettaa Saksan voittaneen taistelun. Kuznetševski menee johtopäätöksessään niin pitkälle, että väittää koko *Istorija Rossiin* toisen osan punaisena lankana olevan venäläisen sotilaan halveksinnan ja jopa huonosti piilotetun vihaamisen. Tätä hän perustelee sillä, miten *Istorija Rossii* vertailee venäläisiä ja saksalaisia sotilaita toisiinsa:

Saksalainen sotilas oli taloudellinen talonpoika – maanviljelijä tai kaupunkilainen – aktiivinen, hyvin koulutettu ja aloitteellinen. Puna-armeijan kasvoton massa koostui unohdetuista, valottoman elämän koettelemista passiivisista kolhoosilaisista.⁴⁸

Voidaan kysyä, tarkoittaako puna-armeijan kriittinen arviointi siis väistämättä venäläisen sotilaan halveksintaa ja vihaamista vai meneekö *Istorija Rossii* liian pitkälle kriittisyydessään? Joka tapauksessa venäläisiä ja saksalaisia sotilaita vertaavassa

⁴⁸ RISI 25.1.2010; Zubov (toim.) 2009b, 39.

kohdassa käytetään erittäin voimakasta ja arvottavaa kieltä, mikä käy hyvin esimerkiksi kirjan tyylistä.

Neuvostosotilaita ja saksalaissotilaita vertaava kohta on esimerkki näkemyksistä, joiden vuoksi *Istorija Rossiita* voi Aleksandr Šiškovin mukaan pitää historiantutkimuksen perinteelle epätavallisena. Valko-Venäjällä, Polotskin yliopistossa historiaa opettavan Šiškovin arvio *Istorija Rossiista* julkaistiin IA REGNUMI:n internet-sivuilla. Alunperin arvio ilmestyi venäläisessä historiaa käsittelevässä lehdessä ”Rodina” (Isänmaa), joka on Venäjän presidentinhallinnon ja hallituksen vuonna 1989 perustama lehti. Vaikka Šiškovin arvio tulee siis Valko-Venäjältä, se julkaistiin venäläisessä mediassa, joten otan sen mukaan aineistooni. Vaikka Šiškov kritisoi jyrkästi *Istorija Rossiin* tapaa kirjoittaa puna-armeijasta, hän huomaa kuitenkin, että kirjassa puhutaan myös neuvostosotilaan ”ehdottomasta urhoollisuudesta ja sankaruudesta”. Kirjoittajat kyseenalaistavat joidenkin muiden tavoin nuoren partisaaniryhmän, Zoja Kosmodemjanskajan⁴⁹ saavutukset ja alleviivaavat kylmyyden merkitystä siinä, että Moskova säilyi Neuvostoliitolla, mutta eivät koske muihin sankaruuden symboleihin. Sen sijaan Šiškovia häiritsee se, että *Istorija Rossiissa* kirjoitetaan laajasti Stalinin julmuudesta Varsovan kapinan yhteydessä. Kirjassa kerrotaan myös kertomuksia puna-armeijan tekemistä saksalaisten naisten raiskauksista, joiden todenperäisyyteen Šiškov ei selvästi ota kantaa.⁵⁰

Leonid Rešetnikovin mielestä *Istorija Rossiin* lukeminen on raskasta, koska sen rivien välistä tihkuu usein ”hämmästyttävää vastenmielisyyttä Venäjää kohtaan”. Hänen mukaansa inho kohdistuu nimenomaan Venäjään ja sen kansaan, ei poliittiseen hallintoon.⁵¹ Rešetnikovin arvio asettuu mielenkiintoiseen valoon, kun sen rinnalle ottaa useita Zubovin ja *Istorija Rossiin* määritelmiä siitä, miten kansa ja hallinto tulee erottaa toisistaan. Zubov kohdistaa kritiikkinsä nimenomaan kommunistihallintoa vastaan. Toisaalta hän myös toteaa toisaalla suoraviivaisesti, että Venäjän kansa teki

49 Zoja Kosmodemjanskaja oli teini-ikäinen tyttö, joka liittyi vapaaehtoisena Komsomolin partisaanijoukkueeseen. Hän kuoli 18-vuotiaana saksalaisten hirttämänä marraskuussa 1941. Kosmodemjanskajasta tuli yksi Suuren isänmaallisen sodan näkyvimpiä sankarihahmoja. Ks. Tumarkin 1994, 76–78.

50 Šiškov Aleksandr, *Istorija Rossii* netraditionnoii orientatsii ot professora Zubova (Professori Zubovilta Venäjän historia epätavallisesta näkökulmasta). IA REGNUM 17.8.2010.
<http://www.regnum.ru/news/cultura/1315486.html> (luettu 5.4.2014)

51 RISI 25.1.2010.

sisällissodassa väärän valinnan mennessään punaisten puolelle.⁵²

Rešetnikovin perusteluna *Istorija Rossiin* inholle Venäjän kansaa kohtaan on luku, joka kertoo neuvostosotilaiden raakuudesta itä-Euroopan ja Saksan vallatuilla alueilla. Rešetnikov myöntää, että moraalittomuutta ja jopa rikoksia ilmeni ”jollain osalla” neuvostojoukoista. Moraalittomuutta ja rikollisuutta ei kuitenkaan saa pitää neuvostosotilaille luonteenomaisina erikoispiirteinä, sillä niihin syyllistyi ”merkityksetön” määrä sotilaita. Tärkeintä on, että neuvostojohto ryhtyi toimiin rikosten lopettamiseksi eikä kainostellut edes kuolemanrangaistuksen käyttämistä.⁵³

Voidaan edelleen kysyä, tarkoittaako puna-armeijan ja Neuvostoliiton kritisoiminen väistämättä Venäjän vihaamista? Minkä asteista kritiikkiä Venäjällä on sallittua esittää? Teosta on arvioitu myös täysin päinvastoin, esimerkiksi politologi Sergei Karaganov kuvaa *Istorija Rossiin* tekijöitä ”epätoivoisiksi patriooteiksi”, jotka pyrkivät osoittamaan venäläisten olevan osallisia niin sankaritekoihin kuin rikoksiinkin.⁵⁴

Leonid Rešetnikovin kommentissa nousee sen sijaan esille sotarikosten puolustelun ehkä käytetyin peruste. Hän esittää, että kaikki armeijat ovat ”kunnostautuneet” harjoittamalla ryöstelyä ja väkivaltaa miehittämillään alueilla; näin ollen puna-armeijan riveissä tapahtuneet moraalittomuudet eivät voi vaikuttaa neuvostoliittolaisten Suuressa isänmaallisessa sodassa tekemien urotekojen arvostukseen. Jos Zubov olisi halunnut olla objektiivinen, hän olisi Rešetnikovin mukaan voinut kertoa ongelmasta ja johdon suhtautumisesta siihen; rikosten yksityiskohtainen kuvaaminen ei olisi ollut tarpeellista, ”teos kun ei kuitenkaan pyri olemaan rikoskronikka”.⁵⁵ Tässä näkyy yleismaailmallinen tapa nähdä oman maan teot enemmän hyvässä kuin huonossa valossa. Sota-ajan rikoksia on erityisen hankala tunnustaa, varsinkin kun on kyse voittaneesta osapuolesta.

Myös historioitsija Aleksandr Samovarov pitää ”mielenkiintoisena” sitä, että *Istorija Rossiissa* ei ohiteta ”sellaista arkaluontoista teemaa kuin joidenkin neuvostoarmeijan upseereiden ja sotilaiden ylilyönnit Saksassa”. Samovarov ei kuitenkaan ymmärrä sitä,

52 Tolstoi Ivan, ”Istorija Rossii. XX vek” (”Venäjän 1900-luvun historia”). Radio Svoboda 4.1.2010.
<http://www.svobodanews.ru/content/transcript/1921084.html> (luettu 5.4.2014); Zubovin haastattelu Polit.ru 17.9.2009.

53 RISI 25.1.2010.

54 Karaganov 2010.

55 RISI 25.1.2010.

että kirjassa kerrotaan siitä, miten puolalaiset ja tsekkiläiset tappoivat saksalaisia voiton jälkeen. Samovarov ihmettelee tätä, koska sitä ennen kirjassa kuvattiin, miten saksalaiset tappoivat tuhansia rauhanomaisia puolalaisia Varsovassa 1944. Näin ollen saksalaisten ”rankaiseminen” oli ymmärrettävää. Kun puhutaan hyvästä ja pahasta, kannattaisi Samovarovin mielestä muistaa, että vain venäläiset pystyivät osoittamaan jalomielisyyttä saksalaisia kohtaan. Ilmeisesti mikään ei olisi ollut riittävä rangaistus saksalaisten venäläisiä kohtaan tekemistään teoista, koska Samovarov kirjoittaa:

Sen jälkeen mitä nämä olennot [saksalaiset] tekivät meidän maaperällämme, mikä muu kansa tahansa olisi jättänyt Saksan alueella eloon vain kissat ja koirat. [---] Saksalaiset pääsivät vähällä. Mitä tulee Suureen Venäjän armeijaan vuosimallia 1945, se on ja tulee vuosisatoja olemaan esimerkki inhimillisestä moraalista!⁵⁶

Samovarovin mielestä kosto oli siis oikeutettua ja puna-armeijan toiminta Saksassa joistain ylilyönneistä huolimatta esimerkillistä. Samovarovin kirjoitus on mielenkiintoinen sekoitus kiihkeää kansallismielisyyttä ja toisaalta Suuren isänmaallisen sodan ihannoinnin arvostelua. Kuten edellisessä luvussa kuvasin, Samovarov pitää hyvänä *Istorija Rossiin* käyttämää nimitystä ”Neuvostoliiton ja natsi-Saksan sota”. Kyse onkin jälleen siitä, miten määritellään Venäjä ja sen intressit kyseisenä aikana.⁵⁷

Myös ortodoksisen kirkon diakoni ja Pietarin valtionyliopiston historian tiedekunnan dosentti Vladimir Vasilikin *Istorija Rossiista* pitämässä esitelmässä näkyy saavutuksien ja rikosten välinen vaikea suhde. Vasilik piti esitelmän ”Huomio: vääristelyä!” Venäjän strategisen tutkimuksen instituutin järjestämässä konferenssissa ”Toinen maailmansota ja Suuri Isänmaallinen sota IVY- ja EU-maiden oppikirjoissa: ongelmat, näkemykset, tulkinnat”. Vaikka Vasilik myöntää *Istorija Rossiin* kirjoittajien kertovan välillä myös venäläisten saavutuksista, hän on kuitenkin tuhtunut kirjan puna-armeijasta esittämistä väitteistä. Hänen mukaansa *Istorija Rossiissa* väitetään venäläisen sotilaan kuuluneen sellaiseen laumaan, joka teki ja kannatti ”teurastuksia”. Vasilikin *Istorija Rossiin* toista maailmansotaa koskevia lukuja käsittelevä esitelmä on julkaistu Russkaja Narodnaja Linija-sivustolla ja sen ovat allekirjoittaneet myös M.I. Frolov, V.A. Kutuzov ja E.V. Iljin. RNL:n julkaisema kirjoitus on kuitenkin merkitty Vasilikin tekemäksi. RNL on

---

⁵⁶ Samovarov 2010.

⁵⁷ Samovarov 2010.

sivusto, joka julkaisee artikkeleita ja uutisia Venäjistä ja Venäjän kirkosta; venäläisten ortodoksien elämästä.⁵⁸

Istorija Rossii vie Vasilikin mukaan kunniaa puna-armeijalta myös liioittelemalla sen tappioita. Toiseksi kirja vähättelee myös neuvostohallinnon ja Stalinin ansioita. Vasilikin mukaan kirjan pyrkimyksenä on esittää neuvostohallitus ja Stalin ”venäläisten raiskaajana”. Tätä Vasilik perustelee sillä, ettei kirjassa kerrota siitä, miten saksalaiset kohtelivat venäläisiä sotavankeja; venäläiset ja neuvostokansalaiset haluttiin tuhota. Myöskään saksalaisten harjoittamasta terrorista vallatuilla alueilla ei Vasilikin mielestä kerrota kirjassa riittävästi; aivan kuin heidän tavoitteenaan ei olisikaan ollut slaavien ja ennen kaikkea venäläisten tuhoaminen. Niiden sijaan kirjassa kerrotaan Stalinin terrorista ja esitetään sen uhrien määräksi ”mielikuvituksellinen luku 50 milj.”. Saksalaisten miehityksestä johtuneita menetyksiä vähätellään Vasilikin mukaan sen vuoksi, että halutaan ”luoda kuva kahdesta totalitaarisesta hallinnosta ja jopa esittää Stalin Hitleriä pahempana”.⁵⁹

Vasilikin esittämä luku on *Istorija Rossiin* arvio Venäjän menettämistä ihmishengistä vuosien 1918–1956 aikana, ei siis pelkästään Stalinin terrorin uhrien määrästä, jollaiseksi se olisi varsin korkea. Kirjan esittämä luku (tarkalleen 52 milj.) on toki kiinnostava siksi, että siihen on laskettu myös eri syistä ”syntymättömät lapset”. Tällainen arvio kertoo kirjan pyrkimyksistä ennemmin korostaa kuin vähätellä Neuvostoliiton uhrien määrää.⁶⁰

Vasilikin tavassa rinnastaa Stalinin terrori ja saksalaismiehityksestä johtuneet menetykset on silti havaittavissa terrorin uhrimäärää vähättelevää sävyä. Vaikuttaa siltä, että Vasilik jopa puolustelee Stalinia ja vähättelee terrorin uhreja ainakin suhteessa Hitlerin aiheuttamiin uhreihin. Vasilik myös kyseenalaistaa jopa Neuvostoliiton totalitaarisen luonteen. Stalinin ja Hitlerin vertailu on arka aihe; Vasilikin mielestä *Istorija Rossii* pyrkii Stalinin esittämiseen Hitleriä pahempana.

58 Vasilik Vladimir, Vnimanije: falsifikatsija (Huomio: vääristelyä). RNL 16.4.2010. http://ruskline.ru/analitika/2010/04/16/vnimanije_falsifikaciya/ (luettu 5.4.2014)

59 Vasilik 2010.

60 Zubov (toim.) 2009b, 185–186. Luukkanen (2009, 339–340) huomauttaa, että stalinismin uhrien määrän arviointia haittaa luotettavan laskutavan puute; arvioit vaihtelevat huomattavasti, korkeimmat ovat lähellä 50 miljoonaa. Karlssonin (2005, 194–199) mukaan stalinismin uhrien lukumäärien arviointi on erittäin hankalaa ja keskustelu siitä puolueellista. Perustendenssinä on se, että kommunismia vastustavat esittävät korkeampia uhrilukuja.

Filosofian kandidaatti Viktor Granovski kirjoitti vastineen Vladimir Vasilikin esitelämään sivustolla ”Venäjä väreissä”, joka on ”Ortodoksinen tieteellis-valistuksellinen yhteisö Jerusalemissa”. Internetsivujen mukaan yhteisö koostuu pitkään Israelissa asuneista henkilöistä, jotka kokevat Venäjän henkiseksi isänmaakseen. Teksti ei siis ole varsinaisesti Venäjällä käytävää keskustelua, mutta sopii silti aineistooni esimerkkinä emigranttien näkökannoista. Granovski esittää, että Vasilikille tuntuu olevan tärkeämpää Stalinin maine kuin ”Venäjän hyvä nimi” tai ”vapaan kansalaisen kunnia”. Granovski vastaa Vasilikin väitteeseen, jonka mukaan *Istorija Rossii* pitäisi Stalinia Hitleriä pahempana, nostamalla kirjasta esiin lainauksia, joissa puhutaan muun muassa ”Hitlerin epäinhimillisestä politiikasta”. Kirjassa ei Granovskin mukaan pidetä natsseja vähemmän vilpeinä ja koulutetumpina kuin kommunisteja, vaan ”yhtä julmina ja periaatteettomina mutta vielä suunnitelmallisempina ja laskelmoivimpina”.⁶¹

Onko sankaruuden ja rikosten kuitenkin välttämättä oltava toisensa poissulkevia tekijöitä; vaikuttaako puna-armeijan rikosten tunnustaminen sen sankaritekojen arvostamiseen? *Istorija Rossiista* käydystä keskustelusta löytyy myös näkemys, jossa pyritään mahduttamaan samaan sodan tarinaan sekä sankariteot että sodassa ilmenneet rikokset. Muinaisen Lähi-idän kulttuurin ja historian tutkija Andrei Desnitskin mukaan Suuri isänmaallinen sota oli koko kansan taistelu ”ilmiselvää paha vastaan”. Kirkollisella sivustolla julkaistussa arviossaan *Istorija Rossiista* Desnitski kirjoittaa, ettei sankareiden muistamisen kuitenkaan tarvitse tarkoittaa sitä, että olisi vaiettava sodan kielteisistä puolista. Monet nykyiset, historiaa koskevat kiistat kertovat hänen mielestään pyrkimyksestä kansalliseen solidaarisuuteen; ihmiset eivät halua hyväksyä heihin liittyvistä ihmisistä ja tapahtumista väitteitä, jotka tuhoaisivat heidän yhteenliittyneisyyden tunteensa esi-isiinsä ja tekisivät järjettömäksi heidän yleisen ymmärtämyksensä historiasta. Erityisessä asemassa tässä keskustelussa on juuri Suuri isänmaallinen sota.⁶²

Istorija Rossiin pyrkimys murtaa Suuren isänmaallisen sodan glorifioitua kuvaa ulottuu myös puna-armeijan sotarikosten tavallista laajempaan käsittelyyn. Useiden

61 Granovski Viktor, Komu tšto bliže (Kenelle mikäkin läheisempää). *Rossija v kraskah* 20.4.2010. http://ricolor.org/history/b/20_04_2010/ (luettu 5.4.2014)

62 Desnitski Andrei, *Istorija Rossii: Novyi Vzgljad* (Uusi näkökulma). Hram Rozdestva Ioanna Predtetsina Presne 27.11.2009. <http://www.ioannp.ru/publications/462587> (luettu 13.5.2011)

keskustelijoiden mielestä kirja korostaa liikaa neuvostosotilaiden tekemiä rikoksia ja vie näin kunniaa puna-armeijan sankariteoilta. Tämä nähdään jopa todisteena siitä, että *Istorija Rossii* vihaa Venäjää ja sen kansaa. Keskustelussa on myös esitetty, että *Istorija Rossiissa* ei kerrota riittävästi saksalais miehityksen aiheuttamista uhreista, koska Stalin halutaan näyttää Hitleriä pahempana ja Neuvostoliitto totalitaarisena hallintona. Keskustelussa näkyy pyrkimystä sotarikosten vähättelyyn; rikokset eivät kuulu Suuren isänmaallisen sodan sankaritarinaan. Toisaalta keskustelussa on myös esitetty, ettei sankareiden esillä pitämisen tarvitse tarkoittaa sodan kielteisistä puolista vaikenemista.

2.3. Saako kenraali Vlasovia ja kollaborationismia puolustaa?

Vaietumpi osa Venäjän toista maailmansotaa koskevaa historiaa ovat Saksan puolelle loikanneet ja natsien kanssa yhteistyötä tehneet neuvostosotilaat näkyvimpänä edustajanaan kenraali Andrei Vlasov ja hänen perustamansa, niin sanottuun Venäjän vapautusliikkeeseen kuulunut Venäjän vapautusarmeija. Sekä venäjän- että englanninkielisessä kirjallisuudessa yhteistyöstä vihollisen kanssa käytetään käsitettä kollaborationismi, joten käytän sitä selvyiden vuoksi myös omassa tutkimuksessani. Suhtautuminen Vlasoviin ja kollaborationismiin on myös yksi *Istorija Rossiin* keskustelua herättäneistä näkemyksistä, jolla teos pyrkii vaikuttamaan Suuren isänmaallisen sodan kuvaan ja tulkintaan Venäjällä. Vlasovista käytävässä keskustelussa keskeistä on kysymys petturuudesta ja isänmaasta; onko Vlasovin toimintaa mahdollista puolustaa ja millä tavalla?

Andrei Vlasov oli puna-armeijan ammattisotilas, joka palkittiin toisen maailmansodan aikana menestyksekkästä osallistumisesta Kiovan ja Moskovan puolustukseen. Vlasov jäi saksalaisten vangiksi 12.7.1942 hänen johtamansa Toisen iskuarmeijan jäätyä saksalaisten joukkojen piirittämäksi. Vuonna 1943 kirjoittamassaan avoimessa kirjeessä, ”Miksi päätin taistella bolsevismia vastaan”, Vlasov kuvasi syyt loikkaukseensa. Vlasov kertoi olevansa neuvostohallinnon tuote, joka oli vähitellen tullut tietoiseksi siitä, että valtion politiikka on syynä useisiin venäläisiin kohdanneisiin vaikeuksiin. Sodan aikana hän kertoo ymmärtäneensä, että kansan ja hallinnon intressit eivät olleet samoja.⁶³

63 Andreyev 1989, 22–23, 51–52.

Ennen vuotta 1944 natsit sallivat vapautusliikkeelle vain propagandan jakamisen. Liikkeen ideoita kuvaava Prahan manifesti julkaistiin 14.11.1944. Vlasov sai kaksi vajaan ja huonosti varustettua joukkoa komennettavakseen vasta tammikuussa 1945. Saksan häviön ollessa jo väistämätön Vlasov kieltäytyi lähtemästä pakoon ja jäi myöhemmin neuvostojoukkojen kiinni ottamaksi. Vlasov ja muita vapautusliikkeeseen kuuluneita hirtettiin pettureina ja saksalaisten agenteina Moskovassa 2.8.1946.⁶⁴

Vapautusliikkeen tutkimista on vaikeuttanut se, että suurin osa dokumenteista on tuhoutunut. Neuvostovalta piti Vlasovia piintyneenä petturina ja opportunistina. Neuvostohistoriografiassa Vlasovin kuvattiin myyneen itsensä fasisteille eikä vapautusliikkeeseen osallistuneiden motiiveiksi nähty mitään muuta kuin opportunisti ja halu pettää maanmiehensä. Vlasovin aiemmasta urasta puna-armeijassa vaiettiin, eikä hänen osuuttaan Moskovan puolustamisessa 1941 mainittu historiankirjoissa lainkaan. Neuvostoliiton arkkiroistoksi määritellyn Vlasovin uraa alettiin arvioida uudelleen perestroikan aikaan. Lehdissä alkoi myös ilmestyä artikkeleita, joissa alettiin puhdistaa Vlasovin mainetta ja syytettiin Stalinia neuvostosotilaiden loikkauksesta Vlasovin armeijaan.⁶⁵

Istorija Rossiissa Vlasov ja vlasovilainen liike nähdään valtavana tragediana. Andrei Zubov kertoo Radio Svobodalle antamassaan haastattelussa, että toiseksi se nähdään osoituksena siitä, että venäläiset tekivät sisällissodassa väärän valinnan. Vaikka punaisten tiedettiin olevan ”jumalattomia murhaajia”, kansa valitsi heidät tai oli tekemättä mitään. Tämä sisällissodassa tehty valinta johti umpikujaan toisessa maailmansodassa. Radio Svobodan haastattelussa Zubov kuvaa tuota umpikujaa seuraavasti:

[---] sen jälkeen, mitä Lenin ja Stalin olivat rakentaneet Venäjälle 25 vuodessa, tuo kaikki on kuvattu kirjassa, kaikki ne katastrofit, kauheudet, luvut ja faktat, kaikki on kuvattu, kolmekymmentä- ja kaksikymmentäluvut, niiden jälkeen ihmisellä oli todellinen ongelma: taistellako ja puolustaako isänmaataan Venäjää mutta samalla puolustaa viiksekästä, vai taistellako viiksekästä vastaan mutta samalla isänmaataan ja kansaansa vastaan.⁶⁶

64 ibidem 59–61,67,76–79.

65 ibidem 1989, 10; Tumarkin 1994, 86–87,212.

66 Tolstoi 2010.

Zubov kuitenkin korostaa, että molemmat vaihtoehdot olivat huonoja, koska Hitler ei ollut Stalinia parempi. Zubovin näkemys Vlasovista liittyy siis myös sisällissotaan, josta hän esittää varsin yksinkertaistetun päätelmän: kansa valitsi väärin mennessään punaisten puolelle. Zubov ei peittele sitä, että *Istorija Rossii* on kirjoitettu valkoisen puolen näkökulmasta.⁶⁷

Radio Svobodan haastattelija Ivan Tolstoi kysyy Zubovilta, eikö lukevan yleisön ole saatava selkeä vastaus siihen, oliko Vlasov petturi vai ei. Zubov vastaa tähän, että suhteessa hallintoon oli kyseessä petturuus mutta suhteessa Venäjään kysymys jää avoimeksi. Joka tapauksessa kyse oli virheestä, koska jos Vlasov uskoi Hitleriin, hänen täytyi olla ”täydellinen typerys”. Zubov ei pidä Vlasovia kovin vakaana persoonana. Vlasov taisteli ennen Saksan puolelle loikkaamista myös Stalinin puolesta ja auttoi rakentamaan totalitaarista hallintoa. Zubov kysyy, eikö hän siis pettänyt Venäjän. Zubov vertaa Vlasovin toimintaa sodan jälkeen tehtyihin rikoksiin, joille kaikki Stalinin puolella taistelleet raivasivat tietä ja joihin he olivat tavallaan osasyllisiä mahdollistaessaan kommunistihallinnon jatkuvuuden. Traagisinta Zubovin mielestä ei ole se, että valintaa ei ollut, vaan se, että ihmiset eivät halunneet käyttää hyväkseen valintaa, toisin kuin esimerkiksi Stauffenberg teki⁶⁸. ”Venäjän suuri tragedia” on Zubovin mukaan siinä, että ei löytynyt ketään, joka olisi Hitleristä saadun voiton jälkeen syössyt Stalinin vallasta.⁶⁹

On selvää, että tällaiset näkemykset Vlasovista ovat herättäneet runsaasti huomiota kirjasta käydyssä keskustelussa. Erityisesti keskustelussa on tartuttu Zubovin esittämään näkemykseen, jonka mukaan kollaborationistien valintoja ei ole oikeutta tuomita, koska sodan aikaan kaikki valinnat olivat huonoja:

Venäjän kansojen kärsimys bolševikkien alla oli niin sietämätöntä, ettei meillä nyt ole oikeutta tuomita ketään vaan tunnustaa moraaliset virheet kaikissa valinnoissa niiden vuosien kohtaloissa. Oli traagista puolustaa Venäjää ja takoa kahleita lapsille stalinistisen hallinnon alla; yhtä traagista oli taistella Stalinia vastaan ja takoa samanlaisia kahleita Hitlerin hallinnon alaisena.”⁷⁰

---

67 ibidem

68 Claus von Stauffenberg oli merkittävässä roolissa Hitlerin surmaamiseen tähdänneessä salaliitossa ja oli toteuttamassa epäonnistunutta pommiantentaatin Hitleriä vastaan 20.7.1944.

69 Tolstoi 2010.

70 Zubov (toim.) 2009b, 113.

Pyhän Tihonin Ortodoksisen yliopiston professorin Boris Filippovin mielestä antikommunistisen vastarinnan ja kollaborationismin teemojen esiin nostaminen on sinänsä vain tervetullutta, sillä niitä ei ole teoreettisesti läpikäyty venäläisessä tieteessä. Filippovin mukaan päämäärä ei kuitenkaan tässä tapauksessa hyvitä keinoja. Gettojen ja tuhoamisleirien luomisen, Lvivissä ja Kiovassa tapahtuneen juutalaisten tuhoamisen ja neuvostoliittolaisten sotavankien tappamisen jälkeen vapaaehtoinen kääntyminen hitleriläisten puoleen oli moraalitonta. Puolustelu ei ole oikeutettua edes siinä määrin, missä Zubov sen tekee.⁷¹

Filippovin mielestä tuomittavaa on siis paitsi omia vastaan taisteleminen myös se, että kollaborationistit tekivät yhteistyötä nimenomaan natsien kanssa. Tästä on mielenkiintoista tehdä vertaus Suomeen ja sen liittolaisuuteen kansallissosialistisen Saksan kanssa toisessa maailmansodassa; myös Suomen sanotaan taistelleen omien päämääriensä puolesta Saksaa hyväksi käyttäen. Suomen kohdalla yhteistyö maailmanhistorian ”pahimman” hallinnon kanssa on onnistuttu hälventämään jatkosodan tarinasta. Kuten Markku Jokisipilä on huomauttanut, liittolaisten tavoitteet ja sodanpäämäärät voivat olla erilaiset; Suomi ei osallistunut Saksan käymään ideologiseen rotusotaan.⁷²

Vlasovin puolustelun lisäksi keskustelijoita kuohuttaa Zubovin näkemyksessä Stalinin ja Hitlerin hallintojen vertaaminen ja rinnastaminen: oli yhtä huono valinta ”takoa kahleita lapsille” stalinistisen kuin Hitlerin hallinnon alla. Vlasovia koskeva kysymys siis on, oliko hänellä ja muilla venäläisillä tuolloin valinnan mahdollisuutta ja jos oli, mikä oli oikea valinta. Diakoni Vladimir Vasilikin mukaan *Istorija Rossiin* ”päävalhe” on maailmankatsomuksellinen: se, että natsien kanssa yhteistyötä tehneet rinnastetaan neuvostosotilaihin. Vasilikin esitelmän mukaan *Istorija Rossiissa* on jatkuvasti esillä ”zubovilainen teesi”, jonka mukaan ”tuossa tilanteessa ei ollut mahdollista tehdä moraalisesti kunniallista valintaa kahden verisen ja valheellisen tyrannin välillä”. Väite on esitelmän mukaan yksinkertaisesti valetta.⁷³

Diakoni Vladimir Vasilikin mielestä kirjoittajat ”unohtavat sen valheen, jonka Vlasov ja

71 Filippov Boris, Neudavšajasja revizija (Epäonnistunut revisio). Ekspert 2.11.2009.
http://expert.ru/expert/2009/42/neudavshayasya_reviziya/ (luettu 4.5.2014)

72 Jokisipilä 2004, 437.

73 Vasilik 2010.

hänen propagandistinsa loivat venäläisten tietoisuuteen”. Kirjassa on lause, jonka mukaan ihmiset ”odottivat totuutta bolševikkien valheellisen propagandan jälkeen”. Filosofian kandidaatti Viktor Granovski syyttää vastineessaan Vasilikia ”katkaistujen lainausten” käytöstä ja esittelee, miten Vasilikin siteeraama lause jatkuu; kirjassa esitetään natsi-Saksan antaneen ”totuuden sijasta toisen valheen ja gulagin kauheuden tilalle veljesmurhat vihollisen puolella”. Hän myös lainaa *Istorija Rossiista* kohtaa, jossa Vlasovin toimien esitetään olleen epätoivoisesti myöhässä jo vuoden 1944 lopussa.⁷⁴

Granovskin mielestä teoksen kirjoittajat ja Zubov suhtautuvatkin kollaborationismiin itse asiassa ristiriitaisesti. Tämän puolesta puhuu myös seuraava lainaus kirjasta:

Monilla ROA:n [Venäjän vapautusarmeija] sotilaille oli uskoa ja rohkeutta, mutta itse valinta – valinta kahden verisen ja valheellisen tyrannin välillä – ei luvannut heille muuta kuin omantunnon soimausta ja turhautumisen. [---] Kenraaliluutnantti Andrei Andrejevits Vlasov on traaginen hahmo Venäjän modernissa historiassa. Hän ei ollut omanvoitonpyyteinen petturi [---]⁷⁵

Granovski väittääkin, ettei se, että kirjan kirjoittajat eivät pidä Vlasovia ”omanvoitonpyyteisenä petturina”, tee heistä vääristelijöitä.⁷⁶

Myöskään Kansallisen tutkimusyliopiston kauppakorkeakoulun maailmantalouden ja -politiikan tiedekunnan dekaani Sergei Karaganov ei pidä hyvänä sitä, että *Istorija Rossiissa* kirjoitetaan hyväksyvästi Vlasovin armeijasta, koska monet sen jäsenistä sotivat Neuvostoliiton joukkoja vastaan. Rossijskaja Gazetassa julkaistussa arviossaan hän kuitenkin huomioi Granovskin tapaan, etteivät *Istorija Rossiin* kirjoittajat päästä helpolla myöskään niitä, jotka ovat valmiita tuntemaan myötätuntoa Vlasovin armeijaa kohtaan. Vlasovin yritys kuvataan lähtökohdiltaan mahdottomaksi.⁷⁷

Taiteiden tutkimuksen kandidaatti ja pedagogisten tieteiden tohtori Jevgeni Jermolin puolustaa *Istorija Rossiin* Vlasovia ymmärtäviä näkemyksiä. Toisen maailmansodan runsas käsittely kirjasta käydyssä keskustelussa johtuu Jermolinin mukaan muun

⁷⁴ ibidem; Granovski 2010.

⁷⁵ Zubov 2009b, 169.

⁷⁶ Granovski 2010.

⁷⁷ Karaganov 2010.

muassa juuri siitä, että jotkut eivät ole sietäneet ”totuutta Vlasovista”. Jermolinin laaja ja monipolvinen arvostelu *Istorija Rossiista* on julkaistu Kontinent-lehdessä, joka keskittyy kirjallisuuteen, ajankohtaisiin yhteiskuntapoliittisiin kysymyksiin ja uskuntoon. Jermolin kuvaa toista maailmansotaa uudeksi mahdollisuudeksi: Neuvostoliitossa alettiin etsiä uusia mahdollisuuksia mukautetusta neuvostopatriotismista Vlasoviin ja ajatukseen uudesta ei-bolševistisesta Venäjistä. Jermolin pitää humanistisena kirjan kehotusta olla tuomitsematta näitä etsijöitä yksiselitteisesti. Hän myös huomauttaa, etteivät kirjoittajat pidä näitä etsintöjä yksiselitteisinä.⁷⁸ Jermolinin hyväksymä ”totuus” Vlasovista ei siis ole niin yksioikoinen kuin *Istorija Rossiin* näkemystä vastustaneet ovat esittäneet. Tässä näkyy valkoisen puolen ja emigranttien (ja muiden vastarintaan osallistuneiden) ajatus toisesta maailmansodasta mahdollisuutena muutokseen.

Kysymys petturuudesta on Jermolinillekin hankala. Hän yhtyy kuitenkin Zubovin näkemykseen siitä, että hallinnon ja isänmaan pettämisessä on eroa. Jermolin kysyy, mikä oli isänmaa vuonna 1941 ja vastaa, että ”ehkä vain toive”. Ongelma ei ole vain siinä, ettei ollut hyvää tulevaisuutta vaan myös siinä, että vlasovilaiset taistelivat vieraan puolella omia vastaan. Jermolin epäilee Zubovin tavoin kysymyksen Vlasovista ja hänen isänmaanpetturuudestaan jäävän ainaisesti avoimeksi.⁷⁹

Myös historiantutkija Juri Jepantšin allekirjoittaa Zubovin näkemykset: kun sodan näkee kahden ”ihmisvihamielisen” järjestelmän yhteentörmäyksenä, ei voi olla huomaamatta, että Vlasovin armeijaan kuuluneiden intressit eivät olleet itsekäitä, vaan juonsivat juurensa jo sisällissodan bolševikkivastaiselta puolelta. Vlasov oli valmis tukemaan joitain Saksan armeijan johtajia, koska hän tajusi, että Hitlerin seikkailupolitiikka vie Saksan tuohon. Vlasov uskoi Saksan ja Venäjän liiton tukeen Saksan johdon mahdollisesti vaihtuessa. Jepantšinin mukaan ”Vlasov ymmärsi, että hitlerit ja stalinit lähtevät, mutta Venäjän ja Saksan kansat pysyvät.”⁸⁰

Vaikka *Istorija Rossiin* ja Zubovin näkemyksiä Vlasovista on myös puolustettu,

⁷⁸ Jermolin Jevgeni, Žit bedoi (Elää onnettomuudessa). Kontinent 15.10.2010.

<http://magazines.russ.ru/continent/2010/146/ee9.html> (luettu 4.5.2014)

⁷⁹ ibidem

⁸⁰ Jepantšin Juri, Utšebnik nrvastvennoi arifmetiki (Oppikirja moraalisuuden aritmetiikalla). Bogatei 27.1.2011. http://www.bogatej.ru/chamber=maix&art_id=17&article=26012011234036&oldnumber=561 (luettu 25.9.2013)

näkyvämpää osaa keskustelussa edustaa Polotskin yliopistossa historiaa opettavan Aleksandr Šiškovin näkemys: hänen mukaansa kaikenlaisten kollaborationistien toimintaa ”ylistetään” *Istorija Rossiissa* epäoikeutetusti. Šiškov liittää *Istorija Rossiin* myönteelliset kirjoitukset sodan aikaisista vastarintaliikkeistä toisen aallon emigranttien näkemyksiin. Šiškov lainaa historioitsija Sergei Kudrjašovia, jonka mukaan ”Vlasovin ihailijat” ovat nykyään aktiivisia; nämä Vlasovin ”palvojat” tekevät ”hirtetystä petturista satumaisen patriootin”.⁸¹ Šiškovin arviossa tulevat näkyviin Vlasoviin suhtautumisen kaksi ääripäätä: ”hirtetty petturi” vastaan ”satumainen patriootti”. Toisaalta kyseiset määritelmät kuvaavat *Istorija Rossiin* aiheuttamia reaktioita. Vaikka kirjan näkemys tarkemmassa tarkastelussa osoittautuu monisyisemmäksi, Vlasovin ja hänen motiivinsa osittainkaan ymmärtäminen ei ole useiden keskustelijoiden mielestä hyväksyttyä.

Venäjän Strategisen tutkimuksen instituutin sivuilla julkaistussa kommentissa Leonid Rešetnikov ja Dmitri Kuznetševski kertovat instituutin järjestäneen vastikään kansainvälisen konferenssin, jossa käsiteltiin kollaborationismia. 12.11.2009 pidetyssä konferenssissa esitettiin Rešetnikovin mukaan myös joitain kollaborationismia puolustavia näkökantoja, mutta kukaan ei yrittänyt ehdottaa vakavasti, että Vlasov meni fasistien puolelle vain voidakseen taistella neuvostovaltaa vastaan. Tällainen väite on hänen mielestään ”silkkää pötypuhetta”, koska Hitlerin tarkoitus ei ollut vapauttaa vaan tuhota Venäjä. Vlasovilla ei olisi voinut olla suurta roolia fasistien mahdollisessa voitossa.⁸² Voidaan kysyä, mitkä siis olivat Vlasovin motiivit? Joka tapauksessa Vlasovin mahdollisuudet nähdään niin pieniksi, ettei häntä voi pitää todellisen vastarinnan edustajana. Kysymys vangiksi jättäytyneistä ja vastarinnasta on herkkä, koska se ei sovi osaksi Suuren isänmaallisen sodan sankaritarinaa. Loikkaukset ja petturuus eivät sovi kertomukseen neuvostokansan urhoollisesta taistelusta vihollista vastaan.

Rešetnikovilta löytyy kuitenkin myös hieman ymmärtämystä vihollisen puolelle loikanneille neuvostosotilaille. Hän toteaa, että vangiksi jättäytyneiden joukossa oli varmasti paljon neuvostovaltaan tyytymättömiä, koska kansa oli kärsinyt voimakasta vainoa sotaa edeltäneiden vuosikymmenien aikana. Nähdessään puna-armeijan huonon

---

81 Šiškov 2010.

82 RISI 25.1.2010.

menestyksen sodan ensi kuukausina ihmiset antautuivat vangiksi. Rešetnikov kuvaa kuitenkin vangiksi jättäytyneiden olleen usein ”poliittisesti välinpitämättömiä ja selkärangattomia”. He eivät myöskään ymmärtäneet sodan luonnetta vaan vertasivat sitä ensimmäiseen maailmansotaan, jolloin Saksan uskottiin auttavan Venäjää pääsemään bolševikeista ja jättävän maan kuitenkin itsenäiseksi. Hitlerin venäläisvastainen politiikka kuitenkin tuhosi toiveet.⁸³

Istorija Rossiin mukaan Saksan puolelle loikanneet neuvostosotilaat ovat osoitus kommunistihallinnon alla elämisen kauheudesta. Rešetnikovin mielestä ”muutama satatuhatta” Saksan puolella taistellutta todistaa pelkästään sen, että he eivät ymmärtäneet, että sodassa ei päätetty bolševikkihallinnon ja Stalinin vaan Venäjän kohtalo. Rešetnikovin mukaan kollaborationistit ”tekivät traagisen virheen asettumalla omaa kansaansa vastaan ja maksoivat siitä raskaasti”. Vaikka heidän tyytymättömyyttään neuvostovaltaa kohtaan voi Rešetnikovin mielestä ymmärtää, ”isänmaamme pahimman vihollisen käyttäminen” ei anna tilaa ”meriselityksille”.⁸⁴

Rešetnikov rinnastaa Vlasovin puolustamisen kaikkeen ulkoapäin haettavaan apuun silloin, kun halutaan vastustaa Kremlin hallintoa. Rešetnikov vertaa Vlasovin puolustajia ruhtinasiin, jotka pyrkivät raivaamaan epäoikeudenmukaisen vallan toisesta ruhtinaskunnasta tataareja käyttäen tai niihin, jotka pyysivät kylmän sodan aikana amerikkalaisia ja muita NATO:n jäseniä tekemään ilmaiskuja Neuvostoliiton kaupunkeihin suistaakseen vallasta Kremlin hallinnon. Vihollisen puolelle menemisen puolustelu tarkoittaa Rešetnikovin mukaan ennakkotapauksen luomista; ilmapiiriä, jossa on hyväksyttyä kutsua apua ulkoapäin, jotta voidaan riisua Kremlin silloinen vihamielinen hallinto.⁸⁵ Voidaan kysyä, onko presidentinhallinnon alaisena toimivan Venäjän strategisen tutkimuksen instituutin johtajan näkemys kenties samalla myös viittaus nykyaikaan. Saako Venäjän ulkopuolelta ylipäänsä hakea mitään apua maan sisäisten asioiden käsittelyyn?

Sen lisäksi, että Vlasovin puolustelu nähdään *Istorija Rossiista* käydyssä keskustelussa ulkopuolisen avun hyväksymisenä, sitä pidetään myös uhkana valtion olemassaololle. Historioitsija Vladimir Lavrov tähdentää, että Vlasovin toiminnassa oli kyse

---

83 RISI 25.1.2010.

84 ibidem

85 ibidem

valtionpetoksesta ja vielä aikana, jolloin Venäjä oli historiansa pahimmassa sodassa, jonka häviö olisi tarkoittanut kuolemaa. Niinpä Lavrov päätyy siihen, että Vlasovin petoksen kaltaisten asioiden puolustelu riskeeraa valtion olemassaolon sellaisenaan. Lavrov käsitteli Vlasovia puolustavia näkemyksiä *Russkaja Istorija* -lehdessä julkaistussa artikkelissaan. *Russkaja Istorija* (Venäjän historia) on nuorten historioitsijoiden vuonna 2008 Moskovassa perustama lehti, jota julkaisee historiaan keskittynyt internet-portaali ”Moskovija”. Lavrovin artikkeli on julkaistu numerossa, jonka teemana on ”historiallinen totuus” ja joka on tehty yhteistyössä silloin vielä toiminnassa olleen Venäjän etujen vastaista historian vääristelyä vastustavan presidentin historiakomission kanssa.⁸⁶

Lavrov käy artikkelissaan läpi myös Vlasovin ideologisia näkemyksiä. Vlasov lupasi muun muassa loppua stalinistiselle vainoavalle hallinnolle, vapautta mielipidevangeille sekä uskonnon-, sanan-, kokoontumisen ja julkaisunvapautta. Lavrov määrittelee Vlasovin luvanneen demokraattisia uudistuksia, ja tämä on ”syötti”, jonka häntä puolustavat ovat nielleet. Lavrov kuitenkin esittää, että vain ”surkeat” poliitikot, lehtimiehet tai historioitsijat voivat uskoa, että Hitlerin armeija olisi tuonut vapautta ja demokratiaa. Lavrovin mukaan vlasovilaiset olivat Hitlerin kontrollin alaisia loppuun asti ja vannoiivat tälle lojaalisuuttaan.⁸⁷ Lavrov siis myös ajattelee, että Vlasovin ajatukset olivat osittain demokraattisia ja varteenotettavia, mutta ”vääriksi” ne tekee usko Saksan ja Hitlerin apuun.

Yhdeksi syyksi Vlasovin loikkaukseen Lavrov esittää eloonjäämististelun Stalinin vainoamassa puna-armeijassa. Se ja ”tavanomainen, liiallinen ylpeys veivät hänet liian kauas”. Lavrov pohtii, oliko Vlasovin kohtalo siis traaginen, herättääkö hän myötätuntoa ja onko hänen puolustamisensa näin ollen sallittua. Hän päätyy kuitenkin siihen, että oli kysymys ”Venäjän tragediasta”; myötätuntoa herättävät ennemmin kansojen kohtalot suuressa Venäjän imperiumissa ja Neuvostoliitossa.⁸⁸

Lavrov kuvaa lopuksi sitä, miten sodasta tuli Suuri isänmaallinen sota, jossa puna-armeijasta tuli voittamaton ja jossa vlasovilaisilla ei ollut mitään mahdollisuuksia

⁸⁶ Lavrov Vladimir, Reabilitatsii ne podležit (Rehabilitointia ei tule tehdä). *Russkaja istorija* No. 3-4, 2010. [http://www.moscowia.ru/images/elektronkatxt/versia/nomer3-4\(11-12\)/pages/4.htm](http://www.moscowia.ru/images/elektronkatxt/versia/nomer3-4(11-12)/pages/4.htm) (luettu 22.8.2013)

⁸⁷ ibidem

⁸⁸ ibidem

kaapata valtaa. Stalinia ja kommunistihallintoa vastustaneilla neuvostosotilailla ei siis ollut tehtävänään kuin yksi ainoa oikea valinta:

Sellaisessa sodassa kunnolliset ja järkevät antistalinistit ja antikommunistit taistelivat puna-armeijassa. Ei sen vuoksi, että se oli punainen vaan sen vuoksi, että se taisteli Venäjän puolesta!⁸⁹

Istorija Rossii ei siis pidä Vlasovia ”omanvoitonpyyteisenä petturina” vaan traagisena hahmona, jolla ei ollut mahdollisuutta tehdä moraalisesti hyvää valintaa. Ihmisillä ei muutenkaan ollut tuolloin valittavanaan mitään hyvää, koska Stalinin ja Hitlerin hallinto olivat molemmat huonoja vaihtoehtoja. Kirjasta käydyssä keskustelussa näille näkemyksille on annettu varsin vähän tukea; useimmiten Vlasov määritellään yksinkertaisesti petturiksi, jolla ei ollut ensinnäkään minkäänlaisia mahdollisuuksia onnistua ja jonka motiivit olivat myös pelkästään itsekkäitä. Oikea valinta tehtiin taistelemalla Neuvostoliiton puolella, koska se taisteli Venäjän puolesta. Keskustelussa on esitetty, etteivät kollaborationistit ymmärtäneet, että sodassa ei ollut kyse hallinnon vaan maan kohtalosta. Vaikka heidän neuvostovastaisuutensa saa keskustelussa myös ymmärrystä, vihollisen puolelle meneminen tuomitaan jyrkästi. Vlasovin puolustelu nähdään vaarallisena, koska se hälventää valtion olemassaolon; Vlasovin toiminta oli valtionpetos. Vlasovin puolustamisen on myös nähty tekevän ulkopuolisen avun pyytämisestä hyväksytyä. Toisaalta *Istorija Rossin* näkökannat ovat saaneet myös jonkin verran tukea. Keskustelussa on nähty ero maan ja hallinnon pettämisessä; kuten sodan nimityksen kohdalla, myös tästä päästään kysymykseen isänmaasta ja Venäjästä ja niiden määrittelemisestä kyseisenä aikana.

2.4. Voitto halutaan varastaa Venäjältä vääristelemällä historiaa

Yksi venäläisen historiakeskustelun käytetyimpiä termejä on ”historian vääristely”, joka on jo tullut esille myös tämän tutkimuksen aineistossa. Myös Dmitri Medvedevin perustama historiakomissio taisteli nimenomaan Venäjän etujen vastaista ”historian vääristelyä” vastaan. Vaikuttaakin siltä, että historian vääristelystä syyttämistä käytetään Venäjällä usein keinona eriävien näkemysten mitätöimiseen. Vääristelystä syyttämisen taustalla on nähdäkseni ajatus siitä, että on olemassa jokin oikea ja hyväksyttävä

---

89 Lavrov 2010.

näkemyksistä historiasta, tässä tapauksessa toisesta maailmansodasta. Kuten edellä on käynyt ilmi, *Istorija Rossii* pyrkii monin tavoin murtamaan Suuren isänmaallisen sodan sankaritarinaa. Sodasta esitetyt kriittiset ja poleemiset näkemykset ovat herättäneet kirjasta käydyssä keskustelussa myös varsin äärimmäisiä tulkintoja kirjan tavoitteista ja tarkoituksista. Näissä tulkinnoissa on nähtävissä sodan voiton merkitys Venäjälle ja venäläisille. Voiton symbolisesta tärkeydestä kertoo jo se, että sodasta käytävä keskustelu ajautuu helposti tällaisten ääri näkemysten esittämiseen.

Venäjän strategisen tutkimuksen instituutin järjestämässä konferenssissa pitämässään esitelmässä, ”Huomio: vääristelyä!”, diakoni Vladimir Vasilik päätyy siihen johtopäätökseen, ettei *Istorija Rossiilla* ole mitään tekemistä historiallisen todellisuuden kanssa. Sen sijaan teoksen tarkoitus on venäläisen mentaliteetin järkyttäminen ja yhteiskunnallisen yksimielisyyden ja sovun tuhoaminen. Perusteena tälle väitteelle Vasilik esittää seuraavan lauseen: ”Voiton muisto on se, mikä yhdistää yhteiskuntaamme”.⁹⁰ Vasilikin toteamus vahvistaa Suuren isänmaallisen sodan voiton valtavan merkityksen Venäjälle. Merkitys on jopa niin suuri, että sodan kritisoiminen nähdään venäläisen yhteiskuntajärjestyksen järkyttämisenä; voiton muisto pitää yhteiskuntaa koossa.

Vasilik käy järein aseain *Istorija Rossiin* näkemyksiä vastaan: kirja ei hänen mukaansa täytä tieteelliseltä historiantutkimukselta vaadittavia kriteereitä. Sotaa käsitteleville luvuille on hänen mukaansa ominaista äärimmäinen subjektiivisuus, faktoista vaikeneminen ja niiden tietoisesti harhaanjohtava tulkinta. Nykyisen, sotaa koskevan historiankirjoituksen saavutukset jätetään huomiotta. Tämä kaikki liittyy Vasilikin mielestä kirjoittajien konseptiin, jonka mukaan ”kaikki Venäjän kurjuus alkoi bolševikeista”.⁹¹

Vasilikin esitelmään kirjoittamassaan vastineessa filosofian kandidaatti Viktor Granovski arvostelee jyrkästi Vasilikin tapaa arvioida *Istorija Rossiita*. Hän pitää jo kirjoituksen otsikkoon ”kierona” eikä hyväksy sitä, että Vasilik arvioi vain kaksi lukua koko teoksesta. Jos Vasilik olisi lukenut teosta laajemmin, hän ei olisi Granovskin mukaan voinut esittää, että kirjan tekijöiden mukaan ”kaikki Venäjän kurjuus alkoi

---

90 Vasilik 2010.

91 ibidem

bolševikeista”. Sekä vuoden 1812 sodan että toisen maailmansodan voiton saavuttamiseen liittyy kielteisiä puolia, joita ei pidä unohtaa.⁹²

Se, että kirjan kirjoittajat eivät todellakaan esitä ”rajatonta ihastusta” Neuvostoliiton toisessa maailmansodassa saavuttamia voittoja kohtaan, ei johdu Granovskin mukaan anti-isänmaallisuudesta vaan voiton ”katkeruuden” ymmärtämisestä. Voiton karvaus johtuu Granovskin mukaan paitsi hirmuisista uhreista myös siitä, että juuri voiton kustannuksella kommunistihallinto pystyi saamaan itselleen isänmaallisia ja legitiimejä piirteitä. Granovski kuvaa kommunistihallinnon tarkoittaneen ”kansanvastaisen vallan loiselämistä kansan kehossa”. Tästä näkemyksestä on kyse ”zubovilaisessa teoriassa”, joka on Granovskin mielestä paljon suuremmassa määrin perinteisen venäläinen kuin Vasilikin ”neuvostomyönteiset motot”. Granovskin puolustama näkemys kiteytyy käsityksessä, että oli myös heitä, jotka pystyivät olemaan yhtä aikaa vihamielisiä natseja kohtaan ja säilyttämään taistelutahdon bolševikkihallintoa vastaan Neuvostovenäjän saamista voitoista huolimatta. Tämä monien emigranttien säilyttämä katsantokanta taas tarkoittaa Vasilikin mielestä ”venäläisen mentaliteetin järkyttämistä”.⁹³

Granovskin Vasilikille kirjoittamassa vastineessa nousee siis jälleen esille kysymys Venäjän ja venäläisyyden määrittämisestä. Granovskille kommunistihallinto ei ollut Venäjää, vaan kansan keskuudessa oleva ”loiseläjä”. Mitä ilmeisimmin Granovski hakee jatkumoa keisarilliseen Venäjään, mikä on varsinkin emigrantin näkemyksenä ymmärrettävää. Olennaista on, että sodan voitosta huolimatta oli mahdollista säilyttää vihamielisyys kommunistihallintoa kohtaan. Granovski siis allekirjoittaa Zubovin näkemykset siitä, että sodan voitto oli katkera paitsi järkyttävän uhrimäärän vuoksi myös siksi, että sillä kommunistihallinto pystyi oikeuttamaan olemassaoloaan ja vahvistamaan valtaansa.⁹⁴

Diakoni Vasilik sen sijaan jatkaa sodan voiton saavutuksen alleviivaamista ja Neuvostoliiton vallanpitäjien ansioiden korostamista. *Istorija Rossiissa* toistetaan Vasilikin mukaan syytöksiä neuvostoeliitin ”kuolemansynneistä”. Vasilik kuitenkin kysyy, miten tällainen ”saastainen, omanvoitonpyyteen ja lahjaton eliitti” olisi voinut

---

92 Granovski 2010.

93 ibidem

94 ibidem

voittaa sellaisen ”vaikean teknologisen prosessin kuin Suuri isänmaallinen sota”.⁹⁵ Vasilikin maailmassa valtaapitävien rikokset ja ansiot eivät näy mahtuvan samaan kuvaan. Sodan voitto nousee vallanpitäjien rikosten, kuten Stalinin terrorin muistamisen ohitse.

Vasilik muistuttaa, että Zubov on emigranttijärjestö NTS:n⁹⁶ vanha jäsen. Hän vertaa kirjan linjaa Venäjällä suosiota saaneeseen salaliittoteoriaan, niin sanottuun ”Dullesin suunnitelmaan”, jonka mukaan CIA:n johtajana vuosina 1953–1961 toiminut Allen Dulles olisi tehnyt suunnitelman tuhota salaisesti Neuvostoliiton kulttuurinen perintö ja moraaliset arvot. Zubovin ja *Istorija Rossiin* näkemykset sodasta ja voitosta voivat esitelmän mukaan viedä Venäjän Federaation sekasortoiseen tilanteeseen. Lisäksi näitä näkemyksiä esitetään kirjassa valtion tuella ja statuksella, koska kirjan toimittanut Andrei Zubov on korkean diplomaattiakatemian (MGIMO) opettaja. Tämä herättää Vasilikissa kysymyksen siitä, mitä Venäjällä tapahtuu, jos sen virkamiehet voivat rankaisematta toimia sitä vastaan.⁹⁷

Vasilikin mukaan Zubov toimii siis suoraan Venäjää vastaan esittäessään poikkeavia ja kriittisiä näkemyksiä toisesta maailmansodasta. Itse asiassa *Istorija Rossiilla* ei ole osoitettu olevan muuta yhteyttä valtioon kuin se, että Zubov toimii professorina valtiollisessa instituutissa. Moskovan kansainvälinen instituutti irtisanoutui selvästi kirjan näkemyksistä eikä suosittele sitä opiskelijoilleen; instituutin kannanotossa vihjataan kirjan vääristelevän nimenomaan Venäjän toisen maailmansodan historiaa.⁹⁸

Diakoni Vasilik tulee esitelmässään siihen johtopäätökseen, että sodan voitto halutaan varastaa Venäjältä. Hän jatkaa, että tämä ei kuitenkaan tule onnistumaan ”puolitotuuksilla ja puolivalheilla”.⁹⁹ RNL on kirkollinen sivusto ja Vasilik kirkon diakoni, mikä tuo esiin ortodoksisen kirkon nykyisen aseman Venäjällä valtion näkökantojen puolustajana. Patriarkka Kirill on useaan otteeseen asettunut

⁹⁵ Vasilik 2010.

⁹⁶ Narodno-trydovoi sojuz rossijskih solidaristov (Venäläisten solidaristien kansallinen liitto): venäläisten emigranttien vuonna 1930 perustama järjestö. NTS oli yksi niistä emigranttijärjestöistä, jotka tukivat Venäjän vapautusliikettä ja Vlasovin armeijaa.

⁹⁷ Vasilik 2010.

⁹⁸ Podberezkin Aleksei, Seregin Aleksandr, Ja by ne rekomendoval etu knigu studentam (En suosittelisi kirjaa opiskelijoille). MGIMO Portal 15.12.2009.

<http://www.mgimo.ru/news/experts/document130102.phtml> (luettu 5.4.2014)

⁹⁹ Vasilik 2010.

puolustamaan Putinin politiikkaa ja historianäkemyksiä.

Vasilikin reaktio *Istorija Rossiin* toista maailmansotaa koskeviin näkemyksiin osoittaa sen, miten suuri merkitys Suurella isänmaallisella sodalla on Venäjälle. Toisaalta *Istorija Rossiin* ja Zubovin näkemykset poikkeavat radikaalisti venäläisestä vakiintuneesta sodantulkinnasta, jolloin vastareaktioiden voi olettaa olevan hyvin voimakkaita.

Istorija Rossiin herättämistä voimakkaista reaktioista oiva esimerkki on Semen Doroninin Ekspert-lehdessä julkaistu artikkeli ”Historian vääristelijä”. Doronin tarttuu erityisesti Zubovin persoonaan ja sai tämän jopa nostamaan oikeusjutun lehteä vastaan. Kirjoitus ilmestyi Neuvostoliiton voiton 65-vuotisjuhlaa käsittelevässä erikoisosiossa. Doronin kritistoi *Istorija Rossiin* suorilla lainauksilla, jotka eivät itse asiassa ole kirjasta vaan kansallismielisessä Zavtrassa julkaistusta, emigranttijärjestö NTS:n toista maailmansotaa koskevia tulkintoja kritisoivasta artikkelista.¹⁰⁰

Doronin liittää *Istorija Rossiin* Venäjällä yhä useammin julkaistaviin kirjoihin, joissa väitetään esitettävän ”ainoa oikea näkemys” sodasta ja voitosta. Doroninin esittämässä lainauksissa neuvostojärjestelmän väitetään olleen natsistista tuhoisampi ja Neuvostoliiton aloittaneen ja lopettaneen toisen maailmansodan hyökkääjänä ja valloittajana. Kolmannessa lainauksessa esitetään vuoden 1945 voiton muodostuneen Venäjällä pakanalliseksi kultiksi, jossa palvotaan vallanpitäjien toimien vuoksi syntyneitä ihmisuhreja. Voiton syyksi Doroninin antamassa lainauksessa esitetään Neuvostoliiton loppumattomat ihmisresurssit sekä sen liittolaisten sotateollisuuden potentiaali.¹⁰¹

Ruski Žurnalin sivuilla julkaistussa kirjoituksessaan Zubov selittää syytä kanteen nostamiseen. Hän kuvaa väärin sitaattien käyttöä paitsi journalistisesti leväperäiseksi myös suoranaiseksi valehteluksi. Doroninin esittämät näennäiset sitaatit vääristelevät

¹⁰⁰Doronin Semen, *Istorija falsifikatora* (Historian vääristelijä). Ekspert 26.4.2010. http://expert.ru/expert/2010/16/istoriya_falsifikatora/ (luettu 25.2.2014); Zubov Andrei, Protiv ”Falsifikatora istorii” (Historian vääristelijää vastaan). Ruski Žurnal 20.5.2010b. <http://www.russ.ru/pole/Protiv-Fal-sifikatora-istorii> (luettu 5.4.2014) *Martynov Sergei, Velikaja pobeda i melkie pakosti* (Suuri voitto ja matalamieliset ilkimykset). Zavtra 17.3.2010. <http://zavtra.ru/content/view/2010-03-1721> (luettu 4.5.2014)

¹⁰¹ Doronin 2010.

hänen mielestään *Istorija Rossiin* sisältää eivätkä ole myöskään kirjan metodologisten ja muiden näkemysten mukaisia. Belaja Rossija -järjestön sivuilla Zubov kiistää painokkaasti kutsuneensa koskaan natsi-Saksasta saadun voiton muistamista pakanalliseksi kultiksi. Hän kertoo tutkineensa vertailevan uskontotieteen alalla nykyajan pakanallisia kultteja yli 20 vuotta ja toteaa sitten tuotuneena, että Stalinin propagandan vertaaminen jonkin muinaisen sivilisaation uskontoon olisi ”hävytöntä”.¹⁰²

Kuten diakoni Vasilik, myös Doronin käsittelee Zubovin suhdetta emigranttijärjestö NTS:ään. Doronin väittää Zubovia järjestön näkyväksi toimijaksi, mutta tämä kertoo eronneensa kaikista NTS:n johtoelimistä periaatteellisten erimielisyyksien vuoksi maaliskuussa 2008¹⁰³. Huomionarvoisinta asiassa on Doroninin mukaan se, että toisen maailmansodan aikaan NTS toimi aktiivisessa yhteistyössä natsien sekä muiden Neuvostoliiton valloittajamaiden kanssa. Tästä Doronin pääsee mielenkiintoiseen päätelmään: hän esittää, että totuudellista historiaa yrittävät opettaa ne, jotka tekivät Suuren isänmaallisen sodan aikana yhteistyötä Hitlerin kanssa. Zubovin mielestä väite olisi naurettava ellei se olisi niin loukkaava. Zubov siis tulkitsee, että artikkelissa viitataan oikeastaan siihen, että hän itse teki sodan aikana yhteistyötä natsien kanssa, mikä ei luonnollisesti ole mahdollista.¹⁰⁴

Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen NTS:n toiminta siirrettiin Venäjälle ja sen tavoitteeksi Doronin määrittelee selvin sanoin kommunistisen ideologian kieltämisen sekä kaiken siihen liittyvän tunnustamisen rikolliseksi. Hänen mukaansa nämä ”solidaristit” muun muassa julkaisevat läntistä demokratiaa ylistäviä kirjoituksia ja ovat aktiivisia toimijoita internetissä.¹⁰⁵ Doroninin kritiikin kohteena on siis tässä NTS, sen sodan aikainen kollaborationismi ja toiminta Neuvostoliiton jälkeisellä Venäjällä; länsimieliset kirjoitukset sekä jyrkkä suhtautuminen kommunismiin. Zubov on siis entinen NTS:n jäsen ja todella vaatii kommunistihallinnon julistamista rikolliseksi. Myös solidarismi *Istorija Rossiin* kehysideologiana on selvästi saanut vaikutteita NTS:n ideologiasta. Lisäksi Zubovin liittää Doroninin väitteisiin myötämielinen suhtautuminen kollaborationismiin ja näin ollen myös NTS:n toimintaan toisessa maailmansodassa.

¹⁰²Zubov 2010b; Zubov Andrei, Istorik A.B. Zubov obratilsja v sud s iskom k žurnalu ”Ekspert” (Historioitsija A.B. Zubov nosti kanteen sanomalehti ”Ekspertia” vastaan). Belaja Rossija 14.5.2010a. <http://belussia.ru/page-id-1303.html> (luettu 5.4.2014).

¹⁰³Zubov 2010a.

¹⁰⁴Doronin 2010; Zubov 2010b.

¹⁰⁵Doronin 2010.

Ekspertin toimitus ilmoitti, ettei se tunne artikkelin kirjoittajaa Semen Doroninia eikä sillä ole häneen mitään yhteyksiä. Kun Ekspert ei suostunut Zubovin vaatimukseen kumota artikkelissa esitetyt sitaatit, Zubov päätti viedä asian oikeuteen. Kaikki edellä mainitut seikat sekä solvaava otsikko saivat Zubovin epäilemään artikkelin kirjoittajaa ja Ekspert-lehteä tietoisesta provokaatiosta. Zubov voitti oikeusjutun.¹⁰⁶

Doroninin kirjoituksen otsikko vihjaa, että Zubov on historian vääristelijä. Tätä ei kuitenkaan Zubovin mukaan perustella mitenkään. Nähdäkseni juuri Doroninin esittämät väitetyt lainaukset kirjasta ovat hänen mielestään selviä esimerkkejä historian vääristelystä. Kun kirjoituksessa esitettyjä väitteitä katsoo tarkemmin, niiden takaa löytyvät jälleen arat aiheet: Neuvostoliiton ja natsi-Saksan vertailu, Neuvostoliiton väittäminen yhdeksi toisen maailmansodan hyökkääjistä sekä Neuvostoliiton fasisteista saaman voiton merkitys ja syyt. Lisäksi kirjoitus ottaa kantaa myös kollaborationismin puolustamiseen. Doroninin artikkeli siis tavallaan kokoaa *Istorija Rossiin* toista maailmansotaa koskevien näkemysten herättämän keskustelun näkyvimmit teemat siitä huolimatta, että siinä esitetyt lainaukset eivät ole sellaisenaan *Istorija Rossiista*.

Istorija Rossiin ja Zubovin näkemykset pyrkivät ratkaisevasti murtamaan käsitystä Suuresta isänmaallisesta sodasta Venäjän historian suurimpana ylpeyden aiheena. Kirjasta käydyssä keskustelussa onkin päädytty jopa esittämään, että kirja haluaa viedä voiton Venäjältä. Voiton kyseenalaistamisen on äärimmillään nähty tarkoittavan venäläisen yhteiskunnan ja mentaliteetin järkyttämistä, koska voiton muisto on se tekijä, joka pitää yhteiskuntaa koossa. *Istorija Rossiin* ja Zubovin esittämiä näkemyksiä on pidetty uhkana Venäjälle ja sen yhtenäisyydelle. Useat keskustelijat ovat syyttäneet *Istorija Rossiita* historian vääristelystä. Kirjaa puolustavia näkemyksiä taas yhdistää ajatus siitä, että kommunistihallinto ei ollut Venäjää, mikä on myös *Istorija Rossiin* näkemys. Sodan voiton katkeruuden on nähty johtuvan siitä, että sen ansiosta kommunistihallinto mahdollisti jatkuvuutensa ja sai isänmaallisia piirteitä. Keskustelussa on tullut esille näkökanta, jonka mukaan sodasta saadusta voitosta huolimatta oli myös mahdollista säilyttää vihamielisyys kommunistihallintoa kohtaan.

---

¹⁰⁶Zubov 2010a; Zubov 2010b; Istorik A.B. Zubov vs ”Ekspert” (Historioitsija A.B.Zubov vs. Ekspert). 6.7.2011. <http://www.npolyakov.ru/zubov-vs-ekspert/> (luettu 5.4.2014)

3. MITEN PUHUA NEUVOSTOLIITOSTA?

Venäläisen historiakeskustelun polttavin kysymys lienee, miten suhtautua neuvostomenneisyyteen. 20 vuotta Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen Venäjällä kysytään yhä, millainen osa Venäjän historiaa Neuvostoliiton aika oli ja miten tulisi suhtautua kommunistihallintoon. On selvää, että vastaukset ovat yhtä laajoja ja monisyisiä kuin kysymyksetkin, mutta niistä on silti mahdollista nostaa esiin jonkinlaisia kokonaisarvioita ja näkemyksiä. Erityisessä osassa Neuvostoliitosta käytävässä keskustelussa on suhtautuminen kommunistihallinnon rikoksiin ja stalinismiin; tästä taas nousevat kysymykset syyllisyydestä ja vastuusta. Onko nykyinen Venäjä Neuvostoliiton seuraajavaltio ja näin ollen vastuussa sen teoista?

Andrei Zubov on esittänyt varsin painavia kannanottoja siitä, miten Venäjän tulisi suhtautua neuvostoperintöön ja kommunistihallintoon. Nämä näkemykset tulevat esille jo Zubovin kirjoittamassa *Istorija Rossiin* esipuheessa, joten kysymystä on käsitelty myös kirjasta käydyssä keskustelussa. Keskustelun herättäjänä ovat siis jälleen olleet kirjan ja Zubovin esittämät poleemiset näkemykset, mutta aiheen voi joka tapauksessa ajatella olevan yksi venäläisen historiakeskustelun pääteemoja. Tähän liittyvät myös kysymykset syyllisyydestä ja katumuksesta sekä ajatus historian moraalisesta arvioinnista. Menneisyydestä kiistely on myös aina tulevaisuudesta kiistelyä, mikä näkyy erityisen selvästi Venäjällä käytävässä keskustelussa Neuvostoliiton perinnöstä.

Lehtimies ja tutkija David Satter on kirjoittanut useita kirjoja Neuvostoliiton hajoamisesta ja sen jälkeisestä uudesta Venäjästä. Satter on toiminut muun muassa Financial Timesin ja Wall Street Journalin Moskovan kirjeenvaihtajana. Uusimmassa, vuonna 2012 ilmestyneessä kirjassaan Satter käsittelee erityisesti sitä, miten Venäjällä on suhtauduttu Neuvostoliiton historian synkimpään ajanjaksoon, Stalinin terroriin. *It Was a Long Time Ago, and It Never Happened Anyway* kuvaa monin esimerkein Venäjän ja venäläisten vaikeutta muistaa terrorin uhreja ja kaikkia Neuvostoliiton aikaan tapahtuneita rikoksia. Samalla Satter käsittelee laajoja teemoja Venäjän valtioperinteestä ja kansallisen identiteetin etsinnästä kommunismin menestyksen syihin Venäjällä.¹⁰⁷

---

¹⁰⁷Satter 2012.

Satter kuvaa sitä, miten kommunismin ajan uhrien muistaminen jäi taka-alalle Neuvostoliiton lopulta hajottua. Siirtyminen kapitalismiin ja taloudellisen tilanteen raju huononeminen veivät huomion neuvostoajan rikosten syyllisten selvittämisestä ja uhrien muistamisesta. Ihmiset kävivät uutta eloonjäämististelua. Stalinin ajan rikosten käsittelyllä ei ollut enää poliittista merkitystä. Ihmisoikeusjärjestö Memorialin väliaikaiseksi tarkoitettu Solovetskin kivi jäi lopulta ainoaksi vainojen uhrien muistomerkeksi.¹⁰⁸

Satter kirjoittaa paljon valtion vastuusta terroritekoihin. Satterin mukaan Venäjä on Neuvostoliiton laillinen seuraajavaltio, minkä vuoksi sen pitäisi ottaa vastuu myös neuvostohallinnon toteuttamista rikoksista. Huomionarvoista on, että useat terrorin paikat, kuten Butovo ja Kommunarka ovat päätyneet ortodoksisen kirkon hallintaan, jolloin ne ovat ikään kuin kirkon omia muistopaikkoja. Satterin mukaan Venäjän valtio on näin pessyt kätensä vastuustaan rikoksiin. Tämä mahdollistaa myös sen, että Venäjällä on paljon tutkimattomia hautapaikkoja; kirkolla ei ole resursseja hautojen tutkimiseen. Suuresta määrästä uhreja ei ole olemassa mitään virallisia selvityksiä.¹⁰⁹

Satterin kirja avaa erinomaisesti niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat venäläisen historiakeskustelun taustalla. Niin Venäjän valtion kuin erilaisia kokemuksia omaavien kansalaisten näkökannat tulevat selkeästi esille. Satter myös arvioi sitä, miten Neuvostoliitto näkyy nyky-Venäjällä. Hän nostaa esille muun muassa pysyvän johtajuuden; Putin on jo käytännössä elinikäinen presidentti neuvostojohtajien tapaan. Neuvostoajalta periytyy myös ajatus, jonka Satter näkee yhä vaikuttavan venäläisessä yhteiskunnassa: yksilö on ”valtion materiaalia” ja ”raaka-ainetta”, jolloin valtion päämäärät ovat yksilön arvoa tärkeämpiä.¹¹⁰

Myös Queen Maryn yliopiston professori Catherine Merridale on esittänyt voimakkaita väitteitä siitä, miten Venäjä on kohdannut neuvostomenneisyytensä. Merridale on tutkinut erityisesti Venäjän kulttuurihistoriaa. Merridale esittää, että kysymykset yksilön vastuusta tai kollektiivisesta katumuksesta suhteessa neuvostoajan rikoksiin on jätetty Venäjällä kokonaan käsittelemättä.¹¹¹ Myös Timo Vihavainen esittää kärjistäen, etteivät

---

108Satter 2012, 41.

109Satter 2012, 6,71–73.

110Satter 2012, 110–111.

111Merridale 2005, 78.

syllisyydentunteet kuulu Venäjän kansalliseen itseymmärrykseen. Vaikka kommunismivallan kausi on Vihavaisen arvion mukaan nähty uudessa historiankirjoituksessa tavallisesti ”kansallisena onnettomuutena”, ei tähän kuitenkaan koeta syylliseksi Venäjän kansaa, vaan syynä on maan erityinen historiallinen kohtalo.¹¹² Merridale väittää Venäjän kansallisen identiteetin riippuvan lähes kokonaan menneisyyden tulkintojen varassa. Tarina kehityksestä ja voittokulusta on paljolti valtion aikaansaamaa. Kremlin näkemys on vaatia yhtenäistä ja johdonmukaista tarinaa, joka lopulta oikeuttaa keskitetyn hallinnon.¹¹³

Merridalen mukaan suhtautuminen Neuvostoliittoon ja syyllisyyden kysymykseen on jakautunein niiden keskuudessa, jotka yhä muistavat stalinismin. Hän esittää kaksi Venäjällä nähtävää suhtautumistapaa stalinismiin. Ensimmäistä edustavat he, jotka ovat katkeria Neuvostoliiton ja sen järjestelmän hajoamisesta. Heihin kuuluu esimerkiksi sodan veteraaneja. Venäjällä on yhä myös kommunisteja, jotka pitävät yllä myyttistä käsitystä neuvostomenneisyydestä. Toista tapaa edustavat Merridalen mukaan erilaisiin ihmisoikeusorganisaatioihin kuuluvat, jotka pitävät esillä Stalinin vainojen muistoa. Niistä kuuluisin on vuonna 1986 toimintansa aloittanut Memorial, johon kuuluu myös historioitsijoita. Myös ortodoksinen kirkko kuuluu enemmän jälkimmäiseen ryhmään, vaikka se edustaakin jossain määrin konservatiivisia arvoja. Kuten Merridale esittää, ei kirkko voi 1900-luvun historiaansa käsitellessään identifioitua muuten kuin poliittisen vainon kohteena. On silti selvää, että kirkon ja valtion suhde on Venäjällä yhä läheisempi.¹¹⁴

3.1. Voiko Neuvostoliiton nähdä pelkkänä katastrofina?

Käyn tässä luvussa aluksi läpi *Istorija Rossiin* ja Zubovin näkemyksiä Neuvostoliitosta ja sen jälkeen sitä, miten niihin on kirjasta käydyssä keskustelussa suhtauduttu. *Istorija Rossiin* yleissuhtautuminen Venäjän 1900-lukuun käy ilmi Zubovin kirjoittamasta esipuheesta, jossa vuosisataa kuvataan äärimmäisen traagiseksi. Ensimmäinen traagisuuden syy oli Venäjän hajoaminen kahteen osaan; sisäiseen ja ulkoiseen. Esipuheen mukaan sisällissodassa Venäjältä lähti maanpakoon monessa mielessä

¹¹²Vihavainen (toim.) 2007, 319-320.

¹¹³Merridale 2009, 33,35.

¹¹⁴ Merridale 2003, 18–19.

Venäjän parhain osa; kaikkein isänmaallisin, ajattelevin ja kulttuurisin. Toinen hajoaminen koski yhteiskunnan ja vallan välistä suhdetta. Yhteiskunta jakautui myös: niihin, jotka toimivat kommunistihallinnon kanssa ja niihin, jotka vastustivat kommunistivaltaa.¹¹⁵

Istorija Rossiin esipuheesta löytyy myös määritelmä ”kommunistinen hirmuhallinto”. Hallinto määritellään yksiselitteisesti ”pahaksi”:

Koska hallinto, joka vie Venäjän kansalta oikeuden uskoa Jumalaan sekä oikeuden elämään ja ihmisarvoon, on ehdottomasti paha, ansaitsee sen vastustaminen kiitollisen arvion ja tarkan tutkimisen.¹¹⁶

Zubov kertoi näkemyksiään Neuvostoliitosta myös Moskovassa 24.9.2009 pidetyssä Politija-seminaarissa ”Poliittinen historia ja 'historiapoliitikka': kysymys vääristelystä ja totuudesta”.¹¹⁷ Zubov esitteli seminaarissa ensimmäistä kertaa juuri ilmestyneen *Istorija Rossiin*. Seminaarissa keskusteltiin seuraavista kysymyksistä: miksi kansallisesta historiasta on tullut ensisijainen valtiollinen ongelma (vai onko siitä tullut)? Tarvitaanko historiallista totuutta ja onko se edes mahdollista Neuvostoliiton jälkeisessä valtiossa? Mihin kansallisen historian ”kiviin” Venäjän Federaation politiikka kompastuu? Onko tarpeen siivota kivet vai muuttaa politiikkaa? Zubovin lisäksi seminaarissa piti esitelmän tutkimusryhmä Tsirkonin johtaja, sosiologi Igor Zadorin, joka kertoi Venäjän ja entisen Neuvostoliiton maiden väestön historiankäsitteitä koskevasta tutkimuksesta.¹¹⁸

Zubovin suhtautuminen Neuvostoliittoon ja kommunistihallintoon käy selvästi ilmi hänen vastatessaan edellä mainittuihin kysymyksiin. Kansallinen historia on Venäjälle valtiollinen ongelma, koska 1900-luvun historia tuo esille raskaita ja häpeällisiä asioita. Zubovin mukaan pahinta on se, että Venäjän nykyinen valtio pitää itseään Neuvostoliiton muodollisena seuraajana. Keskustelu siitä, oliko Neuvostoliitto Venäjä, anti-Venäjä vai Venäjälle pakotettu hallinto, ei ole loppunut. Zubovin mielestä Venäjän nuorisolle olisi annettava oikeudenpäättös siitä, millaisessa maassa he haluavat elää;

¹¹⁵Zubov (toim.) 2009a, 7.

¹¹⁶ibidem

¹¹⁷Moskovassa toimiva tieteellis-käytännöllinen seminaari ”Politija” on perustettu vuonna 1985 ja Zubov on yksi sen perustajajäsenistä. Seminaari toimi 1990-luvulla jonkin aikaa presidentin hallinnon alaisena.

¹¹⁸Raportti Politija-seminaarista 24.9.2009.

jatkuvassa Neuvostoliitossa vai uudelleensyntyneellä Venäjällä.¹¹⁹

Zubov vertaa Venäjän tilannetta Saksaan, jossa on hänen mukaansa alkamassa jo toinen keskustelu natsismista. Venäjällä taas alkaa juuri ja juuri ensimmäinen vaihe keskustelussa Neuvostoliiton ajasta. Ilman keskustelua Venäjällä ei ole Zubovin mukaan tulevaisuutta; Venäjän on avattava ”totuus” itsestään. Paljaimmillaan Zubovin näkemystä kuvaa seuraava lause:

Niin kauan kun emme vihaa neuvostomenneisyyttä, niin kauan kuin emme revi tätä sidosta ja palauta oikeudellista jatkumoa kommunismia edeltävään aikaan, Venäjällä ei ole tulevaisuutta.¹²⁰

Vladimir Putin saa *Istorija Rossiissa* kritiikkiä siitä, miten hän presidentiksi tultuaan yritti palauttaa osittain kommunistisen symboliikan ja puhdistaa totalitaarisen hallinnon. Toisella kaudellaan hän kuitenkin lopetti tämän *Istorija Rossiin* määritelmän mukaan väärän ja umpikujan vievän politiikan. Kirjan mukaan Putin vähitellen tajusi, että on välttämätöntä voittaa Venäjän 1900-luvun katastrofi ja perustaa maa uudelleen kommunismia edeltävän ajan, ei kommunismin pohjalle.¹²¹

Zubovin mukaan Putin kuitenkin sekoittaa jatkuvasti Venäjän ja Neuvostoliiton. Kuten toista maailmansotaa käsittelevässä luvussa kävi ilmi, Zubov haluaa erottaa toisistaan hallinnon ja maan. Hallinto, joka sorsi Venäjää, ei voinut olla Venäjä. Hallinto käytti Venäjää välineenä omien päämääriensä tavoittelemiseksi. Niinpä Zubovin mielestä hallinnon rikoksista vastaa hallinto itse, ei yhteiskunta. Niin kauan kuin Venäjä esiintyy Neuvostoliiton juridisena seuraajavaltiona, sen on ”puolusteltava ja touhuttava” eli seliteltävä Neuvostohallinnon tekoja.¹²²

Radio Svobodalle antamassaan haastattelussa Zubov esittääkin, että Venäjällä on valittavanaan kaksi tietä, jotka ratkaisevat maan tulevaisuuden. Ensimmäinen on nykyinen tie eli se, että Venäjä pitää itseään Neuvostoliiton seuraajavaltiona. Tästä johtuen neuvostoajan huonoja puolia ei haluta tunnustaa vaan niitä ”pehmennetään”. Stalinia halutaan pitää ”tehokkaana johtajana” ja vainoja välttämättöminä. Toinen tie

---

119ibidem

120ibidem

121Zubov (toim.) 2009b s.626–627.

122Raportti Politija-seminaarista 24.9.2009.

olisi Itä-Euroopan valitsema suunta eli oikeudellisen jatkumon palauttaminen kommunismia edeltäneeseen valtioon, kommunistisen valtion tunnustaminen rikolliseksi ja kommunistien vallankaappaus laittomaksi. Zubov esittää, että jos Venäjällä löytyy sisäistä tahtoa julistaa neuvostoaika ”virheeksi” ja palauttaa yhteys kommunismia edeltäneen ajan oikeusjärjestykseen, teitä on vain yksi. Jos näitä valintoja ei tehdä, ”jatkuu pullikointi samalla roskatunkiolla, jolla pullikoimme 70 neuvostovuotta”.¹²³

Zubov siis todella pitää neuvostoaikaa ”roskatunkiona” ja melko yksiselitteisenä katastrofina. Kuten voi olettaa, *Istorija Rossiista* käydyssä keskustelussa näihin näkemyksiin on tartuttu voimakkaasti. Oikeusjuttuun johtaneessa Ekspert-lehden kirjoituksessa Semen Doronin kommentoi Zubovin Radio Svobodan haastattelussa esittämää ajatusta ”kahdesta tiestä”. Doronin tulkitsee Zubovin olevan varma siitä, että olisi oikein pyyhkiä kansallisesta muistista pois 70 vuotta maan historiaa. Tuota aikaa Doronin taas kuvaa ajaksi, jolloin ”Venäjä muuttui perifeerisestä monarkiasta suurvallaksi”.¹²⁴

Sosiologi Igor Zadorin ei myöskään ymmärrä Zubovin vaatimusta Neuvostoliiton perinnöstä irtisanoutumisesta. Zadorinin Politija-seminaarissa esittämä ratkaisu Neuvostoliittoon suhtautumisessa on Putinin Venäjän omaksuma näkemys:

Minun nähdäkseni erään poliittisen toimijan esittämä näkemys on hedelmällisempi; hän sanoi, että olemme yhtä aikaa tuhatvuotisen kristillisen Rusin, 300-vuotisen Romanovien ajan ja 70-vuotisen Neuvostoliiton perillisiä. On hedelmällisempää, kun ihminen ymmärtää, että hän on tätä, tuota ja tuota; kun hän ei erottele kansan perustoja.¹²⁵

Sovetskaja Rossija-lehden sivuilla julkaistussa kirjoituksessaan J.M. Voronin pitää *Istorija Rossiissa* olevia silminnäkijöiden muistelmia erittäin yksipuolisesti valittuina. *Istorija Rossiin* näkemykset eivät ymmärrettävästi miellytä Neuvostoliiton suuruutta ja sankaritekoja esillä pitävässä lehdessä kirjoittavaa Voroninia. Voronin esittää, että *Istorija Rossiissa* muistelmia kertovat henkilöt ovat enimmäkseen heitä, jotka pitivät ja pitävät 70 vuotta Venäjän historiaa kuin poikkeuksena yleismaailmallisesta prosessista,

---

123Tolstoi 2010.

124Doronin 2010.

125Raportti Politija-seminaarista 24.9.2009.

”historian virheenä”. Voroninin mielestä tästä yksipuolisuudesta käsin ”tuskin voi avata Venäjän historiaa kaikessa moninaisuudessaan ja historiallisen totuuden säilyttäen”.¹²⁶

Diakoni Vladimir Vasilik valittelee RISI:n konferenssissa pitämässään esitelmässä sitä, että *Istorija Rossii* tuntuu liittyvän 1990-luvulla ilmestyneisiin tulkintoihin, joissa Neuvostoliiton historia nähtiin katkeamattomana sarjana verisiä rikoksia. Näin Venäjstä tuli ”ennustamattoman menneisyyden maa”. Tästä esimerkiksi hän nostaa kirjasta sellaisia ilmauksia kuten ”Verinen Stalinin hallinto”, ”rikollinen hallinto”, ”totaalinen terrori Baltiassa”, ”molemmat hirmuhallinnot olivat esteettisesti iljettäviä”. Teoksen metodologisena perustana ovatkin Vasilikin mukaan ”paljas neuvostovastaisuus ja sodanhaluinen subjektiivisuus”. Häntä hämmästyttää myös teoksen pyrkimys osoittaa neuvostojärjestelmän olleen laiton ja rikollinen.¹²⁷

Vastineessaan Vasilikin esitelmään Viktor Granovski esittää neuvostovaltion historian todella olleen ”veristen rikosten ketju”. Olisi kuitenkin tutkittava, oliko tuo ketju katkeamaton. Granovskin mukaan on mieltä järkyttävää, ettei 1990-luvun Venäjällä tehty tästä kysymyksestä riittävästi systemaattista historiantutkimusta. Granovski mitä ilmeisemmin pitää *Istorija Rossiita* ensimmäisenä yrityksenä tällaisesta yhtenäisestä, Neuvostoliiton luonnetta käsittelevästä teoksesta.¹²⁸

Kontinent-lehdessä julkaistussa arviossaan Jevgeni Jermolin allekirjoittaa *Istorija Rossiin* näkemykset Venäjän 1900-luvusta venäläisenä onnettomuutena ja katastrofina. Jermolin kuvaa vuosisataa myös venäläisten itsemurhaksi. Hänen mielestään on ihme, että venäläiset ovat 1900-luvun jälkeen yleensäkin enää elossa. Tämä on hänen mielestään puhtaasti sattumaa, kun ottaa huomioon erityisesti vuosisadan ensimmäisen puoliskon ja keskivaiheen tapahtumat (stalinismin aika, toinen maailmansota). Jermolinin mukaan 1900-luvussa oli kyllä erilaisia vaiheita, mutta vuosisata oli kuitenkin kaikkineen hyvin kammottava ja kurja.¹²⁹

Myös Pyhän Tihonin Ortodoksisen yliopiston professorin Boris Filippovin mukaan

¹²⁶Voronin J.M., Tšernyi posev. Replika o lukavstvje ”svidetelei” (Mustaa kylvöä. Repliikki ”todistajien” oveluudesta). Sovetskaja Rossija 27.1.2011. <http://www.sovross.ru/modules.php?name=News&file=article&sid=587382> (luettu 14.4.2014)

¹²⁷Vasilik 2010.

¹²⁸Granovski 2010.

¹²⁹Jermolin 2010.

periaatteellinen neuvostohistorian tulkinnoista vetäytyminen ansaitsee kyllä huomiota. Hän pahoittelee kuitenkin sitä, että tällaiset uudet tulkinnat vaikuttavat tehdyn suoraviivaisella metodilla: historiallisia tapahtumia arvioidaan suoraan päinvastoin kuin neuvostoajan kirjallisuudessa. Muutos totuudenmukaiseen Venäjän 1900-luvun historiaan on Filippovin mukaan kääntynyt ”neuvostomyyttien lyömiseksi...antineuvostomyyteillä”. Antineuvostomyyteistä esimerkkinä hän esittää *Istorija Rossiin* tulkinnat toisesta maailmansodasta sekä Vlasovin armeijasta.¹³⁰

Valko-Venäjällä, Polotskin yliopistossa historiaa opettavan Aleksandr Šiškovin mielestä *Istorija Rossiin* kaltaisen teoksen olisi voinut kuvitella ilmestyvän 1990-luvulla, jolloin neuvostoperinnöstä pyrittiin irti mahdollisimman nopeasti ja äänekkäästi. Šiškov kuvaa *Istorija Rossiin* esipuheen olevan kirjoitettu ”kauhukertomustyyliin”. Tämä tyyli on Šiškovin mukaan jatkuvasti läsnä kirjassa, vaikka joukossa on myös lähes neutraaleja selostuksia. Usein terävät määritelmät voittavat historiallisen analyysin; Venäjän historia on tuntunut antavan tilaa ”ei aivan parhaille lehtimiehille”. Mielenkiintoista kyllä, Šiškov vertaa *Istorija Rossiita* Kommunistisen puolueen lyhyeen historiaan. 1990-luvulla odotettiin vastaavaa, neuvostovastaista historian ”tiliskiveä”.¹³¹

Kremlin puolustajana tunnetun politologi Pavel Danilinin kommentista nousee esiin ajattelutapa, jonka mukaan avoimesta neuvostovastaisuudesta seuraa väistämättä russofobiaa ja Venäjän kansan vähättelyä. Hän hämmästelee sitä, miten ”jokseenkin” ammattilaisten kirjoittamasta *Istorija Rossiista* tuli ”Venäjän viime vuosisadan historian ehdotonta vääristelyä”. Hän ymmärtää, että kirjoittajien tarkoituksena oli tuoda esiin kaikki negatiivinen, mitä kommunismi toi mukanaan. Danilin jatkaa, että joku voi jopa pitää tätä näkökulmaa hyvänä, koska ”aika oli ristiriitainen” ja ”bolševikeilla ja myöhemmin kommunisteilla oli ehdottomasti paljon huonoja puolia”. Neuvostovastaisuus on siis Danilinin mielestä periaatteessa anteeksiannettavaa, mutta sen seurauksena syntyy ”luonnollisesti” sekä russofobiaa että vääristelyä. Kaiken Neuvostoliittoon liittyneen mustamaalaamisen tavoittelu osoittaa ”perimmäistä epäkunnioitusta Venäjän kansaa kohtaan”. Yritykset todistaa kaikki bolševikeissa huonoksi taas paljastivat ”banaalin tietämättömyyden historiasta”.¹³²

130Filippov 2009.

131Šiškov 2010.

132Danilin 2010.

Toisin kuin Danilin, lehtimies ja historioitsija Aleksandr Samovarov ei löydä *Istorija Rossiista* russofobiasa, vaikka kirjoittajat esittävät hänenkin mukaansa joitain ”outoja arvioita”. Samovarovin mukaan teoksessa tärkeintä on kuitenkin nimenomaan Venäjän kansa.¹³³ Samovarovin huomio ja Danilinin tulkinta tuovat esiin ajattelutavan, jonka mukaan kaikki Venäjää ja sen menneisyyttä kritisoivat näkemykset sisältäisivät jotenkin väistämättä venäläisvihamielisiä piirteitä. Tällainen näkemys liittyy vahvaan ”me ja muut” ajatteluun, joka ei toki kuulu pelkästään venäläisten itseymmärrykseen.

Lopuksi Pavel Danilin esittää mielenkiintoisen ajatuksen. Hänen mukaansa ”nykyajan stalinilainen ja punainen renessanssi” voi puolustella itseään juuri *Istorija Rossiin* kaltaisten kirjojen julkaisemisen vuoksi. Niinpä hän esittääkin, että jos tällaista ”lukutaidotonta ja haitallista historian vääristelyä” ei olisi, neuvostoaikaa romantisoitaisiin vähemmän ja siitä pyrittäisiin tekemään vähemmän sankarillista.¹³⁴ Danilin ei kerro mielipiteessään tarkemmin sitä, mitä hän tarkoittaa vääristelyllä, mutta yleinen neuvostovastaisuus on ilmeisesti jo itsessään lähellä vääristelyä tai ainakin johtaa siihen. Neuvostoaikaa olisi siis pyrittävä katsomaan monipuolisesti eikä toisaalta pelkästään mustamaalata sitä tai toisaalta rakentaa siitä sankaritarinaa. Danilinin mukaan Venäjällä on siis toisaalta myös havaittavissa huolestuttavaa Stalinin ja ”punaisten” uutta ihannointia.

Neuvostoliiton aika nähdään *Istorija Rossiissa* siis lähinnä äärimmäisen traagisena katastrofina. Kommunistihallinto määritellään ”pahaksi” ja hirmuhallinnoksi. Lisäksi hallinnon määritellään olleen rikollinen ja laitton. Zubov vaatii Venäjää luopumaan selvästi Neuvostoliiton perinnöstä ja palauttamaan oikeudellisen jatkumon kommunismia edeltävään aikaan. Neuvostoaika oli virhe, jota on vihattava. *Istorija Rossiista* käydyssä keskustelussa teoksen jyrkkä neuvostovastaisuus on saanut paljon kritiikkiä. Kirjan on ajateltu muistuttavan 1990-luvulla ilmestyneitä historiantutkimuksia, joissa irtisanoudutaan selvästi neuvostojasta; kirjan onkin määritelty olevan ”myöhässä”. *Istorija Rossiita* on pidetty yksipuolisena ja suoraan neuvostotulkintoja päinvastaisena arviona neuvostojasta. Keskustelussa on myös esitetty, että neuvostovastaisuudesta seuraa väistämättä venäläisvastaisuutta ja historian vääristelyä. *Istorija Rossiin* kaltaisten teosten on nähty edesauttavan neuvostoaikaa

---

133Samovarov 2010.

134Danilin 2010.

romantisoivien näkemysten syntymistä. Keskustelusta löytyy selvästi myös neuvostoaikaa ja Venäjän suurvaltamenneisyyttä ihannoivia näkemyksiä. Toisaalta kirjan ja Zubovin näkemykset ovat saaneet myös jonkin verran tukea.

3.2. Historian moraalinen arvottaminen

Neuvostoliitosta ja erityisesti Stalinin ajasta keskusteltaessa nousee esiin kysymys historian moraalisesta arvottamisesta. Onko historiantutkijan tehtävä antaa moraalisia määritelmiä totalitaarisesta hallinnosta ja tuomita sen tekemät rikokset? Kuten edellä on käynyt ilmi, *Istorija Rossii* ei epäröi esittää moraalisia arvioita Neuvostoliitosta ja kommunistihallinnosta. Käsittelen tässä luvussa tarkemmin sitä, mihin nämä arviot perustuvat ja miten niihin on keskustelussa suhtauduttu.

Istorija Rossiin esipuheessa teoksen tehtäväksi määritellään kunnianhimoisesti ”kertoa totuus Venäjän kansojen elämästä ja teistä 1900-luvulla”. Esipuheessa kerrotaan myös, että kirjoittajien mukaan historia ei voi olla pelkästään faktojen korjailua vaan myös niiden moraalista arviointia. ”Hyvä” ja ”paha” on erotettava. Polit.ru -sivustolle antamassaan haastattelussa Zubov tarkentaa *Istorija Rossiin* esipuheesta löytyviä näkemyksiä. Perusteena moraaliselle arvottamiselle nähdään yksilön arvo ja sen toteutuminen tai toteutumatta jääminen. Zubov tekee näin Neuvostoliiton kokonaisarviointia myös asettamalla vastakkain valtion ja yksilön. *Istorija Rossiin* ensimmäisenä periaatteena on, että yhteiskunnan korkein arvo on ihmisen kohtalo; onni, vapaus ja sisäinen arvo. On aina historiallinen epäonnistuminen, kun ihminen pakotetaan uhraamaan elämänsä, vapautensa ja onnensa jonkin ulkoisen vuoksi. Zubov esittää perusteensa historian moraaliselle arvioinnille toteamalla, että historiaa ei määritellä valtion voiman ja suuruuden kautta vaan sen mukaan, miten onnellinen ja vapaa ihminen on. *Istorija Rossiin* toinen periaate johdettiin ensimmäisestä: sen mukaan bolševikkien muodostama valtio oli luonteeltaan ihmisyyden vastainen, koska siinä tärkeintä oli yhteinen, jonka palveluksessa yksilö oli. Yksilö oli siis toissijainen.¹³⁵

Istorija Rossiin pyrkimys historian moraaliseen ymmärtämiseen ja sen takana olevat perusteet näkyvät kaikissa kirjan tulkinnoissa. Neuvostoliiton näkeminen lähinnä

¹³⁵Zubov (toim.) 2009a, 5; Zubovin haastattelu Polit.ru 17.9.2009.

valtavana katastrofina ja kommunistihallinnon määrittelemisen ehdottomasti pahaksi ovat esimerkkejä näistä arvotuksista. Edellisessä luvussa kävi ilmi, että kirjan jyrkkä neuvostovastaisuus saa keskustelussa paljon kritiikkiä. Tuon kritiikin voi nähdä kohdistuvan nimenomaan kirjan moraalisiin arvioihin. Osa keskustelijoista on kuitenkin tarttunut erikseen nimenomaan moraalisen ymmärtämisen kysymykseen.

Vasemmistolaisella Rabkor.ru -sivustolla kommentoidaan sarkastiseen sävyyn Zubovin näkemyksiä. Oleg Nikitinin mukaan kokemus kertoo, että historian moraalinen ymmärtäminen tarkoittaa poliittisen arvion antamista. Nikitin kuvaa sarkastisesti Zubovin emigranttien merkitystä koskevia näkemyksiä, jotka kertovat *Istorija Rossiin* painotuksista. Nikitinin mukaan Zubov myös esimerkiksi liioittelee Stalinin vainojen uhrien määrää. Staliniin voi Nikitinin mielestä kyllä suhtautua ankarasti, mutta Zubovin näkemykset ohittavat objektiivisuuden pyrkiessään moraaliseen ymmärtämiseen.¹³⁶

Istorija Rossiin moraaliset näkemykset ovat kuitenkin saaneet myös tukea. Historiantutkija Juri Jepantšinin mukaan *Istorija Rossii* on onnistunut moraaliselta ja metodologiselta pohjaltaan tekemään historiasta sen, ”mitä sen pitäisi olla: magistra vitae, eli elämän opettaja”. Teosta on hänestä turhaan moitittu liiallisesta puolueellisuudesta, antibolševismien julistamisesta ja objektiivisuuden puutteesta. Sen jälkeen hän esittää mielenkiintoisen väitteen: objektiivisuus on perimmiltään tieteellis-historiallista arkuutta ja pelkoa nimittää asioita niiden oikeilla nimillä. Ehkei ole syytä tulkita Jepantšinin väitettä liian kirjaimellisesti, mutta joka tapauksessa näkemys on mielenkiintoinen.¹³⁷

Jepantšin huomioi arvoissaan myös *Istorija Rossiista* löytyvän uskonnollisen näkökulman, joka on selvästi yhtenä tekijänä kirjassa esitettyjen moraalisten arvioiden taustalla. Jepantšinin esille tuoma suhtautuminen historiaan perustuu siis kristinuskon eettisiin ja moraalisiin periaatteisiin. *Istorija Rossiin* kirjoittajat eivät Jepantšinin mukaan pelänneet tänä ”valheellisen pragmaattisen teknokratian” aikana ottaa kirjan metodologiseksi perustaksi ”evankelista totuutta”. Hän luettelee neljä ensimmäistä käskyä raamatun kymmenestä käskystä ja osoittaa niiden olevan ”evankelisen totuuden”

¹³⁶Nikitin Oleg, ”Solženitsynski utšebnik” ili Istorija v belyi gorošek (”Solženitsyniläinen oppikirja” vai Valkopilkullista historiaa). Rabkor.ru 30.1.2010. <http://www.rabkor.ru/review/radio/4942.html#> (luettu 29.10.2012)

¹³⁷Jepantšin 2011.

perustana. *Istorija Rossiissa* historia muuttuikin Jepantšinin mukaan valikoimasta tieteellisiä sanamuotoja ja ”järjettömiä” faktoja siksi, mitä se itse asiassa on: ”suuri tragedia, areena, jossa on meneillään päättymätön taistelu hyvän ja pahan välillä”.¹³⁸

Jepantšinin arvioissa tulee siis esille kristinuskoon perustuva näkemys hyvästä ja pahasta historian moraalisen arvottamisen perustana. Näkemys hyvän ja pahan välisestä taistelusta on hyvin äärimmäinen lähtökohta historiantutkimukselle, koska sen perusteella on nähtävästi tarkoitus arvottaa kaikki ihmiset ja heidän tekonsa joko ”hyviksi” tai ”pahoiksi”. Vaikka ajatus hyvän ja pahan sekä oikean ja väärän olemassaolosta on yleismoraalinen, on silti selvää, että niiden määrittäminen perustuu moniin elämäntutkimuksellisiin ja ideologisiin seikkoihin.

Kontinent-lehdessä kirjoittavan Jevgeni Jermolinin mukaan historia muuttuikin *Istorija Rossiissa* välillä yksinkertaiseksi, sosiaalisiin voimiin ja henkilöihin vaikuttavaksi, hyvän ja pahan polarisaatioksi. Jermolinin mukaan historiankatsausta ei kuitenkaan voi tehdä ilman moraaliarviointeja. Tämän vuoksi *Istorija Rossiinkin* kirjoittajat ovat väistämättä joutuneet ”historian oikeusistuimeksi”. Myös Jermolinin mukaan *Istorija Rossiin* esittämien moraalisten arvioiden perustana on ”evankelinen logiikka ja etiikka”. Jermolin kuitenkin huomauttaa, että oikeuden jakaminen on hyvin vastuullinen ja riskialtis tehtävä. Osa *Istorija Rossiin* antamista ”tuomioista” ei vakuuta häntä: välillä analyttinen selkeys, käsitysten ja selitysten lennokkuus antavat myöten voimakkaille moraalille arvioille. Kirja ei ole ymmärrettävästi miellyttänyt neuvosto-aikaa palvovia vaan historiallista Venäjää ja valkoisia aatteita sympatisoivia.¹³⁹

Myös lehtimies ja historioitsija Aleksandr Samovarov pitää välttämättömänä Venäjän 1900-luvun historian katsomista vallankumouksellisten ja poliittisten tarkoituksenmukaisuuksien sijaan moraalisuuden näkökulmasta. Tähän hänellä on selkeät perusteet:

Koska Neuvostoliitossa tapahtuneen massatietoisuuden muokkauksen jälkeen maanmiehemme ovat niin päättömiä, että pitävät esi-isiensä joukkomurhia puolusteltavina! Mutta kun he tajuavat, ettei Leninin ja Stalinin tekoja Venäjän kansaa vastaan voi mitenkään puolustaa, silloin olemme kaikki pelastettuja.¹⁴⁰

¹³⁸Jepantšin 2011.

¹³⁹Jermolin 2010.

¹⁴⁰Samovarov 2010.

Samovarov on huolissaan siitä, että Venäjällä esiintyy Leninin ja Stalinin tekemien rikosten puolustelua.

Muinaisen Lähi-idän kulttuurin ja historian tutkija Andrei Desnitski tarttuu kirkollisella sivustolla julkaistussa arviossaan syvällisemmin moraalisen arvottamisen kysymykseen. Desnitski määrittelee kolme nähtävissä olevaa lähestymistapaa Venäjän ”traagiseen” 1900-luvun historiaan, josta puhuminen on hänen mielestään erittäin vaikeaa ja muuttuu helposti tieteellisestä objektiivisuudesta propagandaksi. Ensimmäinen tapa on pelkkä ”kuivien” faktojen järjestelmällinen esittely. Toinen lähestymistapa on yrittää selvittää myös tapahtumien syitä ja seurauksia antamatta niille kuitenkaan moraalisia arvioita. Kolmas vaihtoehto on esittää historiasta myös oma mielipiteensä ja osoittaa syylliset ja oikeassa olijat. Nämä kaikki lähestymistavat ovat Desnitskin mukaan nähtävissä Venäjällä eivätkä yksikään ”moitteettomasti”.¹⁴¹

Myös Catherine Merridale on huomionut ilmiön historian esittämisestä ”kuivien faktojen” avulla. Hänen mielestään se heijastelee Neuvostoliiton käsittelemiseen liittyvää hämmennystä. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen historian opetus on joutunut kohtaamaan monia muutoksia, joista yksi on piintyneestä neuvostoideologian perinnöstä irrottautuminen. Merridalen mukaan useimmat historian opettajat kavahtavat ideologiaa periaatesyistä. Heidän ideaalinsa on historia ilman sanomaa. Ratkaisuna tähän he ovat päättäneet pitää nuo kaksi asiaa erillään, jolloin historiasta on tullut sarja kronologisia tarinoita, siis Desnitskin sanoin ”pelkkien kuivien faktojen järjestelmällistä esittämistä”. Merridale esittää, että muisti ja kouluhistoria ovat irronneet toisistaan. Ensimmäinen on tuskallinen ja ristiriitainen – toinen taas vaaraton mutta mitään sanomaton. Perhehistoria ja koulussa esitetyt faktat eivät tunnu liittyvän toisiinsa.¹⁴²

Desnitskin mukaan Zubovin johtama kirjoittajajoukko valitsi kolmannen lähestymistavan: arvottamisen ja tietoisesti subjektiivisuuden. Desnitski kysyy, onko 1900-luvun historiasta edes mahdollista kertoa ilman arvottamista. Hän pohtii, olisiko oltava tekemättä mitään johtopäätöksiä siitä, miten ”valtava määrä maanmiehiämme kuoli toisten maanmiestemme toimesta”. Propaganda eroaa Desnitskin määritelmän

---

¹⁴¹Desnitski 2009.

¹⁴²Merridale 2003, 25–27; Desnitski 2009.

mukaan ”rehellisestä subjektiivisuudesta” erottelukyvylään; propaganda kertoo vain kaikesta edullisesta, hyvästä ja hyödyllisestä. Sitä ei voi sanoa *Istorija Rossiista*, sillä se antaa Desnitkin mukaan 1900-luvusta ”laajan ja täydellisen kuvan”. Teos ei siis hänen mielestään näin ollen sorru propagandalle ominaiseen, omille tulkinnoille edulliseen asioiden esittämiseen.¹⁴³

Desnitskin mukaan *Istorija Rossii* ei siis suinkaan ole propagandaa, vaikka esittääkin selkeitä moraalisia arvioita. Voidaan kuitenkin kysyä, eikö teoksessa esitetä kaikkea ”edullista, hyvää ja hyödyllistä” neuvostovastaisuuden näkökulmasta; siis kaikkea sitä, mikä osoittaa kirjan suhtautumistavan olevan juuri ainoa oikea näkökanta Venäjän 1900-lukuun.

Kirjallisuudentutkija Ilja Kukulinin mukaan yritys antaa Venäjän 1900-luvun historiasta eheä ja eettisesti perusteltu kuvaus ansaitsee aran ”hurraa -huudon”. Arkuuden syy on Kukulinin mukaan siinä, että yhteiskunnan liberaalit jäsenet ovat ”moraalisessa masennustilassa”. OpenSpace.ru -sivustolla julkaistussa arviossaan Kukulinin esittää, että *Istorija Rossiissa* rikokset, tappaminen ja psykologinen väkivalta Neuvostoliitossa on kuvattu ”niiden omilla nimillä”. Se, että teoksen kirjoittajat pitivät ihmistä ja yhteiskuntaa valtiota tärkeämpänä, on Kukulinin mukaan vähintään, mitä nykyajan historiakeskustelulta voidaan odottaa.¹⁴⁴

Kukulinin tarttuu kuitenkin kirjan julistavaan luonteeseen ja Zubovin vaatimukseen kansan yhtenäisyydestä. *Istorija Rossiin* loppusanoissa Zubov kuvaa Venäjän 1900-luvun historiaa kaikkineen lohduttomaksi. Vuosisata oli katastrofien ja tuhon aikaa, mistä esimerkkinä Zubov luettelee tapahtumia Japanin sodasta toiseen maailmansotaan ja lopulta Neuvostoliiton hajoamiseen. Tuon ”katastrofien” historian opiskeleminen ja tutkiminen on hänen mukaansa välttämätöntä nimenomaan kansan historiallisen yhtenäisyyden vuoksi:

Venäjän 1900-luvun historia, erityisesti 35 vuotta vuodesta 1917 vuoteen 1952, on äärimmäisen traagista ja sen tutkiminen tuskallista. Sen vuoksi monet eivät

---

¹⁴³Desnitski 2009.

¹⁴⁴Kukulinin Ilja, Тшеловтешескоје литсо без сотсиализма (Ihmiskasvot ilman sosialismia). OpenSpace.ru 14.10.2009. <http://www.openspace.ru/literature/projects/9533/details/12897/> (luettu 13.5.2011)
Uutisia, kommentteja ja arvioita erityisesti kulttuurin alalta julkaiseva OpenSpace.ru-sivusto vaikuttaa suhteellisen liberaalilta ja moniääniseltä.

halua tietää siitä mitään. Mutta jos jälkimaailma ei osoita myötäelämistä esi-isiä kohtaan, esi-isien kärsimykset osoittautuvat turhiksi. Myötäelämistä tarvitaan kansan historiallisen yhtenäisyyden vuoksi. Yhtenäisyyttä ei saa rakentaa kiillotettujen myyttien varaan – myytit kuitenkin hajoavat. Yhtenäisyyden voi rakentaa ainoastaan totuuden etsimisen varaan.¹⁴⁵

Kukulin kritisoi jyrkästi ajatusta kansan historiallisesta yhtenäisyydestä: yhteiskunnan yhtenäisyys ja ykseys on hänen mielestä äärimmäisen epäilyttävä ihanne. Jos mieltää Venäjän 1900-luvun historian katastrofaaliseksi yhteiskunnalliseksi traumaksi, kuten teoksen kirjoittajat tekevät, ei sen ymmärtämiseen ja uhrien myötäelämiseen vaadita yhtenäisyyttä. Sen sijaan tarvittaisiin moniäänistä yhteiskuntaa; väittelyä ja polemiikkaa, joka perustuu vastapuolen kunnioitukseen ja ymmärtämiseen. Venäjällä ei Kukulinin mukaan ole tällaisesta omaa traditiota. Hänen mielestään myös *Istorija Rossiin* tavoitteena on nimenomaan ”ainoan oikean näkökulman” esille tuominen. Teos noudattaa Kukulinin mukaan itse asiassa lähes samanlaista, ainoan totuuden logiikkaa kuin Filippovin käsikirjan ja oppikirjan näkemykset. Tämä siitä huolimatta, että teos pyrkii selvästi vastustamaan Filippovin näkemyksiä ja esittämään humanistisemmän ja yhteiskunnallisesti vastuullisemmän tulkinnan historiasta. *Istorija Rossii* on Kukulinin mukaan ainoa saatavilla oleva monografia Venäjän 1900-luvusta. Jotta yhteiskuntaa ja historiatiedettä voitaisiin pitää terveisinä, olisi vastaavanlaisia teoksia oltava useita, erilaisiin tieteellisiin oppijärjestelmiin perustuvia.¹⁴⁶

Kukulin siteeraa arviossaan kirjallisuudentutkijaa ja poliittiseen oikeistoon kuuluvaa aktivistia, Marietta Tsudakovia, jonka mukaan yhteys tieteen ja yhteiskunnan välillä vaikuttaa katkenneen. 1990–2000-luvuilla ilmestyi suuri määrä tutkimuksia ja dokumentteja, jotka todistivat neuvostohallinnon rikoksista ja sen kansalaisten elämän hankaluudesta. Yhteiskunta ei kuitenkaan ”älynnyt” tästä mitään. Kukulinin mukaan *Istorija Rossii* avaa kuitenkin selvistä puutteistaan huolimatta uudestaan yhteiskunnan ja tieteen välistä yhteyttä. Hän mainitsee myös teoksen myyneen poikkeuksellisen hyvin. Yhdeksi syyksi tähän Kukulin näkee sen, että teoksesta löytyy jonkinlainen yhtenäisyys, vaikkakin se perustuu pitkälti moniin ”suoristamisiin” ja tyyllisiin seikkoihin. Hän toivoo, että *Istorija Rossii* auttaa selvittämään ja purkamaan aikakauden vyyhden, ”johon elävät ihmiset yhä sotkeutuvat”.¹⁴⁷

¹⁴⁵Zubov (toim.) 2009b, 811.

¹⁴⁶Kukulin 2009.

¹⁴⁷Kukulin 2009.

Istorija Rossiin esittämien moraalisten arvioiden perustana on ajatus yksilön arvosta ja sen toteutumisesta eri aikoina. Hallinto, jossa yhteinen on yksilöä tärkeämpää, on epäinhimillinen. On historiallinen epäonnistuminen, jos yksilöllä ei ole mahdollisuutta onneen ja vapauteen. *Istorija Rossiista* käydyssä keskustelussa moraaliarviointien perustana on nähty myös kristillinen etiikka. Uskonnollista näkökulmaa painottaneissa arvioissa historian määrittelemisen hyvän ja pahan väliseksi taisteluksi saa sekä kiitosta että kritiikkiä. Venäjän 1900-luvun historian moraalista arviointia on myös pidetty välttämättömänä. On jopa esitetty, että objektiivisuus tarkoittaa kyvyttömyyttä puhua asioista niiden oikeilla nimillä. *Istorija Rossiin* tulkintatapaa on myös määritelty ”rehellisen subjektiiviseksi”. Toisaalta keskustelussa on nähty historian moraalisen arvottamisen tarkoittavan väistämättä poliittisten arvioiden esittämistä. Pyrkimyksen totuuden kertomiseen ja historian moraaliseen ymmärtämiseen on myös nähty johtaneen ainoan oikean tulkinnan esittämiseen, kun terveempää olisi käydä moniäänistä keskustelua ja väittelyä Venäjän 1900-luvusta. Zubovin ajatus historian myötäelävän opiskelun tarpeellisuudesta nimenomaan historiallisen yhtenäisyyden vuoksi on nähty jopa vaarallisena.

3.3. Katumus, syyllisyys ja vastuu valinnoista

Aiemmissa luvuissa on sivuttu moneen otteeseen Neuvostoliitossa tapahtuneita rikoksia, kuten Stalinin vainoja. Niinpä Neuvostoliitosta puhuttaessa ei voi olla käsittelemättä kysymystä katumuksesta ja syyllisyydestä. Kuten Suurta isänmaallista sotaa käsittelevässä luvussa kävi ilmi, Stalin muistetaan Venäjällä virheistään huolimatta onnistuneena sodanjohtajana.

Merridalen mukaan moraalisen tyrmistyksen tunteet ja välitön kiinnostus neuvostomenneisyyttä kohtaan ovat Venäjällä kadonneet. On kuitenkin niitäkin, jotka pitävät välinpitämättömyyttä jopa vaarallisena. Uusi sukupolvi, jolle neuvosto aika on täysin vieras, ei osaa lukea menneisyydestä periytyviä tapoja ja malleja. Tämä voi Merridalen lainaaman venäläisen mukaan johtaa siihen, etteivät he osaa vastustaa diktatuuria; heillä ei ole siihen ”vasta-aineita”. Merridale ei kuitenkaan suostu syyttämään ”muistinmenetyksestä” Kremlin johtoa, jolle tosin esimerkiksi KGB:n

toiminnan tarkempi tutkiminen ei toisi kunniaa. Hän esittää ihmisten välinpitämättömyyden mahdollistavan hiljaisuuden – aivan kuten Stalinin aikaan. Tämä taas pehmentää tietä kohti autoritaarista hallintoa.¹⁴⁸

Moskovassa pidetyssä Politija-seminaarissa Andrei Zubovilta ja sosiologi Igor Zadorinilta kysyttiin mielipidettä siitä, voiko kansalaisyhteiskuntaa rakentaa ilman keskustelua katumuksesta ja ilman stalinismin ehdotonta paheksuntaa. Zubovin vastaus tähän on selvä: ellei suhdetta ”julmaan” 1900-lukuun muuteta, tie tulevaisuuteen sulkeutuu; katumus on siis välttämätöntä. Zadorinin vastauksessa tulee ilmi toisenlainen, varovaisempi lähestymistapa. Zadorin korostaa puhuvansa nimenomaan sosiologina. Zubovin vaatima Neuvostoliiton perinnöstä irtisanoutuminen tarkoittaisi hänen mielestään sitä, että miljoonien ihmisten olisi samalla irtisanouduttava elämästään ja tunnustettava eläneensä väärin. Zubov vastaa tähän, että *Istorija Rossiissa* puhutaan kyllä esimerkiksi tiedemiehistä ja sotilaista, joiden ei tarvitse hävetä tekojaan. Häpeäminen kuuluu niille, jotka ovat ampuneet ja tappaneet. Zubov jatkaa, että nuo ihmiset kuitenkin piiloutuvat nykyään ”tavallisten ihmisten joukkoon”.¹⁴⁹

Zadorin tuntuu myös tunnustavan keskustelun tarpeellisuuden, mutta hän kysyy, salliiko Venäjän sosiaalipoliittinen tilanne vaikeista kysymyksistä käytävän keskustelun aloittamisen. Hän kertoo 1990-luvun lopulla valmistelleensa presidentin hallinnossa muistiota Leninin ruumiin siirtämisestä pois mausoleumista. Ihmiset suhtautuivat asiaan neutraalisti, kunnes lehdissä alkoi julkinen keskustelu, jolloin polarisaatio lisääntyi ja yhteiskunta jakautui. Niinpä Zadorin päätyisi ”vaimentamaan” jotkut kysymykset ja jättämään ne eliitin purettaviksi, mikäli ne saattaisivat aiheuttaa vakavaa vastakkainasettelua yhteiskunnassa.¹⁵⁰

Zadorin muistuttaa, että ihmisten historiatietoisuus muodostuu selkeiden käsitysten pohjalle. Olisi tavallaan kirjoitettava uusi ”lyhyt kurssi”, jos halutaan tehdä yhteenveto ja saada se ihmisten tietoisuuteen. Zadorin kertoo kannattavansa yhteiskunnallisen keskustelun pluralismia. Keskustelua käydään jo internetissä intellektuellien piirissä. Periaatteellinen kysymys on siinä, laajentaako keskustelua massojen tietoisuuteen ja tehdäkö siitä poliittista. Kysymys on Zadorinin mielestä paradoksaalinen: historioitsija,

¹⁴⁸ Merridale 2005, 79,81–82.

¹⁴⁹ Raportti Politija-seminaarista 24.9.2009.

¹⁵⁰ ibidem

joka ei halua historian olevan poliittinen väline, tekee siitä sellaisen. Ei ole mahdollista ”viskoa teesejä massalle” olematta poliittinen. Tällä Zadorin viitanee myös *Istorija Rossiin* kirjoittajakuntaan ja heidän esittämiinsä näkemyksiin. Zadorinin mielestä tarvitaan vielä jonkin verran aikaa, jotta keskustelusta ei tule kärjekkään poliittista. Keskustelu historiasta nousee 20 vuotta tapahtumien jälkeen; tällä hetkellä (2009) rakennetaan myyttejä perestroikasta ja vuoden 1991 tapahtumista.¹⁵¹

Kontinent-lehdessä kirjoittavan Jevgeni Jermolinin mukaan osasyllisyyden näkyminen *Istorija Rossiissa* on todiste ”jostain tärkeästä”. Hän arvioi, että kirja luo uusiksi muistin olemusta. Kirja antaa mahdollisuuden elävällä omallatunnolla varustetulle ja ajattelevalle ihmiselle ymmärtää, mikä on ainoa kelvollinen henkilökohtainen näkökanta:

elää Katastrofi, muistaa se, tehdä tekoja ja valita elämän suunta tämän perusteella. Pitää selkä suorana, tuntee henkistä sukulaisuutta 'pimeiden aikojen' hiljaisten sankareiden kanssa.¹⁵²

Jermolin pohtii Venäjän tulevaisuutta ja arvelee, että maalla voi olla mahdollisuus ”kunnialliseen tulevaisuuteen”, ehkä jopa totutussa valtiollisessa ja alueellisessa muodossa. Tämä tapahtuisi kenties kielen, kulttuurin ja uskonnon pohjalta. Tällöin *Istorija Rossiin* merkitys tulee ymmärrettäväksi. Jermolin pohtii, ryhmittyykö kansa jälleen ja tapahtuuko Venäjällä uusi historiallinen mobilisaatio. Hänen mielestään ne, jotka kantavat itsessään kokemusta historian vastoinkäymisistä ja tahtoa katumukseen, voivat antaa Venäjälle henkeä. Jos Venäjälle on mahdollista selvitä ja muuttua, sen saavat aikaan Zubovin kirjan kaltaiset tapaukset: kiistanalaisena ja ristiriitaisena se ”pakottaa ajattelemaan ja auttaa elämään”.¹⁵³

Arkadi Krasilštšikov kirjoittaa lehdessä ”Juutalainen puheenvuoro” *Istorija Rossiin* osoittaneen hänelle, että ”kaikki ei ole vielä menetetty”. Venäjällä on vielä elävää omaatuntoa ja lahjakkaita historioitsijoita, maa on kykeneväinen katumukseen. Katumus on Krasilštšikovin mielestä ainoa asia, joka voi turvata maan tulevan kehityksen ja ulospääsyn ”suunnattomasta moraalisesta ja fyysisestä kriisistä”. Krasilštšikovin mukaan Venäjällä julkaistaan melkein joka vuosi useita Stalinia ja hänen

¹⁵¹Raportti Politija-seminaarista 24.9.2009.

¹⁵²Jermolin 2010.

¹⁵³ibidem

juutalaisvastaista politiikkaansa ylistäviä historiateoksia. Krasilštšikovin mielestä vaikutti jo siltä, että on turha toivoa kansallista vastustusta ”sille pimeydelle, joka on peittänyt nyky-Venäjän ideologisen paatoksen”. Katumus osoittautui kuitenkin mahdolliseksi ja sen todisti *Istorija Rossii*.¹⁵⁴

Kansallisen kauppakorkeakoulun maailmantalouden ja -politiikan tiedekunnan dekaani Sergei Karaganov kirjoitti *Istorija Rossiista* mielipiteen Rossijskaja Gazetaan otsikolla ”Toisenlainen historiamme”. Rossijskaja Gazeta on Venäjän hallituksen virallinen lehti, jossa julkaistaan muun muassa uudet lait. Karaganov kuvaa *Istorija Rossiin* herättäneen hänessä alkuun ihmetystä, iloa ja jopa suuttumusta, mutta lopuksi kuitenkin ihailua ja kiitollisuutta. Myös Karaganov perää katumusta ja vastuun kantamista. Karaganovin mielestä jokaisen tiedostavan venäläisen tulisi lukea *Istorija Rossii* ja ymmärtää sen pääidea, jota hän tulkitsee seuraavasti:

Olemme miljoonien valkoisten ja punaisten, kollektivisoinnissa ja golodomoreissa menehtyneiden, salaisesti uskonsa säilyttäneiden, luhistuneen kirkon, vainottujen ja heidän vartijoidensa ja teloittajiensa jälkeläisiä. Meidän, 1900-luvulla rajusti vähentyneiden miljoonien venäläisten olisi tajuttava, että valitsemme sekä oman että maamme kohtalon omilla teoillamme ja päätöksillämme.¹⁵⁵

On siis kannettava vastuu omista ja maan valinnoista, mikä tarkoittaa Karaganoville muun muassa Stalinin maineen puhdistamisyritysten lopettamista:

jos olemme [venäläiset] valmiita ottamaan vastuun maastamme, meidän täytyy päättää Venäjälle kirottu 1900-luku. Ja lopettaa esimerkiksi aavemaiset pr-leikit Stalinin – venäläisen tragedian pääsymbolin – muotokuvan ympärillä.¹⁵⁶

Karaganov lopettaa positiivissävyyisen arvionsa *Istorija Rossiista* ajatukseen siitä, että miljoonien venäläisten tulisi tietää maansa toisenlaisesta historiasta nimenomaan siksi, jotta Venäjä voisi astua askeleen kohti kansakuntaa. Heidän tulisi narkästyksen ja ”hylkimisen” jälkeen kiittää kirjoittajia heidän ”patrioottisesta teoksestaan”.¹⁵⁷

Karaganovin myönteinen arvio *Istorija Rossiista* on sikäli merkittävä, että se julkaistiin

¹⁵⁴Krasilštšikov Arkadi, Snova o pokajanii (Katumuksesta uudelleen). Jevreiskoje Slovo 1/2010.

<http://www.e-slovo.ru/466/12poll.htm> (luettu 19.9.2013)

¹⁵⁵Karaganov 2010.

¹⁵⁶ibidem

¹⁵⁷ibidem

juuri Rossijskaja Gazetassa. Kyseessä on tietenkin Karaganovin oma mielipide, ei lehden kanta. Venäjän johto ei tietääkseni ole esittänyt mitään erityistä kannanottoa *Istorija Rossiista*, vaikka sen julkaiseminen tapahtui ”historian vääristelyn vastaisen komission” perustamisen aikoihin. Karaganov on toiminut myös Putinin neuvonantajana.

Istorija Rossii on nähty tarpeellisena osoituksena kyvystä katumukseen. Kirjan on myös ajateltu ilmaisevan osasyllisyyttä neuvostoajan rikoksiin. Keskustelussa on esitetty, että venäläisten tulisi muistaa olevansa sekä teloitettujen että teloittajien jälkeläisiä ja kannettava vastuu valinnoistaan. Neuvostoajan pimeitä puolia ja niistä kärsineitä on muistettava, jotta sellaisilta voidaan välttyä tulevaisuudessa. *Istorija Rossiin* ristiriitaiset ja kiistanalaiset näkemykset on nähty hedelmällisenä pohjana ajattelulle ja keskustelulle. Toisaalta keskustelussa on myös esitetty, että Venäjän sosiaalipoliittinen tilanne ei välttämättä kestä Neuvostoliiton rikoksiin liittyvien vaikeiden kysymysten käsittelyä, minkä vuoksi jotkut kysymykset olisi parempi jättää eliitin purettaviksi. On myös nähty, että keskustelun laajentaminen massojen tietoisuuteen tekee siitä väistämättä poliittista.

4. JOHTOPÄÄTÖKSET

Olen käsitellyt tutkimuksessani *Istorija Rossiin* herättämää keskustelua toisesta maailmansodasta ja Neuvostoliitosta. Olen tutkinut sitä, miten *Istorija Rossiin* venäläisestä historiantutkimuksesta poikkeaviin näkemyksiin ja tulkintoihin on reagoitu venäläisessä historiakeskustelussa. Voidakseni tutkia teoksesta käytyä keskustelua minun on täytynyt tutustua myös kirjan näkemyksiin. Vaikka *Istorija Rossiin* kirjoittajakuntaan kuuluu yli 40 jäsentä, on teos selvästi Andrei Zubovin ”hengentuote”. Niinpä näen perustelluksi tulkita Zubovin keskustelussa esittämien kannanottojen edustavan useimmiten kirjan näkemyksiä. Näin ollen tutkimukseni kohteena ovat mitä suurimmassa määrin olleet myös Zubovin näkemykset.

Istorija Rossii poikkeaa radikaalisti venäläisestä vakiintuneesta sodantulkinnasta luopumalla Suuren isänmaallisen sodan nimityksestä ja kutsumalla sotaa sen sijaan nimityksellä ”Neuvostoliiton ja natsi-Saksan sota vuosina 1941–1945”. Zubovin mukaan sotaa ei voi kutsua ”isänmaalliseksi”, koska voiton saavuttanut Stalinin kommunistihallinto oli rikollinen eikä edustanut Venäjää ja isänmaata. Sodan voiton katkeruus liittyy paitsi valtavaan uhrimäärään myös siihen, että voiton avulla kommunistihallinto mahdollisti jatkuvuutensa. On sanomattakin selvää, että nimityksestä luopumiseen on reagoitu voimakkaasti *Istorija Rossiista* käydyssä keskustelussa. Sodan nimityksestä puhuttaessa onkin otettu käyttöön venäläisessä historiakeskustelussa tiuhaan esiintyvä käsitepari ”historian vääristely”. On esitetty, että isänmaallisen sodan nimityksestä luopuminen vie sodalta sen luonteen maan eloonjäämistaisteluna ja kyseenalaistaa jopa sodan voiton.

Istorija Rossiista käydyssä keskustelussa on tartuttu myös kirjan tapaan käsitellä puna-armeijan sodan aikaisia rikoksia. Useiden keskustelijoiden mielestä kirja korostaa liikaa neuvostosotilaiden tekemiä rikoksia ja vie kunniaa puna-armeijan sankariteoilta. Kirjan osoittama kritiikki puna-armeijaa kohtaan on nähty jopa osoituksena vihasta Venäjää ja venäläisiä kohtaan. Kirjasta käydyssä keskustelussa yksi olennainen kysymys koskeekin sitä, kuinka paljon Neuvostoliiton ja Venäjän toimia voi kritisoida. *Istorija Rossiin* näkemyksiä on pidetty toisaalla osoituksena russofobiasta, toisaalla taas patrioottisuudesta.

Istorija Rossiin näkemykset kenraali Andrei Vlasovista ja kollaborationismista eivät myöskään ole jääneet vaille huomiota kirjasta käydyssä keskustelussa. Kirjan näkemys Vlasovista traagisena hahmona, jolla ei ollut valittavanaan mitään hyvää, ei saa keskustelussa paljoa tukea. Vihollisen puolelle loikanneiden tyytymättömyyttä neuvostovaltaa kohtaan ymmärtävät jonkin verran myös valtiota lähellä olevat keskustelijat, mutta yhteistyö vihollisen kanssa tuomitaan jyrkästi valtionpetokseksi. Vlasovia pidetään siis yhä opportunistisena petturina. *Istorija Rossii* ja sitä tukevat keskustelijat osoittavat kuitenkin, että Vlasoville löytyy myös puolustajia, jotka erottavat toisistaan hallinnon ja isänmaan pettämisen. Keskustelun kaikkia teemoja yhdistää pohdinta siitä, mitä tarkoittivat Venäjä ja isänmaa Neuvostoliiton aikana.

Istorija Rossiin näkemykset murtavat radikaalisti Suuren isänmaallisen sodan glorifioitua tarinaa. Kirjan näkemyksiin reagointi osoittaa, ettei sodan merkitys Venäjän ja venäläisten kansallisen ylpeyden avaintekijänä kuitenkaan ole muuttunut. Neuvostoliiton voitto natsi-Saksasta on edelleen yksi venäläistä yhteiskuntaa ja venäläisiä eniten yhdistävä tekijä. Silti *Istorija Rossii* ja sen näkemyksiä tukevat keskustelijat kertovat, että sodasta on mahdollista esittää myös valtavirrasta poikkeavia tulkintoja.

Kuten viimeisessä luvussa osoitin, *Istorija Rossii* pitää Neuvostoliittoa lähinnä katastrofina ja kommunistihallintoa rikollisena ja pahana. Tämä lähtökohta käy ilmi jo toista maailmansotaa käsittelevissä luvuissa ja esimerkiksi puolusteleavassa suhtautumisessa kollaborationismiin. Jyrkkä neuvostovastaisuus ohjaa kirjan tulkintoja, jotka sisältävät sumeilemattomia moraalisia arvioita. Keskustelussa kirjan neuvostovastaista lähtökohtaa on pidetty yksipuolisena ja puolueellisena, eikä sen uskota avaavan neuvostoajan kaikkia puolia. Kirja on liitetty 1990-luvulla ilmestyneisiin historiantulkintoihin, joissa pyrittiin suoraviivaisesti irti neuvostoajan näkemyksistä. Keskustelusta löytyy myös neuvostoaikaa ja Venäjän suurvaltamenneisyyttä ihannoivia näkemyksiä.

Istorija Rossiin ”katastrofitulkinta” Neuvostoliitosta ja pyrkimys historian ”moraaliseen ymmärtämiseen” saavat keskustelussa myös joitain tukijoita, jotka pitävät Venäjän 1900-luvun historian moraalista arvottamista välttämättömänä. Toisaalta keskustelussa on nähty moraalisen arvottamisen tarkoittavan väistämättä poliittisten arvioiden

esittämistä. Zubov ei peittelekään kirjan neuvostovastaista lähtökohtaa ja sitä, että kirja on kirjoitettu valkoisen puolen näkökulmasta ja emigranttien merkitystä korostavasti. *Istorija Rossiin* tulkintatapaa onkin kuvattu kirjasta käydyssä keskustelussa myös ”rehellisen subjektiiviseksi”.

Zubovin vaatimus irtisanoutua Neuvostoliiton perinnöstä on herättänyt kysymyksen, tarkoittaako tämä väistämättä miljoonien neuvostoaikana eläneiden ihmisten elämän osoittamista turhaksi ja vääräksi. Osa Zubovin lausunnoista tekee tästä kysymyksestä varsin aiheellisen. Toisaalta on huomattava, että vaikka Zubov toisaalla vaatii vihaamaan kaikkea neuvostoaikaan liittyvää, hän toisaalla puhuu esimerkiksi Neuvostoliiton tieteellisistä ja taiteellisista saavutuksista. Zubovin vaatimus katumuksesta ja neuvostoaajan rikosten tuomitsemisesta on aiheellinen ja saa myös jonkin verran vastakaikua. Keskustelussa on nähty *Istorija Rossiin* ilmaisevan tarpeellista osasyllisyyttä 1900-luvun tapahtumiin.

Vaikka keskustelu Neuvostoliitossa tapahtuneista rikoksista jäi taka-alalle 1990-luvun poliittisen ja taloudellisen epävarmuuden aikana, *Istorija Rossii* ja siitä käyty keskustelu osoittavat, että Venäjältä löytyy edelleen myös tahtoa käsitellä neuvostoaajan pimeitä puolia. Keskustelun vaikeudesta kertoo se, että pyrkimys eettisesti ja moraalisesti eheään historiantulkintaan johti toisaalta hyvin ehdottomiin ja moralisoiviin tulkintoihin ja sai aikaan voimakkaita vastareaktioita. 20 vuotta kommunistihallinnon romahtamisen jälkeen neuvostomenneisyyden käsittely ajautuu yhä poliittisiin ja ideologisiin tulkintoihin. *Istorija Rossiin* voimakkaat moraaliset arviot voidaan toisaalta nähdä vastareaktiona sille, ettei Venäjällä ole asetettu ketään vastuuseen neuvostoaajan rikoksista. Syyllisyyden kysymys on vaikea ja monisyinen, mutta sen käsittelemättä jättäminen on lyhytnäköistä.

Istorija Rossiin näkemyksiin tarttuivat myös valtiota lähellä olevat tahot. Tämä kertoo siitä, että kirja osui tulkinnoillaan Suuresta isänmaallisesta sodasta ja Neuvostoliitosta valtiolle tärkeisiin kysymyksiin. Historiasta puhumisen tavoilla on merkitystä eikä vähiten sen jälkeen, kun Venäjä valtasi ja liitti kansainvälisestä vastustuksesta piittaamatta Krimin niemimaan yksipuolisella sopimuksella itseensä. Ukrainan kriisistä on tullut kiista lännen ja Venäjän intresseistä ja vaikutusvallasta. Huomattavasti muuttunut maailmanpoliittinen tilanne ei voi olla vaikuttamatta myös julkisuudessa

käytävään historiakeskusteluun, sillä tulkinnat historiasta ja erityisesti Neuvostoliitosta ovat keskeisessä asemassa Venäjän oikeuttaessa toimiaan. Andrei Zubov vertasi Vedomosti-lehdessä Krimin liittämistä Venäjään siihen, miten natsi-Saksa liitti Itävallan itseensä vuonna 1938. Tämän jälkeen hänet erotettiin tehtävästään Moskovan kansainvälisen instituutin professorina; erottamisen syiksi kerrottiin muun muassa Venäjän ulkopoliittisen linjan vastustaminen ja valtion toiminnan perusteeton ja vastuuton kritiikki.¹⁵⁸ Vaikka erottaminen todettiin myöhemmin Venäjän lain pohjalta mahdottomaksi ja se peruttiin, Zubovin nähtiin edelleen toimineen vastoin yliopiston toimintatapoja. Zubovin vihjattiin esittäneen jo pitkän aikaa kyseenalaisia näkemyksiä eri aiheista.¹⁵⁹

Zubov ei arkaile tarttua Venäjän historian kipupisteisiin, joiden käsitteleminen on Venäjän tulevaisuuden kannalta monella tapaa välttämätöntä. Kokonaan toinen kysymys on, saavutetaanko Zubovin tavalla provosoida keskustelua tavoitetta historian ymmärtämisestä. Toisaalta *Istorija Rossii* on poleemisilla ja ristiriitaisilla tulkinnoillaan saavuttanut jo tavoitteensa keskustelun herättäjänä ja antanut näin keinoja Venäjän 1900-luvun historian käsittelyyn. Keskustelun tarve ei tule jatkossa ainakaan vähentymään. Voidaan kysyä, kapeneeko keskustelun tila, kun Venäjä pyrkii presidentti Vladimir Putinin johdolla palauttamaan suurvalta-asemansa ja käyttäjä tässä apunaan itselleen suotuisia historiantulkintoja. Tulkinnat Neuvostoliitosta ovat merkittävässä asemassa siinä, millaiseksi Venäjän tulevaisuus rakentuu.

Jatkossa olisi kiinnostavaa tutkia lisää *Istorija Rossiissa* näkyvää vahvan antikommunistista ideologiaa, joka yhdistää valkoista aatetta, ortodoksisesta kristinuskosta nousevaa moraalista ajattelua ja ajatusta Venäjän kansan historiallisesta yhtenäisyydestä.

---

158 Smirnov Sergei, Iz MGIMO uvolen professor Zubov, sravnivši Krym s Avstrijei 1938 g.. Vedomosti 24.3.2014; Hakala Pekka, Putinia Mussoliniin verrannut Moskovan eliitti yliopiston professori sai potkut, HS 24.3.2014.

159 Dolgov Anna, Diplomatic University Reverses Firing of Professor. The Moscow Times 11.4.2014. <http://www.themoscowtimes.com/news/article/diplomatic-university-reverses-firing-of-professor/497935.html> (luettu 10.6.2014)

LÄHTEET

Istorija Rossii -teos:

Zubov Andrei (toim.), Istorija Rossii XX vek. 1894-1939 1023 s. (2009a); 1939-2007 847 s. (2009b). AST-Astrel. Moskova 2009.

OpenSpace.ru, Kniga v tsitatah (Kirja sitaatteina), Istorija Rossii. XX vek (Venäjän 1900-luvun historia). 7.10.2009.

<http://www.openspace.ru/literature/projects/119/details/12791/> (luettu 13.5.2011)

Istorija Rossii -teoksen taustaan liittyvät viranomaisasiakirjat ja muu alkuperäisaineisto:

Danilov A.A., Utkin A.I., Filippov A.V. ym., Istorija Rossii, 1900–1945: 11 klass. Utšebnik dlja utšastšihhsja obštšeobrazovatelnyh utšreždeni. Prosveštšeniye. Moskova 2008.

Dolutskin Igor, Otetšesvennaja istorija XX veka, Mnemozina 1994.

Filippov A.V. (toim.), Noveišaja istorija Rossii 1945-2006: Kniga dlja utšitelja. (Venäjän moderni historia 1945–2006. Käsikirja historia opettajille.) Prosveštšeniye. Moskova 2007.

Poslanie Federalnomy Sobraniju Rossijskoi Federatsii, 25.4.2005.

http://archive.kremlin.ru/appears/2005/04/25/1223_type63372type63374type82634_87049.shtml (luettu 8.4.2014)

Solženitsynin kirje Zuboville 17.5.2008.

http://ic.pics.livejournal.com/russia_xx/21294588/1343/1343_original.jpg (luettu 8.4.2014)

Teoksen *Istorija Rossii XX. vek* -internet-sivut ja blogi.

<http://russia-xx.livejournal.com/917.html> (luettu 17.4.2014)

Istorija Rossii -teoksen herättämä keskustelu Venäjällä:

Danilin Pavel, Izvraštšeniye rossijskoi istorii (Venäjän historian vääristelyä). Russki Obozrevatel 12.1.2010.

<http://www.rus-obr.ru/opinions/5247> (luettu 4.4.2014)

Desnitski Andrei, Istorija Rossii: Novyi Vzgljad (Uusi näkökulma). Hram Rozdestva Ioanna Predtetsi na Presne 27.11.2009.

<http://www.ioannp.ru/publications/462587> (luettu 13.5.2011)

Dolgov Anna, Diplomatic University Reverses Firing of Professor. The Moscow Times 11.4.2014.

<http://www.themoscowtimes.com/news/article/diplomatic-university-reverses-firing-of-professor/497935.html> (luettu 10.6.2014)

- Doronin Semen, Istorija falsifikatora (Historian vääristelijä). Ekspert 26.4.2010.
http://expert.ru/expert/2010/16/istoriya_falsifikatora/ (luettu 25.2.2014)
- Filippov Boris, Neudavšajasja revizija (Epäonnistunut revisio). Ekspert 2.11.2009.
http://expert.ru/expert/2009/42/neudavshayasya_reviziya/ (luettu 4.5.2014)
- Granovski Viktor, Komu tšto bliže (Kenelle mikäkin läheisempää). Rossiija v kraskah 20.4.2010.
http://ricolor.org/history/b/20_04_2010/ (luettu 5.4.2014)
- Hakala Pekka, Putinia Mussoliniin verrannut Moskovan eliittiyliopiston professori sai potkut. HS 24.3.2014.
<http://www.hs.fi/ulkomaat/Putinia+Mussoliniin+verrannut+Moskovan+eliittiyliopiston+professori+sai+potkut/a1395633490570> (luettu 10.6.2014)
- Istoriik A.B. Zubov vs ”Ekspert” (Historioitsija A.B.Zubov vs. Ekspert). 6.7.2011.
<http://www.npolyakov.ru/zubov-vs-ekspert/> (luettu 5.4.2014)
- Jepantšin Juri, Utšebnik npravstvennoi arifmetiki (Oppikirja moraalaisuuden aritmetiikalla). Bogatei 27.1.2011.
http://www.bogatej.ru/chamber=maix&art_id=17&article=26012011234036&oldnumber=561 (luettu 25.9.2013)
- Jermolin Jevgeni, Žit bedoi (Elää onnettomuudessa). Kontinent 15.10.2010.
<http://magazines.russ.ru/continent/2010/146/ee9.html> (luettu 4.5.2014)
- Karaganov Sergei, Drugaja naša istorija (Toisenlainen historiamme). Rossijskaja gazeta 19.3.2010.
- Krasilštšikov Arkadi, Snova o pokajanii (Katumuksesta uudelleen). Jevreiskoje Slovo 1/2010.
<http://www.e-slovo.ru/466/12pol1.htm> (luettu 19.9.2013)
- Kukulin Ilja, Tšelovetšeskoje litso bez sotsializma (Ihmiskasvot ilman sosialismia). OpenSpace.ru 14.10.2009.
<http://www.openspace.ru/literature/projects/9533/details/12897/> (luettu 13.5.2011)
- Lavrov Vladimir, Reabilitatsii ne podležit (Rehabilitointia ei tule tehdä). Russkaja istorija No. 11-12, 2010.
[http://www.moscowia.su/images/elektronkatxt/versia/nomer3-4\(11-12\)/pages/4.htm](http://www.moscowia.su/images/elektronkatxt/versia/nomer3-4(11-12)/pages/4.htm)
(luettu 22.8.2013)
- Martynov Sergei, Velikaja pobeda i melkie pakosti (Suuri voitto ja matalamieliset ilkimykset). Zavtra 17.3.2010.
<http://zavtra.ru/content/view/2010-03-1721> (luettu 4.5.2014)
- ”Naša kniga – eto istorija ne gosudarstva, a obštšestva” (”Kirjamme ei ole valtion vaan yhteiskunnan historia”). Andrei Zubovin haastattelu. Polit.ru 17.9.2009.
<http://polit.ru/article/2009/09/17/history/> (luettu 4.4.2014)
- Nikitin Oleg, ”Solženitsyniski utšebnik” ili Istorija v belyi gorošek (”Solženitsyniläinen oppikirja” vai Valkopilkullista historiaa). Rabkor.ru 30.1.2010.
<http://www.rabkor.ru/review/radio/4942.htm#> (luettu 29.10.2012)

- Podberezkin Aleksei, Seregin Aleksandr, Ja by ne rekomendoval etu knigu studentam (En suosittelisi kirjaa opiskelijoille). MGIMO Portal 15.12.2009.
<http://www.mgimo.ru/news/experts/document130102.phtml> (luettu 5.4.2014)
- Raportti Politija-seminaarista. Polititšeskaja istorija i ”istoritšeskaja politika”: k voprosu o falsifikatsijah i pravde (24 sentjabrja 2009) (Poliittinen historia ja ”historiapoliitiikka”: kysymys vääristelystä ja totuudesta [24.9.2009]).
http://www.politeia.ru/politeia_seminar/10/10 (luettu 4.4.2014)
- Samovarov Aleksandr, O Nravstvennosti Russkogo Natsionalizma (Venäläisen nationalismin moraalisuudesta). APN 2.5.2010.
<http://www.apn.ru/publications/article22364.htm> (luettu 4.4.2014)
- Šiškov Aleksandr, Istorija Rossii netraditsionnoi orientatsii ot professora Zubova (Professori Zubovilta Venäjän historia epätavallisesta näkökulmasta). IA REGNUM 17.8.2010.
<http://www.regnum.ru/news/cultura/1315486.html> (luettu 5.4.2014)
- Smirnov Sergei, Iz MGIMO uvolen professor Zubov, sravnivši Krym s Avstrijei 1938 g.. Vedomosti 24.3.2014.
<http://www.vedomosti.ru/politics/news/2439111/professor-zubov-uvolen-iz-mgimo> (luettu 26.3.2014)
- Tolstoi Ivan, ”Istorija Rossii. XX vek” (”Venäjän 1900-luvun historia”). Radio Svoboda 4.1.2010.
<http://www.svobodanews.ru/content/transcript/1921084.html> (luettu 5.4.2014)
- V istorii Velikoi Otetšestvennoi voiny nado otdeljat zerna ot plevel (Suuren isänmaallisen sodan historiassa erotettava jyvät akanoista). RISI 25.1.2010.
<http://www.riss.ru/index.php/analitika/935-v-istorii-velikoy-otechestvennoy-voyny-nado-otdeljat-zerna-ot-plevel#.UmvEfSgvzth> (luettu 5.4.2014)
- Vasilik Vladimir, Vnimanije: falsifikatsija (Huomio: vääristelyä). RNL 16.4.2010.
http://ruskline.ru/analitika/2010/04/16/vnimanie_falsifikaciya/ (luettu 5.4.2014)
- Volkov Sergei, Ne otšen svojevremennaja kniga (Ei erityisen ajankohtainen kirja). Blogimerkintä 11.12.2009.
<http://salery.livejournal.com/36957.html> (luettu 10.6.2014)
- Voronin J.M., Tšernyi posev. Replika o lukavstve ”svidetelei” (Mustaa kylvämistä. Repliikki ”todistajien” oveluudesta). Sovetskaja Rossija 27.1.2011.
<http://www.sovross.ru/modules.php?name=News&file=article&sid=587382> (luettu 14.4.2014)
- Zubov Andrei, Istorik A.B. Zubov obratilsja v sud s iskom k žurnalu ”Ekspert” (Historioitsija A.B. Zubov nosti kanteen sanomalehti ”Eksperttiä” vastaan). Belaja Rossija 14.5.2010a.
<http://belussia.ru/page-id-1303.html> (luettu 5.4.2014)
- Zubov Andrei, Protiv ”Falsifikatora istorii” (Historian vääristelijää vastaan). Russki Žurnal 20.5.2010b.
<http://www.russ.ru/pole/Protiv-Fal-sifikatora-istorii> (luettu 5.4.2014)

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

- Andreyev Catherine, Vlasov and the Russian Liberation Movement. Soviet reality and émigré theories. Cambridge University Press, Cambridge 1989.
- Brandenberger David, A New Short Course?: A. V. Filippov and the Russian State's Search for a "Usable Past", *Kritika*, Volume 10, Number 4, pp. 825-833, Fall 2009.
- Confino Michael, The New Russian Historiography and the Old – Some Considerations. *History&Memory*, Vol. 21, No. 2, Fall/Winter 2009.
- Hosking Geoffrey, The Second World War and Russian National Consciousness. *Past & Present*, No. 175 (May 2002), pp.162–187.
- Jokisipilä Markku, Aseveljiä vai liittolaisia? Suomi, Hitlerin Saksan liittosopimusvaatimukset ja Rytin-Ribbentropin sopimus. SKS. Helsinki 2004.
- Kangaspuro Markku, The Victory Day in History Politics. – *Between Utopia and Apocalypse. Essays on Social Theory and Russia*. Ed. Elina Kahla. Aleksanteri Series 1/2011/University of Helsinki, Jyväskylä 2011.
- Karlsson Klas-Göran, Vaino ja vaikeneminen. Neuvostohallinnon sota omia kansalaisiaan vastaan. LIKE. Keuruu 2005.
- Lassila Jussi, 2010-luvun Suuri Isänmaallinen Sota. *Idäntutkimus* 2/2012.
- Lehti Marko, Jutila Matti & Jokisipilä Markku, Never-Ending Second World War: Public Performances of National Dignity and the Drama of the Bronze Soldier. *Journal of Baltic Studies*, 39:4, December 2008, 393–418.
- Luukkanen Arto, Muutosten Venäjä. Venäjän historia 862-2009. Edita. Helsinki 2009.
- Merridale Catherine, Redesigning History in Contemporary Russia. *Journal of Contemporary History*, Vol. 38, No. 1, Jan. 2003.
- Merridale Catherine, Amnesiac Nation. *Index on Censorship* 2/2005.
- Merridale Catherine, After the Cold Haunted by Stalin's Ghost. *History Today*, Vol 59 Issue 9, Sep2009.
- Mäkinen Sirke, Viekö historiakomissio Venäjän taas neuvostoajan käytäntöihin? *Helsingin Sanomat* 30.6.2009.
- Nikunlassi Ahti, Johdatus venäjän kieleen ja sen tutkimukseen. Helsinki: Finn Lectura 2002.
- Parkkonen Mika, Venäjän kouluissa sotaa ei arvostella. *Helsingin Sanomat* 7.5.2005.
- Samuelson Lennart, Reflections on the Historiography of a Reactionary Era. *Baltic Worlds* Vol. 3:2 (Issue 2) June 2010.
(<http://balticworlds.com/reflections-on-the-historiography-of-a-reactionary-era/>)
- Satter David, It was a long time ago, and it never happened anyway. *Russia and the Communist Past*. Yale University Press 2012.

- Tumarkin Nina, *The Living and the Dead: The Rise and Fall of the Cult of World War II in Russia*. BasicBooks, New York 1994.
- Tumarkin Nina, The Great Patriotic War as myth and memory. *European Review*, 11:4, 595–611 (2003).
- Torsti Pilvi, Historiapolitiikkaa tutkimaan. Historian poliittisen käytön typologian kehittelyä. Avauksia ja keskustelua. *Kasvatus & Aika* 2/2008.
- Vázquez Liñán Miguel, History as a propaganda tool in Putin's Russia. *Communist and Post-Communist Studies* 43 (2010) 167-178.
- Vihavainen, Timo (toim.), *Opas venäläisyyteen*. Keuruu 2007.